

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Kadir KILIÇÇIOĞLU

LOZAN'DAN GÜNÜMÜZE ÊZİDİLER VE SÛRYANİLER

YÛKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2016

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Kadir KILIÇÇIOĞLU

LOZAN'DAN GÜNÜMÜZE ÊZİDİLER VE SÛRYANİLER

YÛKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdullah KIRAN

MUŞ-2016

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muş Alparslan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Lozan’dan Günümüze, Êzidiler ve Süryaniler” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Muş Alparslan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12/02/2016

Kadir KILIÇÇIOĞLU

TEZ KABUL TUTANAĐI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Abdullah KIRAN danışmanlığında, Kadir KILIÇÇIOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 19/01/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Asem Nauşabayeva HEKİMOĞLU

İmza :

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Murat AKTAŞ

İmza :

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdullah KIRAN

İmza :

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIK KAVRAMI

1.1. AZINLIK KAVRAMININ KÖKENİ VE TANIMI.....	5
1.2. AZINLIK HAKLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	12
1.3. AZINLIKLARIN SINIFLANDIRILMASI	16
1.3.1. Dini Azınlıklar	16
1.3.2. Dilsel Azınlıklar.....	17
1.3.3. Etnik Azınlıklar	19
1.3.4. Ulusal Azınlıklar.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

İLK DEVLETLERDE AZINLIK HAKLARI

2.1. AZINLIK HAKLARI KORUMASININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	22
2.1.1. MC Öncesi Dönem	22
2.1.1.1. Kral Fermanıyla Koruma	22
2.1.1.2. İkili Anlaşmalar Yoluyla Koruma	23
2.1.1.3. Büyük Devletlerin Şemsiyesi Altında Kolektif Koruma	24
2.1.2. Milletler Cemiyeti Döneminde Azınlık Hakları.....	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NA GÖRE AZINLIK HAKLARI

3.1. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI	31
3.1.1. Lozan Konferansına Katılan Devletlerin Azınlıklar İle İlgili Görüşleri	32
3.1.2. Lozan İle İlgili Türk Tarafının Görüşleri.....	33
3.1.3. Lozan'da Azınlıklar İle İlgili Tartışmalar ve Belirlenen Statü	34
3.1.4. Lozan Antlaşması Sonrası Yaşanan Gelişmeler.....	38
3.1.5. Lozan Antlaşması'nın Hükümleri ve Uygulamalar.....	39

3.1.6. Resmi Uygulamaya Göre Türkiye'deki Azınlıklar	47
3.1.6.1. Ermeniler	49
3.1.6.2. Museviler	50
3.1.6.3. Rumlar	50
3.1.7. Dünya Standartlarına Göre Türkiye'deki Azınlıklar	52
3.1.7.1. Araplar	52
3.1.7.2. Aleviler	52
3.1.7.3. Balkan ve Kafkas Kökenliler	55
3.1.7.4. Kürtler	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÊZİDİLER

4.1. ÊZİDİLİĞİN KÖKENLERİ	58
4.1.1. Êzidi İsmi'nin Kaynağı ve Êzidiliğin Doğuşu İle İlgili İddialar	58
4.1.2. Êzidiliğin Kurucusu Adi b. Müsafir'in Hayatı, Kişiliği ve Eserleri	62
4.2. ÊZİDİLİK İNANCININ ESASLARI VE ÊZİDİLİKTE İBADET	64
4.2.1. Êzidilikte Allah'a İman	64
4.2.2. Êzidilikte Melekler ve Kutsal Kitaplar	65
4.2.3. Êzidilerde Namaz, Oruç, Zekât, Hac ve Dini Bayramlar	68
4.3. ÊZİDİLERDE DİNİ TOPLUMSAL YAPI	73
4.3.1. Êzidilerde Kast Sistemi	73
4.3.2. Êzidilerin Gelenek ve Görenekleri	77
4.3.2.1. Doğum, Vaftiz, Sünnet, Kirvelik	77
4.3.2.2. Vaftiz	77
4.3.2.3. Sünnet ve Kirvelik	78
4.3.2.4. Ahiret Kardeşliği	79
4.3.2.5. Evlenme, Nişan, Düğün ve Nikâh	79
4.3.2.6. Ölüm, Cenaze Töreni, Taziye ve Êzidi Mezarlığı	81
4.3.3. Êzidilikte Yasak ve Haramlar	82
4.4. ÊZİDİ COĞRAFYASI, ÊZİDİ NÜFUSU VE TÜRKİYE'DE ÊZİDİLER	83
4.4.1. Êzidi Coğrafyası	83
4.4.2. Êzidi Nüfusu	84
4.4.3. Türkiye'de Êzidiler	85

BEŞİNCİ BÖLÜM SÜRYANİLER

5.1. SÜRYANİLİĞİN KÖKENLERİ.....	87
5.1.1. Süryani İsmi'nin Kaynağı Ve Süryaniliğin Doğuşu İle İlgili İddialar	87
5.1.2. Önemli Süryani Şahsiyetler	88
5.1.2.1. Mor Yakup Burud Ono (Burudanlı Mor Yakup).....	89
5.1.2.2. Aziz Mor Efrem	89
5.1.2.3. Nusaybinli Mor Yakup	89
5.1.2.4. Hunayn ibn İshak	89
5.1.2.5. Bar Dayson	90
5.1.2.6. Naum Faik	91
5.1.3. Süryanilik İnancının Esasları, Süryanilikte İbadet ve Süryani Kültürü	91
5.1.3.1. Süryanilikte Allah'a İman.....	91
5.1.3.2. Süryanilikte İbadetler.....	92
5.1.3.3. Süryanilerin Dini Bayramları	93
5.1.3.3.1. Paskalya Bayramı.....	95
5.1.3.3.2. Siboro	95
5.1.3.3.3. Ruzono	95
5.1.3.3.4. Hano Kritho.....	96
5.1.3.3.5. Yaldo Bayramı	96
5.1.3.3.6. Işık Nur Bayramı.....	97
5.1.3.3.7. 12 Nisan	97
5.1.3.4. Evlilik Hayatı.....	98
5.1.3.5. Dini Eğitim	99
5.1.3.6. Süryanilerde Ölüm Gelenekleri	100
5.1.3.6.1. Kandilo (Hasta Yağı)	100
5.1.3.6.2. Ölüm Öncesi İnanmalar	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	108
EKLER.....	112
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
LOZAN'DAN GÜNÜMÜZE ÊZİDİLER VE SÛRYANİLER
Kadir KILIÇÇIOĞLU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdullah KIRAN

2016, 114 sayfa

Azınlık kavramı 16. Yüzyılda din ayırımına dayalı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavramın kapsamı daha sonra dil ve etnik yapı ile daha da genişletilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde azınlık kavramı incelenerek sınıflandırmalar yapılmıştır.

İkinci bölümde azınlık haklarının genel tarihi ve azınlıklar hakları ile ilgili zaman içinde yaşanan gelişmeler incelenmiştir

Üçüncü bölümde Türkiye Devleti'nin kurucu belgesi sayılan ve Kurtuluş Savaşının sona erdiğini gösteren Lozan Barış Anlaşması öncesi tarafların görüşleri, yapılan tartışmalar, belirlenen statüler ve anlaşma sonrası yaşanan gelişmeler, Lozan Anlaşması'na göre azınlıklara verilen haklar, Türkiye'de azınlık sayılan ve azınlık sayılmayanlar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise Êzidilik inancı ve bu inancın kökenleri hakkında bilgi verilmiş, Êzidileri örf, adet, gelenek ve görenekleri, yaşadıkları coğrafya, dil ve nüfusları incelenmiştir.

Beşinci bölümde Süryanilik inancı ile ilgili bilgi verilmiş, örf, adet, gelenek ve görenekleri incelenmiştir.

Tez çalışması, konuya ilişkin varılan sonuçların Süryani ile Êzidi toplumunun karşılaştırılmasının yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

Tez metnine ek olarak Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili kesimi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azınlık, Lozan, Êzidi, Süryani

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
LOUSANNE, EZİDİS AND SYRIANS

Kadir KILIÇÇIOĞLU

Advisor: Assistant Professor Abdullah KIRAN

2016, Page: 114

The term minority came out in the 16th century as a concept based on religious discrimination. The scope of this concept was later extended to language and ethnicity. In the first part of the study, the concept of minority is studied and classified.

In the second part, the general history of minority rights and the development of minority rights over time are studied.

In the third part, the views of the sides before Treaty of Lausanne, which is considered as the foundation certificate of Turkish Republic and shows the Independence War is over, arguments, the statues made clear, the progression after the treaty, the rights given to minorities according to Treaty of Lausanne, the ones, who are considered as minorities and aren't, are studied.

In the fourth part, information about Ezidi religion and the roots of this religion is given, and Ezidis custom, folk and tradition, geography they live in, language and population are studied.

In the fifth part, information about the religion of Assyrian is given and their folk, custom and tradition are studied.

The study is completed with the final part, in which the results about the subject and comparison between Assyrian and Ezidi societies are placed.

In addition to the treatise script, the part of Treaty of Lausanne about the minorities is given.

Key Words: Minority, Lousanne, Ezidi, Syrian

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliđi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMOD	: Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler
c	: Cilt
çev.	: Çeviren
DAİŞ	: El Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam(Irak Şam İslam Devleti)
DH	: Devletler Hukuku
MC	: Milletler Cemiyeti
Md	: Madde
s	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TODAİE	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

ÖNSÖZ

“Lozan’dan Günümüze, Êzidiler Ve Süryaniler” isimli tez çalışmamda beni bilgisiyle, önerileriyle destekleyen ve yüksek lisans tezimle ilgili çalışmalarında sabırla sorularımı yanıtlayan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Abdullah KIRAN’a, Prof. Dr. Bayram COŞKUN’a, Doç. Dr. Murat AKTAŞ’a, Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ’a, Yüksek Lisans yapmam konusunda beni teşvik eden ve yüksek lisans eğitimim süresince her konuda bana yardım eden Sağlık Meslek Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi Turan ŞENER’e, eşi (kızkardeşim) Latife ŞENER’e, yüksek lisans süresince ve tez yazarken yararlandığım kaynak ve kitapların temini için kendisini fazlasıyla yordüğüm gerçek dost Hasan BİLİM’e çok teşekkür ederim.

Son olarak yüksek lisans öğrenim boyunca sonsuz sabır ve anlayışla bana yardımcı olan, eğitimim için her türlü fedakârlıkları yapan, benim bu günlere gelmemde karşılığı ödenmeyecek emekleri olan sevgili eşim Neriman KILIÇÇIOĞLU’na, çocuklarım Ümit Sedat KILIÇÇIOĞLU, Murat Serhat KILIÇÇIOĞLU ve Şevval Berfin KILIÇÇIOĞLU’na yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Muş-2016

Kadir KILIÇÇIOĞLU

GİRİŞ

Köken olarak Latince küçük, az anlamına gelen “minör” kelimesine dayanan azınlık kavramını geniş (sosyolojik) ve dar (hukuksal) olarak iki açıdan ele alabiliriz. Geniş açıdan azınlık kelimesi, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık olan, başat (dominant) olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan topluluğa denir. Buna göre herhangi bir kimse siyasi haklar, toplumsal haklar, medeni haklar, kültürel haklar, ekonomik haklar vb. haklar çerçevesinde kendini toplumun çoğunluğu karşısında dezavantajlı olarak görüyorsa ve bu nedenlerle kendini bir gruba ait hissediyorsa, söz konusu grup sosyolojik olarak “azınlık” tanımlaması içerisinde yer alır. Azınlığın tüm devletlerin kabul etmiş olduğu hukuksal bir tanımına bugüne kadar ulaşılammıştır. Her ne kadar tüm devletlerin kabul ettiği bir azınlık tanımı yok ise de, BM İnsan Hakları Komisyonu’nun Ayrımcılığın önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti’nin 1978’de önerdiği azınlık tanımı genel çerçeveyi oluşturmaktadır. F. Capotorti azınlığı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur.”¹

Genel olarak azınlık tanımlarında azınlık olmanın ana kriterlerini ortaya koymak mümkündür: Azınlık olmanın birinci şartı farklı olmaktır. Azınlık olmak, ülke içindeki hâkim gruptan ırksal, etnik, kültürel, dilsel, ya da dinsel bakımdan farklı olma anlamına gelmektedir. Azınlık, nüfusun geri kalanından ırksal, etnik, dilsel, kültürel ya da dinsel açıdan farklı olmalıdır. Azınlık olmanın şartlarından ikincisi sayı mefhumudur. Azınlık sayılan grup nüfusun geri kalanından sayıca az olmalı, fakat farklı özelliklerini koruyabilecek ve devam ettirebilecek bir nüfusa sahip olmalıdır. Üçüncü şart, başat (dominant) olmama koşuludur. Yani azınlık sayılanlar nüfusun geri kalan kısmına karşı egemen olmamalıdır. Dördüncü şart, azınlıkların içinde buldukları ülkenin vatandaşı (yurtaşı) olmalarıdır. Azınlık olmanın beşinci ve son şartı ise öz bilince (azınlık bilincine) sahip olmaktır. Bu beşinci özellik, bir azınlık grubu sayılmak için olmazsa olmaz denebilecek ana kriterdir.²

¹Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001, s.67

²Ayşe Füsun Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara: AÜSBF Basımevi, 1993, s.49

Azınlık olmanın ana kriteri sayılan bu beş koşuldan ilk dördü azınlık olmanın nesnel koşulları, son koşul olan “azınlık bilinci” ise azınlık olmanın öznel koşulu olarak nitelendirilmektedir. Artık günümüzde, bir ülkede bu koşulların tümünü taşıyan bireyler varsa o ülkede azınlığın olduğu kabul edilmektedir. Azınlığın olduğu ülke devletinin bu gerçeği kabul etmesi veya inkâr etmesi bir şeyi değiştirmemektedir.

Azınlıklar, kimliklerinin ana ögesini oluşturan farklılıklara göre çeşitlere ayrılırlar. Bu açıdan dört çeşit azınlıktan söz edebiliriz. Bunlar: dinsel, dilsel, etnik ve ulusal azınlıklar. Azınlıkların himayesinin tarihsel süreci dini azınlıkların himayesi ile başlamıştır. Dini azınlıkların himayesi tek taraflı koruma fermanları ile başlamış ve ikili anlaşmalar ile devam etmiştir. Bu azınlık koruma sürecinin sonunda Avrupa ülkeleri, Avrupa’daki dinsel azınlık çatışmalarını bitirmiş ve Avrupa ülkeleri artık Avrupa dışındaki Hıristiyanları korumaya yönelmişlerdir. “Böylece azınlıkların büyük bir devletçe korunması dönemi başlamıştır. Bundan sonraki süreçte azınlıkların korunmasında birden fazla büyük devletin kolektif koruması başlayacaktır. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden azınlıkların büyük devletlerce kolektif korunması dönemi savaş sonunda yerini Milletler Cemiyeti (MC) azınlık hakları rejimine bırakmıştır.”³ MC’nin azınlıklar konusunda getirdiği yenilik, artık büyük devletlerin korumasının yerini uluslararası örgütlerin almasıdır.

E. Kurubaş’a göre:

”Azınlıklar sorununun tarihsel, siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel ve hukuksal pek çok boyutu bulunmaktadır. Azınlık olgusu uluslaşma, ulusçuluk ve ulus-devlet ekseninde ortaya çıkmış ve zaman içinde çok gelişme göstermiştir. Azınlıklar sorunu ulus, ulusçuluk, ulusal egemenlik, etnik grup, etnisite, self determinasyon, yurttaşlık, kimlik tartışmaları ve insan hakları gibi kavramlarla doğrudan ilgilidir. Azınlıklar, modern dünyanın her yerinde görülen fakat birbirinden farklı biçimlerde yaşanan bu süreçlerin parçası olduğu için çok farklı neden ve biçimlerle gelişen bir olgudur. Azınlık sorununun hem ulusal, hem de uluslararası yönü bulunmaktadır. Avrupa’da orijinal ulus-devletlerin ve eş zamanlı olarak modern uluslararası siyasal sistemin ortaya çıkmaya başladığı 17.yüzyılın ortalarından bu yana azınlıklar uluslararası ilişkilerin önemli konularından biri olmuştur. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorlukların tasfiye sürecinde ve özellikle büyük sınır değişikliklerinin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı’nın ardından önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir.”⁴

Genel olarak MC’nin getirdiği azınlık sistemini incelediğimizde, MC sisteminin azınlık koruması konusunda başarıları yanında, başarısızlıklarının da olduğu görülmektedir.

³Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara: Asil Yayın, 2006, s.36

⁴Kurubaş, a.g.e., s.1

MC sistemiyle tarihte ilk kez azınlıkların korunması uluslararası örgüt denetiminin güvencesi altına alındı. İkincisi, azınlıkların korunmasındaki anlaşmazlıklar Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na götürülebilirdi. Ve bu durumda Divan son karar merciiydi. Azınlıklar konusundaki anlaşmazlıkların Adalet Divanına götürülebilmesi ile uluslararası yargı da azınlık korumasının bir parçası haline getirilmiş oldu. Üçüncü olarak, MC döneminde azınlık grupları ve bu grupların hakları genişletildi. Azınlıklar için “soy, dil ve din azınlıkları” formülü ortaya çıktı.

Ulusal azınlıklara ilişkin tartışmalar kuşkusuz Avrupa ulus devlet anlayışı içinde yeni değildir. Avrupa istikrarını ve süre giden düzeni tehdit eden hoşnutsuz azınlıkların, kendi kaderlerini tayin edebilmelerine dönük talepleri özellikle 19. Yüzyıldan itibaren her zaman var olmuştur. Bu tür talepler karşısında, siyasi otoritelerin baskıcı uygulamalara başvurması ve var olan hakları da sınırlandırmaya dönük tavırlar içerisine girmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Siyasi otoriteler tarihin hiçbir döneminde kendi kimliğini özgürleştirici ve tebaanın kalanında farklılaştırıcı bir çerçeve içerisinde tanımlayanlardan hoşnut olmamışlardır.

Uluslararası ortamda azınlıklar için adeta hazırlık dönemi olarak görülen Birinci Dünya Savaşı sonrası sürece, dönemin mantığı içinde Türkiye’de dâhil olmuştur. Bu sürece taraf olan devletlerde olduğu gibi, Türkiye’de bu tartışmalardan kısmetine düşeni alacaktır. Lozan Barış Konferansı sırasında Türkiye’nin bünyesinde yer alan azınlıklar konusunda çok ciddi tartışmalar yürütülecektir. Azınlıklar konusunda dönemin tanımlarının yetersizliği karşısında önce bu tanımları yapabilmeye dönük olarak başlayan Lozan görüşmeleri, sonunda farklı bir azınlık tanımı ile uluslararası ortama kendisini kabul ettirecektir.⁵

Lozan Barış Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti’nin de kuruluşunu tescil eden bir anlaşma olup günümüzde de geçerliliğini devam ettirmekte olan nadir uluslararası anlaşmalardan bir tanesidir. Lozan Antlaşması eski olmasına karşın tartışmalar ve sonrasında getirmiş olduğu çözümler ile bugün hala birçok devlet için model olacak kadar özel ve ayrıcalıklıdır. Türkiye için bir denetim mekanizması olarak düşünülen bu azınlık sistemi, Lozan Barış Antlaşması’nın 44. Maddesinde ifade edildiği gibi, uluslararası güvenceler ile donatılmıştır. Türkiye Lozan’da sadece bu güvenceleri vermekle kalmamış, öngörülen ilkelere uymadığı takdirde uluslararası yargı yolunu da kabul etmiştir.

Bu çalışmada, Lozan’ın maddelerine göre azınlık olan, fakat azınlık haklarından yararlanamayan Êzidileri ve Süryanileri de inceleyeceğiz.

---

⁵Levent Ürer, *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s.8

Êzidi inancı, senkretik (bağdaştırmacı) yapısıyla bütün dinlerin sentezi gibidir. Êzidilik Ortadoğu'da doğmuş olan eski inançların üzerine kurulmuş, fakat birtakım değişikliklere uğrayarak, onların ardılı şeklinde ortaya çıkmıştır. Êzidiler Hinduizm'deki kast sistemine benzemekle birlikte daha esnek olan bir kast sistemine sahiptirler. Yahudilikteki gibi yeme-içme yasakları, Hıristiyanlıktaki gibi vaftiz olayı, kurban, oruç, namaz, hac gibi ibadetlerin yanı sıra; güneş ve ateşi kutsal saymaları, reenkarnasyon (ruhların göçü) olayına inanmaları, evlenme, ölü gömme, bayram törenleri, sünnet, ahiret kardeşliği gibi sentez dini uygulamaları, onların kökeni hakkında değişik görüşlerin oluşmasına yol açmıştır. Êzidiliğin kökenine dair, Sabiilik, Zerdüştlük, Maniheizm, Şamanizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığa kadar uzanan birçok görüş ileri sürülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde azınlık kavramı incelenerek sınıflandırmalar yapılmıştır.

İkinci bölümde azınlık haklarının genel tarihi ve azınlıklar hakları ile ilgili zaman içinde yaşanan gelişmeler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye Devleti'nin kurucu belgesi sayılan ve Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiğini gösteren Lozan Barış Antlaşması öncesi tarafların görüşleri, yapılan tartışmalar, belirlenen statüler ve anlaşma sonrası yaşanan gelişmeler, Lozan Antlaşması'na göre azınlıklara verilen haklar, Türkiye'de azınlık sayılan ve azınlık sayılmayanlar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise Êzidilik inancı ve bu inancın kökenleri hakkında bilgi verilmiş, Êzidileri örf, adet, gelenek ve görenekleri, yaşadıkları coğrafya, dil ve nüfusları incelenmiştir.

Beşinci bölümde ise Süryanilik inancı ve bu inancın kökenleri hakkında bilgi verilmiş, Süryanilerin örf, adet, gelenek ve görenekleri, yaşadıkları coğrafya, dil ve nüfusları incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, azınlıkların tarihsel gelişim sürecini, Lozan Barış Antlaşması'nda azınlıklara tanınan hakları ve Ortadoğu'nun halklarından olan Êzidileri ve Süryanileri doğru bilgilerle objektif olarak açıklamaya çalışmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIK KAVRAMI

1.1. AZINLIK KAVRAMININ KÖKENİ VE TANIMI

Azınlık kavramı toplumdaki farklılıkların gösteren ve çoğu zaman küçültücü anlamlar yüklenen bir kavramdır. Azınlık kavramı yalnız sayıca az olmayı değil, azınlık gruplarının farklı yanlarının bastırılması, yok sayılması anlamlarını da ihtiva etmektedir.

Azınlık bakımından önemli olan hususlardan birisi de bir takım karakteristik ve dışarıya vuran kimi özellikleri nedeniyle toplumun çoğunluğu ile tipik bir ilişki içinde bulunmasıdır. O halde azınlık kavramı, azınlığın çoğunluktan ayırt edildiği bir ilişkinin bulunmasını ön koşul olarak gerektirmektedir.

Azınlık kavramı yenidir ve 16. Yüzyıldaki Reform hareketinden bu yana kullanılmaktadır. Eski Yunan ve Roma'da yani Antik Çağda azınlık kavramı yoktu. Yurttaşlar yalnızca özgür insanlardan oluştuğu için (köleler yurttaş sayılmamaktaydı) sayıları azdı. Toplum sınıfsal olarak bölünmüş olsa da azınlık-çoğunluk şeklinde bir ayrılma yoktu. Azınlık kavramı Orta Çağda da yoktu. Çağlar kaosu boyunca (kabaca İ.S. 476-800) kilise her bakımdan (ölmek, kültürünü sürdürmek, vb.) tek sığınacak yer olduğu için, Orta Çağa gelindiğinde, kilise hiçbir çatlağa izin vermeyecek kadar kuvvetlenmiş ve tam bir dinsel bütünlük yaratmıştı. Bu dinsel bütünlük içinde gerçi Yahudiler fiilen bir dinsel azınlık grubuydu; ama seslerini duyuracak güçten tamamen yoksun oldukları ve tamamen dışlandıkları için "azınlık" olarak algılanmıyorlar, yalnızca aşağılanıyorlardı.⁶

Büyük nüfus hareketlerinin olduğu, siyasal otoritenin değiştiği, yapı ve sınır değişikliklerinin yaşanmış olduğu her dönem yeni azınlıkların doğmasına yol açmaktadır. Azınlıklar sosyolojik olarak ilk çağlardan beri hep var oldular. Ancak, hukuken tanınmadıkları ve korunmadıkları için hem azınlık olarak görülmediler, hem de kendilerinde azınlık öz bilinci olmadığı için onlar da kendilerini azınlık hissetmediler. Hâlbuki azınlık kavramı, azınlık grubunun kendisinin azınlık olduğunu algılaması ve bu durumda ki korunma talepleriyle birlikte gelişen bir olaydır.

Demek ki, tarihte azınlık kavramının ortaya çıkması bu bütünlüğün bozulması sonucu farklı bir grubun ortaya çıkması ve bunun korunması gerektiğinin anlaşılması ile

---

⁶Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.17-18

gerçekleşmiştir. Bütünlüğün bozulduğu kanısı ancak merkezi bir devlette oluşur. Çünkü imparatorluklar merkeziyetçi değillerdir. İmparatorluklar etnik, dinsel, dilsel bütünlükle ilgilenmezler. İmparatorluklar için önemli olan imparatora sadakattir.

Azınlık kavramı, Mutlakiyetçi Krallık diye merkezi bir devlet biçiminin ortaya çıkması ve onun içindeki azınlıkların korunması sorununun belirmesi ile ortaya çıkmıştır.

Mutlakiyetçi Krallık iki ögenin; Batı Avrupa’da asayişsizlik ve çok hukukluluk yüzünden güvenli ticaret yapamayacak duruma gelen ve daha çok mal satmak için pazarını genişletmek isteyen burjuvazi (yani tüccar sınıfı) ile topraklarını genişletmek isteyen Kralın (yani, feodal beylerin en güçlüsü) arasında 12. Yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan koalisyon sonucu 16. Yüzyılda oluştu. Asayiş ve tek hukuk Avrupa’da ticaretin gelişmesine olanak tanıdı. Bunun sonucunda bir ortak ekonomik pazar oluştu. Bu ortak pazar içinde ortak bir dil ve duygular gelişti. Ortak dil ve duygularda ulusun (milletin) oluşmasına yol açtı.

Bu ortamda güçlenmiş olan ve Kilise’nin gücünü kırmaya başlayan burjuvazi, o zamana kadar bu Mutlakiyetçi Krallığı bir arada tutan temel ideoloji olan dinden (Katoliklikten) daha uygun bir değerler bütünü bulmak ve böylece kendini hem Kraldan hem de Kiliseden özerk kılmak zorundaydı. Bunu da, çalışmadan tüketmek üzerine kurulu bir sınıf olan aristokrasinin Katolikliğine karşı, çok çalışmayı ve pek az tüketerek birikim (dolayısıyla yatırım) yapmayı teşvik eden Protestanlıkta buldu. Aslında, Luther ortaya çıkmadan önce çok Luther’ler çıkmış, ama burjuvazi yeterince güçlü olmadığı için tutunamamışlardı; diri diri yakılmışlardı.⁷

Erol Kurubaş’a göre azınlıklar:

“Günümüzde anlaşıldığı biçimiyle azınlıklar, esasen modern zamanların ürünüdür. Daha doğru deyişle, azınlıklar modern ulus-devletin ortaya çıkış süreciyle birlikte doğdular. Modernleşme ve uluslaşma/devletleşme süreçleri kıtalar arasında farklılıklar gösterdiği için de, azınlıklar bu kıtadaki gelişmelere paralel olarak farklılaştı. Ama her halükarda modernleşme ve uluslaşma öncelikle Avrupa kökenli olduğu için ilk orijinal azınlıklar burada ortaya çıktı. Bu dönemde Avrupa’nın dünya sisteminde egemen veya en azından üstün olması söz konusu olduğu için de, diğer yerlerde azınlıklar büyük oranda bu tarihsel üstünlük sürecinin bir yan ürünü olarak doğdu.”⁸

Azınlık kavramını geliştirerek onu uluslararası hukuk ve ilişkilere sokan esas olay Katolik ve Protestan yönetimli devletler arasında imzalanan azınlık koruma anlaşmaları oldu.

“Çünkü karşı tarafta kendilerinin azınlığı bulunan ve kendi içlerinde karşı tarafın azınlığı yer

⁷Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.19

⁸Kurubaş, a.g.e., s.9

alan bu devletler, 1562’de başlayıp 1598’e dek süren ve tam olarak Vestfalya Antlaşmasıyla ancak 1648’de biten kanlı “din savaşlarıyla” birbirlerini yenemeyeceklerini anlayınca, karşılıklı olarak azınlıklarını koruyacak yöntemler düşündüler.”⁹

Azınlık koruma süreci önce tek taraflı koruma fermanları biçiminde başladı. Daha sonra ikili anlaşmalar biçiminde devam etti ve bu azınlık koruma sürecinin sonunda Avrupa ülkeleri Avrupa’daki dinsel azınlık çatışmalarını (ör. Otuz Yıl Savaşları) bitirdiler. Bu süreçte bir yandan güçlendiler, bir yandan da Avrupa dışındaki azınlıkları (Hıristiyanları) korumaya yöneldiler. “Çünkü hemen sınırlarında yer alan Osmanlı İmparatorluğundaki şeriat düzeni Avrupalılara çok yabancı gelen bir hukuk düzeniydi. Üstelik Avrupa ülkeleri zayıf Osmanlı İmparatorluğunun içişlerine bu Hıristiyan azınlıkları bahane ederek müdahale edebileceklerini ve etki alanlarını genişletebileceklerini keşfetmişlerdi.”¹⁰

Bu azınlık koruma politikası, Avrupa politikasında 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren en önemli problem haline gelen Doğu Sorunu’nun oluşmasına neden oldu. Böylece hem Osmanlı Avrupa vesayeti altına girdi. Hem de bu devletlerin birbirlerini dengelemeleri, sonucu bir bakıma Osmanlı’nın ömrünü yapay olarak uzatan Doğu Sorunu, azınlıkların korunması tarihinin de kendisi oldu.¹¹

Azınlıkların korunması, ilk önce Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Hıristiyan azınlıkların bir tek büyük devletçe korunmasıyla başladı. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile Polonya’ya Osmanlı’daki Katolikler için girişim yapma hakkı tanındı. Daha sonra 1854-1856 yılları arasında yapılan Kırım Savaşı’nın sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması ile bu Hıristiyan azınlıkların korunmasını Avrupa Uyumuna bıraktı. Bu da azınlıklar için 19. Yüzyılın kolektif koruma sistemine bir tür geçiş dönemi oluşturdu.

19. yüzyıl da azınlıklar ile ilgili iki önemli gelişme oldu. Bunlardan birincisi, Fransız devrimi sonrasında artık dinsel azınlıkları korumaktan çok, ulusal azınlıkları korumaya geçiş ve dinsel hakların yanı sıra artık medeni ve siyasi hakların da devreye girmesi gerçekleşti. İkinci gelişme ise, Milliyetçilik ilkeleri ile beraber artık ulus-devletin (yani milletin kimliğini oluşturmak için alt kimlikleri asimile eden devlet türü) doğuşu gerçekleşti.

---

⁹Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.19-20

¹⁰Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.20

¹¹Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.20

Sanayi devriminin 19. Yüzyılın ortalarından itibaren yaratmış olduğu gereksinmeler sonucu, yani hammadde ihtiyacı, yeni pazarlar ihtiyacı, sermayeyi dışarıya yatırma ihtiyacı yanına bir de bu iktisadi gereksinmeleri askeri işgalle halletme yolu tercih edilince, Avrupa'da büyük bir rekabet ortaya çıktı. Hiçbir devlet Osmanlı'ya müdahale etmeyi kendi tekeli alamadığından, 19. Yüzyıl sistemi Osmanlı'da yaşamakta olan azınlıkların korunması artık devletler arası ikili anlaşmalar yoluyla değil, bu azınlıkların büyük devletlerce kolektif bir şekilde korunması biçiminde olacaktır.

Azınlıklar bir takım olguların sonucunda oluşur. Bu olguları işgal, evrim sonucu ve göç olarak açıklayabiliriz. Azınlıkların işgal yolu ile oluşumuna Amerika'da Yerlileri örnek verebiliriz. Azınlıkların evrim sonucu oluşumuna Katalanlar, Basklar, hatta Kürtler örnek verilebilir. Bunlar, söz konusu mekânın başka bir dönemdeki örgütlenmesinin yansımasıdır. Son olarak azınlık oluşumuna neden olan olgu göçtür. Göçleri de zorunlu göç ve gönüllü göç olmak üzere ikiye ayrılabiliriz. “Zorunlu göç; siyasi, dinsel vs. nedenlerle bir topluluğun kendi mekânından atılması sonucu meydana gelebilir. Gönüllü göç; ticaret amacıyla, çalışmak için, sistematik kolonizasyon sonucu ve göç rekabeti sonucu.”¹²

Azınlık kavramının tanımı sorunu azınlıkların korunması konusunun BM çalışması ile evrensel bir karakter kazanması ve evrensel geçerlilik kazanmak isteyen bir normda yer alması ile aktüel olmuştur. Azınlık kavramının tanımına ilk kez Polonya ile yapılan Azınlıkların Himayesi Anlaşmasınının 12. Maddesi ile bağlantılı olarak Sürekli Adalet Divanı'nın 15.09.1923 tarihli istişari mütalaasında yer verilmiştir. Devletler, Azınlık himayesinin kendi devletlerinin egemenliklerini sınırlaması anlamını taşıması nedeniyle mümkün olduğunca en az sayıda gruba azınlık hakları vermeye özen göstermişlerdir. Devletler azınlıkların tanınması durumunda ulusal birliklerinin tehdit edileceğinden endişe etmektedirler. Hangi niteliğe sahip grupların azınlık haklarından faydalanacakları tartışmaları objektif bir azınlık tanımı çalışmalarına neden olmuştur. BM'de çalışmalarının büyük bir kısmını azınlık kavramının tanımına ayırmış, ancak tüm devletlerin üzerinde uzlaştığı kesin bir azınlık tanımı henüz oluşturulamamıştır. “Alt komisyonda diskriminasyondan korunma ve azınlıkların himayesi çalışmaları çerçevesinde azınlıkların tanımına ilişkin çeşitli öneriler tartışılmıştır.”¹³

---

¹²Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s.70

¹³Arsava, a.g.e., s.42

Azınlıklar ile ilgili literatürde bazı tanımlar mevcuttur. Örneğin J. Laponce azınlığı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir azınlık, siyasi olarak egemen gruptan ortak ırk, dil, din ve ulusal mirasla ayrılan; kendi seçimleri olan ulusal bütünlüğe dâhil olma isteklerinin engelleneceğinden veya kendi kimlikleri pahasına ulusal bütünlüğe dâhil olmaya zorlanacaklarından korkan bir topluluktur.”¹⁴

T. Modeen’e göre ise azınlık;

“Kimi görünür nitelikleriyle (esas olarak dilsel ve kültürel) veya bağımsız devletin diğer uyruklarından ulusal duyarlılıkları temelinde ayırt edilebilen bir topluluktur.”¹⁵

J. J. Preece ise azınlığı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir devletin nüfusu içinde sayıca azınlıkta kalan, yönetici konumlarda olmayan, tarihsel olarak söz konusu devletin topraklarının belirli bir bölümünü işgal eden, devletin uyrukları kabul edilen bireyleri nüfusun geri kalan kesiminden farklı etnik, dini, dilsel veya kültürel özelliklere sahip ve kendi kültürlerini, geleneklerini, din ve dillerini korumaya yönelik gizli veya açık dayanışma duygusu sergileyen bir toplumsal gruptur”.¹⁶

Naz Çavuşoğlu “İlk çağlardan günümüze kadar azınlık kelimesi ile ilgili herkes tarafından kabul edilen bir tanıma ulaşamamıştır. Pozitif hukukta azınlık tanımı getirilememesi teknik zorluklardan çok, devletlerin belli bir hukuki tanımla kendilerini bağlamaktan çekinmelerinden kaynaklanmaktadır”¹⁷ demiştir.

Azınlık sözcüğü, Türk Dil Kurumu internet sitesindeki sözlüğünde “Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı” ve “Bir ülkede ayrı soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk, ekalliyet” olarak geçmektedir.¹⁸

Azınlık kavramına, BM Genel Sekreteri tarafından sunulan “Definition et Classification des Minorities” (Azınlıkların Tanımı ve Sınıflandırılması) başlıklı memorandum

¹⁴Jennifer Jackson Preece., *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, İstanbul: Donkişot Yayınları, 2001, s.34

¹⁵Preece, a.g.e., s.36

¹⁶Preece, a.g.e., s.39

¹⁷Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, İstanbul: Su Yayınları, 2000, s.34

¹⁸www.tdk.gov.tr

ile mevcut azınlıkların sınıflandırılarak ve liste haline getirilerek bir tanımlama yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu sınıflandırma zaten bilinen ve himaye edilen azınlıkları dile getirmekten başka bir anlam taşımadığından ve evrensel bir tanım için yeni bir ipucu içermediğinden kabul görmemiştir. Azınlık kavramını tanımlamak için kurulan Alt komisyonun 3. oturumunda nihayet bir azınlık tanımı kabul edilmiştir. Kabul edilen bu tanım hala BM' in resmi tanımı olarak geçerlidir. Bu tanıma göre; azınlık kavramı bir toplum içinde sürekli etnik, dil, dini geleneklere yahut diğer önemli özelliklere sahip olan, bu özellikleri ile toplumun diğer kesiminden açık olarak ayrılan ve bu özellikleri muhafaza etmek isteyen, hâkim pozisyonda bulunmayan grupları ifade eder.

Ancak bu tanım, BM organları nezdinde de ilgili literatürde de azınlık kavramının bağlayıcı bir tanımı olarak kabul görmemektedir.

BM'de uzman raportör Francesko Capotorti'nin hazırladığı raporda yapılan ve azınlığı, “devleti oluşturan toplumun geri kalan kesimine nazaran sayı olarak aşağıda bulunan, hakim pozisyona sahip olmayan, mensupları söz konusu devletin vatandaşı olan, ancak etnik, din yahut dil özellikleri ile toplumun diğer kesiminden ayrılan, aralarında en azından zımni olarak kendi kültürlerinin, geleneklerinin, dil ve dinlerinin korunmasına yönelik dayanışma duygusu bulunan bir grup” olarak nitelendiren tanımda bağlayıcı bir tanım olarak kabul edilmemiştir. 27. Maddenin tam bir azınlık tanımı olmaksızın da uygulanmasının mümkün olduğu gerekçesi ile 1978-1984 arasında, azınlık kavramının tanımına ilişkin çalışmalar geçici olarak durdurulmuştur.

BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1984 yılında azınlık mensuplarının 27. Maddede yer alan genel ve açık olmayan haklarına ilişkin F. Capotorti'nin hazırlamış olduğu raporunun BM Genel Kurulu tarafından bir deklarasyonla açıklık getirilmesi hususunda yaptığı öneriyi benimsemiştir. Bu amaçla 1984 yılında İnsan Hakları Komisyonu alt komisyonu azınlık kavramına yeni bir tanım getirmek üzere görevlendirilmiştir. F. Capotorti'nin yerine atanan Kanadalı Jules Deschenes azınlık kavramının tanımı için alt komisyona yeni bir öneri hazırlamıştır. Deschenes azınlık tanımında Capotorti'nin tanımını esas almıştır. Capotorti'nin tanımı ile karşılaştırma yaptığımızda aradaki farkların oldukça az olduğu ortaya çıkmaktadır. Dechenes'in yapmış olduğu öneri ile azınlık tanımına yeni bir yorum getirilmemiştir. Yapmış olduğu azınlık tanımı önerisinde yerli halk, misafir işçiler, göçmenler, sayı olarak büyük olan azınlıklar, baskı altında olan çoğunluk ve ulusal azınlıklar

gibi bazı önemli problemleri tartışmıştır. Deschenes'in önerisinde azınlıklar "geri kalan halka göre sayı bakımından küçük olan, hâkim pozisyonda bulunmayan, mensupları etnik, dil, din özellikleri ile devletin diğer vatandaşlarından ayrılan, kültürlerini, geleneklerini, din yahut dillerini muhafaza etme konusunda dolaylı olsa da toplumsal şuurlarını açığa vuran insan toplulukları" olarak tanımlanmıştır. Deschenes'in önerisi yerli halkı azınlık kavramı içinde mütalaa etmemesi nedeniyle itirazlarla karşılaşmıştır. Deschenes azınlıkların karakter özelliklerini sayarken dini azınlıkları en sona almıştır.

Deschenes 1985 yılında azınlık kavramının tanımı hakkında kapsamlı yeni bir çalışma hazırlamış ve bu çalışma sonunda yeni bir azınlık tanımı önermiştir. Bu tanıma göre azınlık; sayı bakımından azınlık teşkil eden, hâkim bir pozisyona sahip olmayan, etnik, din yahut dil özellikleri ile halkın çoğunluğundan ayrılan ve toplumsal şuura istinaden varlığını idame ettiren, amacı çoğunluk ile hukuki ve fiili eşitlik elde etmek olan gruptur.

İnsan Hakları Komisyonunun 1988 yılındaki 44. oturumunda deklarasyon çalışmaları bakımından bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak yine de çalışma grubunda deklarasyonun kabul edilen bölümleri sınırlıdır. Yapılan çalışmada bireysel ve kolektif hakların birbirinden ayrılması, devletlerin kendi ülkelerindeki egemenlik hakkı ve o ülkedeki azınlık mensuplarının hakları konusunda birtakım sorunlar çıkmaktadır. Bu nedenle bazı konular hakkında henüz karar verilememiştir. Daha sonra deklarasyon metni bir bütün olarak ele alındığında bu konular karara bağlanacaktır.

Fusun Arsava'ya göre:

Dünyadaki etnik, dil, din azınlıklarını incelediğimiz zaman sözleşmenin tarafı olan birçok devlette zikredilen türde azınlıkların mevcut olduğunu görürüz. 27. Madde muvacehesinde azınlık tanımı, hangi azınlık gruplarının yahut hangi azınlık mensuplarının normda görülen himayeden istifade edebileceğini sözleşme tarafı tüm devletler bakımından bağlayıcı şekilde ortaya koyacaktır. Himaye öngören normun muhatabının saptanmasından sonra anlaşma ihlallerinin devletler tarafından iddia edilmesi mümkün olabileceği gibi, azınlık himayesinin daha az popüler gruplar için de talep edilebilmesi mümkün olacaktır. Hukuki güvenlik ve denetim açısından özellikle azınlıkların mevcudiyetinin tartışmalı olduğu durumlarda azınlık kavramını belirleyen bağlayıcı kriterlere gereksinim bulunmaktadır.¹⁹

BM organları tarafından denenen şekilde bir azınlık tanımı yapılması mümkün görülmemektedir. BM'in azınlıklara korumak ve azınlık kavramına açıklık getirmek için yaptığı çalışmalar klasik Avrupa azınlık himaye sisteminin etkisindedir. Klasik Avrupa

¹⁹Arsava, a.g.e ., s.44

azınlıkları için bir tanım yapabilmek mümkündür. Ancak 27. Madde için zordur. 27. Madde dünya çapında, evrensel geçerlilik iddia eden bir düzenleme olduğundan, düzenlemenin sadece şu anda mevcut olan azınlıklara değil mevcut olan ve yeni oluşan tüm azınlık gruplarına ölçü olması söz konusudur.

Azınlık problemleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ancak içinde azınlık olan her toplumun yaşamında saklı olan bir sorun olarak azınlık sorunu evrensel niteliktedir. Azınlık sorununu evrensel karakteri nedeniyle ancak objektif bir tanım üzerinden bu sorunun çözümlenebileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. İnsan Hakları Sözleşmesine azınlıkların himaye edilmesine ilişkin bir düzenlemenin alınması bu gereksinimin dikkate alındığını bizlere göstermektedir.

Azınlık grubu ve azınlık tanımlarını incelediğimiz zaman hemen hepsinde ortak yönler bulunduğunu görürüz. Azınlık grubu ile ilgili özelliklere baktığımız zaman, bu gruba üye insanların hâkim gruptan ırk, dil veya dini açıdan ayrı olduklarını, farklı etnik, dinsel veya dilsel özelliklere sahip olunduğunu görürüz. Bu gruba üye insanların sayısı olarak belli bir büyüklükleri olduğunu, nüfus sayısının az olduğunu görürüz. Bu grupların yaşadıkları ülkelerde egemen güç olmadıklarını ve egemen olma durumlarının olmadığını görürüz. Bu gruplarda yaşayan azınlık mensuplarının, içinde yaşadıkları devletin uyruk ve vatandaşlık statüsüne sahip olduklarını, grup mensuplarının kendi kültürleri, gelenekleri ve dillerini koruma, varlıklarını sürdürme konusunda da dayanışma içinde olduklarını görürüz. Bu azınlık gruplarındaki insanların kendilerinin azınlık olduklarının farkında olduklarını, hâkim grubun da onlara azınlık olarak baktığını görürüz.

1.1. AZINLIK HAKLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Çoğulcu ve demokratik toplumlarda azınlık hakları, ülkede yaşayan insanlar arasında eşitlik ilkesinin, tam ve etkili biçimde gerçekleştirilmesi için azınlıklara verilen negatif haklar (genel haklar) ile pozitif hakları (dezavantajlı gruba tanınan özel haklar) içerir. Azınlıklara ilgili uluslararası belgelere baktığımızda bir azınlık grubu için üç temel hakkın olduğu görürüz. Birinci hak, azınlık grubu olarak var olma hakkıdır. Bu hak yaşam hakkı çerçevesinde zaten kabul edilmesi gereken bir insan hakkıdır. Azınlıkların fiziksel varlıklarının korunmasını ve onların soykırım, etnik temizlik gibi fiziksel varlığı ortadan kaldıracak herhangi bir eyleme karşı korunmalarını içermektedir.

İkinci temel hak azınlıkların toplumun diğer üyeleri ile eşitliği ve aralarında ayırım gözetilmemesi hakkıdır. Bu hak da esasen insan hakları belgelerinde yer almaktadır. Ama çeşitli sınırlamalar sonucunda bazen bu haklar ihlal edilebildiğinden veya sınırlandırılabilirdiğinden azınlıklara ilişkin belgelerde bu hakka yer verilmektedir.

Azınlıkların üçüncü temel hakkı azınlık kimliğinin tanınması, kimlik unsurlarının yaşatılması ve geliştirilmesi hakkıdır. İlk iki temel hak, insan hakları bağlamında ele alınabilecek haklar iken, azınlıkların üçüncü temel hakkı gerçek azınlık hakları bağlamında düşünülebilir. Bu genel hak, azınlık mensuplarının asimilasyonunu yasakladığı gibi, onların kimliklerini/farklılıklarını sağlayan unsurlarının tanınmasını, desteklenmesini, hatta teşvik edilmesini içermektedir.

Azınlıklar için negatif-pozitif haklar ayrımı, uygulamada, “Ayrımcılığın Önlenmesi” ve “Azınlıkların Korunması” adlı, birbirinin tamamlayıcısı iki farklı politikada somutlaşır. Birinci politika azınlık birey veya grupların kanun önünde hukuksal eşitliğini sağlamayı yani onlara ayrımcılık yapılmasını önlemeyi amaçlar. İkinci politika ise azınlık birey veya gruplarının, farklı kimliklerini korumalarına yardım yoluyla, gerçek eşitliklerini sağlamaya yönelir. Birinci politika devletin azınlığa “sana karışmıyorum”, ikinci politika ise “çoğunluk ile aynı koşullarda yaşamayı sağlıyorum” demesi anlamına gelir.²⁰

Birbirini tamamlayan bu iki politikalardan ilki 20. Yüzyılın başındaki “liberal demokrasiye”/”klasik haklara” benzemektedir. Devlet vatandaşları arasında eşitliğin kurallarını koymuştur ve artık müdahale etmemektedir. İkinci uygulanan politikayı ise günümüzdeki “çağdaş demokrasiye”/”sosyal haklara” benzetebiliriz. Burada da devlet çeşitli müdahaleler yaparak biçimsel gerçek hale getirmeye çalışmaktadır. Birinci politikanın yerleşmediği ülkelerde ikinci politikayı uygulamak zordur. Bu politikalardan birincisi normalde devletler tarafından genelde itirazsız uygulanmaktadır. Ama ikincisi konusunda devletlerin genelde isteksiz davrandığını görürüz. Çünkü devletler kendi bünyesindeki azınlığın güçlenmesinden ve sonuçta kendisinden ayrılmasından korkmaktadır.

Azınlıklara pozitif hakların verilmesi, milletin bütünlüğüne katkı yapmak açısından önemlidir. Azınlıklara pozitif haklarının verilmesi ile azınlık kimliği korunmuş olur. Azınlığın ülke içinde kendini itilmiş veya ezilmiş hissetmesi önlenir. Bunun sonucu olarak da toplumu oluşturan çeşitli unsurlar arasında ve ülke içinde demokrasi ve barış kolaylaşır. Azınlıkların

---

²⁰Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.36

içinde yaşadıkları ülkeden ayrılıp kendi devletlerini kurmaları için gerekçe kalmaz. Yani, o ülke kendisi iç self-determinasyonu gerçekleştirdiği için, dış self-determinasyon olasılığı azalır. Üstelik bu, çağdaş eğilimlere de uygun bir ortam yarattığı için uluslararası destek görür.

“Azınlıklara tanınan hakların niteliği bireysel mi, yoksa kolektif mi olması gerektiği tartışmalı konular arasındadır.”²¹ Bireysel haklar, insanların birey olarak doğrudan sahip oldukları haklardır. İnsan hakları, medeni haklar ve temel özgürlükler bireysel haklardır. Diğer bir ifade ile bu haklar ile ilgili teminatları bireyler sadece kendileri için talep edebilir. Ancak insan tek başına yaşayan bir varlık değildir. Diğer bireylerle birlikte yaşaması ve temel haklarını ve özgürlüklerini toplum içinde kullanması nedeniyle, temel hakların ve özgürlüklerin grup hakları boyutu da ortaya çıkmış ve kabul edilmiştir. Kolektif haklar (grup hakları), kişilerin başkalarıyla bireylerle beraber, birlikte kullanabildiği haklardır ve bir bütün olarak gruba tanınmaktadır.

Günümüzde azınlıkların haklarının korunmasında ülkelerin genel eğilimi, azınlık haklarının bireysel haklar olduğu görüşündedir. Bu nedenle azınlık hakları ile ilgili sözleşme metinlerinde genel olarak “azınlığa mensup bireyler” ifadesi kullanılmaktadır. Bunun nedeni, içinde azınlık bulunan devletlerin azınlıklara uluslararası kişilik verilmesini istememeleridir. Çünkü bu durumda azınlıklar içinde buldukları ulusu parçalayabilir. Diğer nedeni ise, grupların bireyleri ezmesinin önüne geçilmesidir. Birey haklarını, grup haklarının himayesi için kullanılmanın yanlış olduğu düşünülmemelidir. Grup haklarının en önemli dayanaklarından biri, kendileri için herhangi bir zarar doğmaksızın münferit bireylerin, belli bir gruba mensup olduklarını seçme ve açıklama haklarının bulunmasıdır. “Ayrıca bireysel hakların grup haklarını korumaya yetmeyeceği de açıktır. Nitekim Venedik Komisyonu da aynı yönde görüş açıklamıştır. Bununla birlikte bireylerin kendi istek ve iradeleriyle kimliklerini koruyarak çoğunlukla asimile olma arzularının engellenmemesi ve grubun bireyi bu tür girişimlerden alıkoymamasını sağlamak için böyle bir ifadeye gereksinim duyulmuştur. Ama yine de sözleşmelerde, grup haklarına da açık kapı bırakılmıştır. Çünkü “azınlıklara mensup bireyler” deyimiyile aynı zamanda benzer haklara sahip bireyler topluluğuna da işaret edilmektedir.”²² Ayrıca azınlık hakları ile ilgili sözleşmelerde genelde “azınlığa mensup

---

²¹Kurubaş, a.g.e., s.40

²²Kurubaş, a.g.e., s.41

bireyler, hem bireysel olarak hem de başkalarıyla birlikte topluca sözleşmede tanınan hakları kullanabilirler” ifadesine rastlanmaktadır.

Uluslararası azınlık sözleşmelerinde kullanılan bu ifadeler, birey hakları ve bir azınlığın grup hakları ile devlet egemenliğini ve ülke bütünlüğünü koruma kaygısı arasında bir uzlaşmanın sonucu ortaya çıkmıştır. Bu haliyle azınlık haklarının bireye verilmiş olmakla birlikte, bazılarının da kolektif olarak da kullanılan ve grubun korunması sonucunu doğuran haklar olduğunu söyleyebiliriz. Azınlık hakları, kolektif boyutlu bireysel haklardır.

Azınlıkların birtakım kolektif hak taleplerinin artık görülmesi gerekmektedir. Günümüzde artık self-determinasyon hakkının hem anlam değiştirerek demokratik yönetime katılma hakkına dönüştüğü, hem de daha çok yerli halklara tanındığı görüşü güçlenmektedir. Çünkü daha önce de söylendiği gibi hiç kimse azınlık haklarını devletlerin egemen eşitliği, ülkesel bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına aykırı biçimde yorumlayamaz, Hâlbuki self-determinasyon hakkı, tarihsel gelişimi içinde ayrılma hakkını da içerecek biçimde yorumlanmış ve uygulanmıştır. O nedenle de bir azınlık hakkı değildir. Ayrıca bu hak, özünde siyasi statüyü belirleme hakkıdır, hâlbuki azınlık hakları günümüzde kimlik hakkı çerçevesinde şekillenmektedir.

Ama self-determinasyon hakkının yorumlanma ve uygulanma sürecini incelediğimiz zaman hiç değilse özerklik bağlamında azınlık hakkına dönüşme ihtimalinin olduğu söylenebilir. “Self-determinasyonun içsel anlamının da oluşu, kaçınılmaz olarak azınlıklarla iç self-determinasyon arasında bağlantı kurulmasına yol açmaktadır. Bu haliyle etnik ulusal azınlıklar için self-determinasyon hakkı, belli bir bölgede yoğunlaşmış, toplu olarak yaşayan azınlıkların kimliklerinin korunması ve eşit siyasi katılımın yanı sıra kendileriyle ilgili konularda karar mekanizmalarında söz sahibi olmaları ve hatta siyasal ve idare özerkliğe sahip olmaları anlamına gelebilmektedir.”²³

Erol Kurubaş’a göre;

Azınlıkların talep ettiği, fakat ilgili devletlerce kuşkuyla karşılanan diğer kolektif haklar da self-determinasyonun yukarıda sözü edilen yorumunun sonucu ortaya çıkan özel yönetim hakları ile özel temsil haklarıdır. Özel yönetim hakları kısaca, grubun kendi kendini yönetmesine izin verilmesidir. Burada azınlık grubu siyasal ya da bölgesel özerklik isteyerek, bazı idari konuların karar yetkisinin ya da belli bölgenin yönetiminin kendisinde olmasını istemektedir. Özel temsil hakları ise, siyasal süreçte azınlıklara adil söz hakkı vermek ve dezavantajlı durumlarını

---

²³Kurubaş, a.g.e., s.42

ortadan kaldırmak için devletin merkezi kurumlarında azınlıklar için kontenjan ayrılmasını içermektedir. Temsil hakkı talebi, esasen azınlığın çoğunluk yönetimine katılma ve kapsanma isteğidir. Dışlandığını hisseden ve bundan zarar gören gruplar, büyük topluma katılmak ve bu olurken de farklılıklarının tanınması ve düzenlenmesi için karar mekanizmalarında yer almak istemektedirler. Yani bu hak talebindeki temel dürtü ayrılık değil bütünlüştür. Ama özyönetim hakkı vatandaşlığın birleştirme işlevine çok ciddi bir meydan okumadır. Temsil hakkı talebi toplumu veri alırken, özyönetim hakkı azınlığı veri alır ve üyelerinin bu gruba katılımını sağlar. Özyönetim hakkı, azınlığın ayrı halk olduğunun tescilidir ve toplumda birden çok siyasal topluluk olduğunu ve devletin otoritesinin üstün görülmediğini varsayar. Dolayısıyla bu hak bütünlüştürücü değil ayrıştırıcı görev görür. O nedenle günümüzde azınlıklar bakımından asıl sorun oluşturacak kolektif hak, özel temsil hakları değil, özyönetim talepleridir. Özellikle hak talebinde bu aşamaya gelmiş olan azınlıkların diğer azınlık haklarıyla tatmin edilmesinin artık güç olacağını da görmek gerekir. Bununla birlikte bu özerklik anlayışının güçlenerek başka unsurlarla desteklenen bir ayrılıkçılığa dönüşme ihtimali de vardır. Çünkü bu bütünlüştürücü temeli olmayan bir haktır.²⁴

Azınlık hakları hem azınlığa mensup bireylere, hem bir bütün olarak bu bireylerin oluşturduğu gruba verilebilecek haklardır. O nedenle azınlık hakları her ne kadar bireysel olduğu düşünülüyorsa da aynı zamanda kolektif bir boyuta da sahiptir.

Kimi zaman kolektif haklar ile bireysel haklar çatışabilmektedir. Örneğin grup üyelerinin grup geleneklerini reddetmesine ve tek başlarına olduklarında uygulamamalarına karşı, grubun bu gelenekleri zorla uygulaması durumunda olduğu gibi. Azınlık haklarının bireyleri temel aldığı göz önüne alındığı zaman, grubun yapmış olduğu bu zoraki uygulamalarının insan haklarına aykırı ve kabul edilemez nitelikte olduğu, böyle bir durumda da devletin grubu değil bireyi koruyacağını söyleyebiliriz.

1.2. AZINLIKLARIN SINIFLANDIRILMASI

Azınlıklar kendi kimliklerini oluşturan farklılıklara göre çeşitlere ayrılırlar. Azınlığın çeşidini belirleme ölçütünün kimliğin ana ögesini, temelini oluşturan farklılık olduğuna dikkat edilmelidir. Yoksa bir azınlık birden fazla farklı azınlık özelliği taşıyabilir. Azınlık çeşitleri arasında kesin bir ayırım olmamakla birlikte azınlıkları dini azınlıklar, dilsel azınlıklar, etnik azınlıklar ve ulusal azınlıklar olarak sınıflandırabiliriz.

1.3.1. Dini Azınlıklar

Dini Azınlık kavramının ilk ortaya çıktığı 16. Yüzyılda tutunum ideolojisinin de din olması nedeniyle uzun yıllar azınlıkları belirlemenin en önemli ölçütü olarak “din” kullanılmıştır. Bu durumda en eski azınlıkların dini azınlıklar olduğunu söyleyebiliriz. Hatta

---

²⁴Kurubaş, a.g.e., s.43

ilk dinsel azınlıkların aslında Hıristiyanlık içindeki farklı mezhepler olduğunu, Katolik çoğunluk içinde Protestan azınlık olduğunu görürüz. Demek ki dinsel azınlık, aynı zamanda mezhepsel farklılıkları da içermektedir. “Günümüzde de doğal olarak dinsel ve mezhepsel farklılıklar vardır. Ama artık ulusçulukların daha önemli hale gelmesinin de etkisiyle bu ölçüt genellikle tek başına bir azınlığı tanımlama da kullanılmamakta (öyle olsa bile bu sorun olarak görülmemekte) bunun yerine azınlığın “farklı dinsel inanışlarından” söz edilmekte ve bunlar din ve vicdan özgürlüğü bağlamında doğrudan insan haklarından biri olarak korunmaktadır. Yani bir bakıma din, azınlık grubunun farklılıklarından birini oluşturuyorsa ayrıca önem kazanmaktadır.”²⁵

Tarihte azınlıkların himayesi dini azınlıklarla başlamıştır. Bu nedenle dini azınlıklar²⁷. Maddenin kapsamı içerisinde yorumlanmalıdır. Dini azınlık kavramı tarih boyunca çeşitli süreçlerden geçerek önemli ölçüde genişleme kaydetmiştir. İlk azınlık düzenlemeleri Hıristiyanların korunmasına yöneliktir. Daha sonra Müslümanlar ve Yahudilerde azınlık koruması kapsamına girmiştir.

Bir grubun azınlık sayılabilmesi için o grubun hem objektif, hem de sübjektif birtakım unsurlara sahip olması gerekir. Bir dine mensup olma kişisel bir karardır ve sübjektif bir olaydır. Buna rağmen bir dini grup gelenek, ortak tarih, organize olma ve grup üyelerinin birbirleri ile ilişki içinde bulunması gibi belirlenmiş objektif özellikler gösterdiği takdirde azınlık olarak tanınmaktadır.

Din kriteri bir azınlığa mensubiyeti belirlemede genel bir prensip değildir. Bu durum din kriterinin grubu objektif olarak toplumun çoğunluk teşkil eden kesiminden fark edilir bir şekilde ayırt etmesi ve dinin grup mensuplarının yaşam ve kültürünü etkilemesi koşulu ile söz konusu olabilir. “Çoğunluğun ateist olduğu toplumlarda dini inançları olan toplumlar dini azınlık olarak kabul edilmektedir. Bu durum özellikle ilgili devlette temel hak olarak dinin serbest şekilde icrası temin edilmemişse bu dini azınlık bakımından önem taşımaktadır.”²⁶

1.3.2. Dilsel Azınlıklar

Dilsel azınlıkları diğer azınlıklardan farklı kılan özellik kullanmakta oldukları dildir. Milliyetçiliğin gelişimi ile beraber, kimliğin ana ögesi sayılan din ögesinin yerine dil ögesi geçmiştir. Tarih azınlıkları bir dili kullanmaya zorlamanın grup ve kişiler bakımından önemli

---

²⁵Kurubaş, a.g.e., s.9

²⁶Arsava, a.g.e., s.57

zararlara neden olduğunu göstermiştir. Dil kriteri bireyin bir azınlığa mensubiyetini belirlemede kesin bir ölçü değildir. Dil unsuru Birinci Dünya Savaşına kadar bir halka mensubiyetin en önemli unsuru olarak kabul edilmiş ve bu nedenle korunmuştur.

27. maddede azınlık mensupları için “kendi dillerini kullanma hakkından mahrum edilemezler” şeklinde formüle edilmesi, dil azınlıklarının kendi dilleri üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduklarını ve bunların bir azınlık teşkil ettiklerini ortaya koymaktadır. Dil kavramı henüz tam olarak tanımlanmamıştır. “BM’in yaptığı çalışmalarda dil kavramı en geniş yorumu ile anlaşılmaktadır. Bu kavram yazılı yahut sadece konuşulan dil olmasından bağımsız olarak diyalektleri de kapsamaktadır. Ancak dil kavramının geniş yorumlanması muayyen bir dili yahut muayyen bir diyalektiği kullanan bütün grupları dil azınlığı durumuna sokmaz. Bir dilin azınlık dili olup olmadığı grubun kendi takdiri yanı sıra çeşitli koşullara bağlıdır. Azınlık dili sadece sayı olarak zayıf olan grubun dili olmayıp, aynı zamanda dominant olmayan dili de ifade etmektedir.”²⁷

Dil azınlıklarının tespiti ancak dil biliminin yöntemleriyle mümkündür. Avrupa’da dil azınlıklarının tespiti konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bir çoğunluk dilinin diyalekti, azınlık dili olarak yorumlanamaz. Dilsel farklılık genellikle etnik ve kültürel farklılığın temel unsurunu oluşturur. O nedenle genellikle bir ülkedeki dil azınlığı aynı zamanda bir etnik veya ulusal azınlığa karşılık gelmektedir. “Bununla birlikte kimi devletler bu grupları sadece dilsel azınlık olarak nitelendirmekte, bu sayede siyasal yönlerinin olmadığını ima ederek bu yöndeki taleplerinin önüne geçebileceğine inanmaktadır.”²⁸

Dil azınlıklarını hukuksal yöntemler ile saptayamayız. Dil azınlıklarını saptayabilmek için dil biliminin yöntemlerini kullanmak gerekir. “Dil biliminde dil azınlıklarının saptanması bakımından tam kriterler belli mevcut olmasa da, dil azınlıklarının sayım listeleri mevcuttur. Dil azınlıkları saptanırken nüfus yoğunluğu, göç, işsizlik, dilin gelişmişlik derecesi, grubun dil bilgisi, muhtariyet, okul dili, kitle haberleşme araçlarının mevcudiyeti, azınlığın büyüklüğü, etnik bir partinin mevcudiyeti, siyasi güç, resmi dilin statüsü gibi çeşitli kriterler dikkate alınır.”²⁹

---

²⁷Arsava, a.g.e., s.57

²⁸Kurubaş, a.g.e., s.35

²⁹Arsava, a.g.e., s.58

1.3.3. Etnik Azınlıklar

Etnik kelimesi Yunanca halk anlamı taşıyan “ethnos” kelimesinden türemiştir ve belirli bir kavime aidiyeti ifade eder. Etnik kelimesi ilk kez 1896 yılında kullanılmıştır. 1950 yılında BM alt komisyonunda ırk kelimesi yerine etnik kelimesinin kullanılması kararlaştırılmıştır. 27. Madde etnik azınlıkların karakteristiği olarak onların kültürünü zikretmektedir. Kelime anlamından hareketle etnik azınlıkların karakteristik özellikleri denilince o gruba özgü olan özellikler anlaşılmaktadır.³⁰

Etnik azınlık kavramı, ortak bir kökenden gelen, kültürel, tarihsel ve topraksal bağlardan oluşan kimlik özellikleri olan, belirli bir siyasal niteliği bulunmayan azınlık durumundaki etnik grupları ifade eder. Etnik azınlık kavramı, kuşaktan kuşağa geçen ve kuramsal olarak devlet sınırları ile bağlı olmayan kültürel bir kategoriye işaret eder. Dolayısıyla, bir etnik azınlığı belirlerken yalnız o gruba ait kültürel özelliklere (ortak tarih, dil, kültür) ve bu etnik azınlığın geçmişte ya da günümüzde nispeten kalıcı bir devlet kurup kurmadığına bakmak gerekmektedir. Her ne kadar kimileri etnik özelliğe ortak kökeni (soy) de dâhil etmek istiyorsa da günümüzde nesnel olarak ortak kökeni tespit etmek kolay değildir. Artık ırksal özelliklerde günümüzde anlamsızlaşmıştır. Ortak bir kökenden söz edilecek ise bunun için bakılması gereken özellikler fiziksel özellikler değil, kültürel nitelikte olan özelliklerdir. Etnik azınlıklar aynı zamanda dilsel azınlıklardır. Ancak etnik azınlıklar her zaman dinsel yahut ulusal azınlık değildirler. Etnik azınlıklara örnek olarak Fransa’daki Brötonları, İspanya’daki Baskları, Katalanları, Almanya’daki Frizyanları verilebiliriz.

Her etnik özellik taşıyan grup mutlaka etnik azınlık teşkil etmemektedir. Etnik özellik taşıyan grubun aynı zamanda kendi etnik kimliğinin bilincinde olması ve bu kimliği muhafaza etme isteğinin de olması gerekmektedir.

1.3.4. Ulusal Azınlıklar

MC kurulana kadar dinsel, dilsel ve etnik azınlıklar olarak kabul edilen üçlü azınlık teriminin yanına dördüncü azınlık terimi olarak Milletler Cemiyeti zamanında sıkça kullanılmış olan “ulusal azınlık” terimi de eklenmiştir.³¹

---

³⁰Arsava, a.g.e., s.54

³¹Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.20-21

Günümüzde dördüncü azınlık türü olarak kabul edilen ulusal azınlık terimi, Avrupa'ya özgü bir kavram olup, MC zamanında kullanılmaya başlanmıştır.

Ulusal azınlık kavramı 1. Dünya Savaşı'ndan sonra azınlık himayesi çerçevesinde yapılan düzenlemelerle DH terminolojisine girmiştir. 19. Yüzyılda milliyetler prensibine geçerlilik (her ulusun bir devlete sahip olması, her devletin bir ulus içermesi) sağlanamayan yerlerde, farklı güçlere sahip muhtelif ulusların aynı ülkede yaşamak zorunda kalmaları sonucu ulusal azınlıklar ortaya çıkmıştır. "Ulusal azınlık" kavramında yer alan ulus sözcüğü halk, aynı kökenden gelen toplum anlamında kullanılmaktadır. Ulusal azınlığı diğer azınlıklardan ayıran en önemli özellik onun halk olma konusundaki siyasi iradesidir. Ulusal azınlıklar, kendi milli özellikleri, kendi tarihi, kültürü yahut dili vs. olan grupları ifade etmektedir. Ulusal azınlıklar, etnik azınlıkların gösterdikleri özellikler yanı sıra, siyasi karar mekanizmasına katılma iradesine sahiptir. Bir devletin ülkesinde çeşitli ulusal azınlıkların yaşaması mümkündür.

Ulusal azınlık teriminin uluslararası ortamda dört farklı anlam taşıdığını görmekteyiz:

"Ulusal azınlık teriminin birinci anlamı, düpedüz, bir ülkede bulunan etnik, dilsel, dinsel azınlıklardır. Bunu en çok Kuzey Avrupa Ülkeleri kullanırlar. Ulusal azınlıklar teriminin ikinci anlamı, bir "akraba devleti" bulunan azınlıklardır. Bir azınlığın içinde yaşadığı ve yurttaşı olduğu devlete "ev sahibi devlet", o azınlığın soydaşlarının egemen olduğu devlete de "akraba devlet" denir." Örneğin, Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türk azınlığı için Yunanistan ev sahibi devlet olup, akraba devlet Türkiye'dir. Türkiye'de yaşayan Rum azınlık içinde bu durumun tam tersi geçerlidir. Burada da Türkiye ev sahibi devlet olup, akraba devlet Yunanistan'dır. Ulusal Azınlık teriminin üçüncü anlamı bir anlamda, sesi güçlü çıkan azınlıktır. Yani, bu ulusal azınlık, azınlık sayılmak için gereken nesnel koşulların farklılık, vb. özelliklerin yanı sıra öznel koşulu da (azınlık bilinci) yerine getirebilen gruptur. Çeşitli nedenlerden dolayı azınlık bilinci güçlü olmayan farklı grubu "ulusal azınlık" değil, "kültürel azınlık" saymak daha doğru olacaktır. "Böylece ulusal azınlığa hukuki tanıma (ve belki de koruma, yani azınlık hakları) sağlanması bakımından önemli olabilir. Bu kategorileşmeye göre kültürel azınlıklara "ayrımcılığın önlenmesi", "ulusal azınlıklara ise buna ilaveten "azınlıkların korunması" politikalarının uygulanması düşünülebilir. Ulusal azınlık teriminin dördüncü anlamı ise, ulusal azınlık kavramı, yeni azınlıkların, yani göçmen işçi vb. azınlıkların karşıt kavramı olarak kullanılmaktadır."³²

³²Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, s.20-21

Ulusal bir azınlık grubunun hangi tür azınlık grubuna girdiği, bu grubun hangi azınlık haklarından yararlanacağının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Azınlık türlerinin azınlık haklarından yararlanma durumları birbirinden farklı olup, azınlık haklarından bağlı olunan azınlık türüne göre yararlanılır. “rneđin, çok nadiren tanınan dinsel azınlığa mensup bireyler, sadece dinin gereklerini yapmaya ilişkin azınlık haklarından yararlanabilirler. Dinsel azınlığa mensup bireyler, benzer biçimde sadece dilin çeşitli alanlarda kullanımı ve öğrenimiyle ilgili haklardan yararlanabilirler. Etnik azınlıkların yararlanabilecekleri haklar ise çok daha geniştir. Bunlar dinsel ve dinsel azınlık haklarının yanı sıra yaşam tarzı ve kültüre ilişkin haklardan da yararlanabilirler. Ulusal azınlıklar ise en geniş haklara sahip gruplar olarak, dinsel, dinsel ve etnik azınlıkların haklarının yanı sıra ulusal kimliklerini koruma hakkına da sahiptirler. Dolayısıyla ulusal azınlıklar, en geniş azınlık korumasından yararlanırlar.”³³

---

³³Kurubař, a.g.e., s.36

İKİNCİ BÖLÜM

İLK DEVLETLERDE AZINLIK HAKLARI

2.1. AZINLIK HAKLARI KORUMASININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

“Uluslararası ilişkilerin belirleyici bir tarihe sahip Avrupa azınlıklarının konumu ile ilgilenmek zorunda kalışı Soğuk Savaş sonrası bir gelişme olmaktan çok uzak, sadece XX. Yüzyıla özgü değil, 1640’lardan başlayan bir süreçtir.”³⁴ Bu çalışmada bu süreci MC öncesi ve MC sonrası dönem olarak iki dönem altında inceleyeceğiz.

2.1.1. MC Öncesi Dönem

Azınlık hakları korumasının tarihsel süreci içerisinde yer alan Milletler Cemiyeti öncesi dönemini üç bölümde inceleyebiliriz. Birinci dönem, azınlıkların ilk çıktığı yıllarda kralın tek taraflı fermanıyla korunduğu dönemdir. İkinci dönem, azınlıkların ikili anlaşmalar aracılığıyla korunduğu 17. yüzyıldan 19. Yüzyıl başına kadar olan dönemdir. Üçüncü dönem ise ulusal azınlıkların büyük devletlerin koruması altına alındığı 19. Yüzyılı içeren Milletler Cemiyeti’nin kurulmasına kadar geçen dönemi kapsamaktadır.

2.1.1.1. Kral Fermanıyla Koruma

Azınlıkların koruması süreci 16. Yüzyılda Avrupa’da dinsel azınlıkların ortaya çıkmasıyla başladı. Dinsel azınlıkların korunması yönelik ilk düzenlemeler Fransa’da yapıldı. Bu düzenleme, Fransa Kralının 1250 yılında Marunîlerin dini liderlerine gönderdiği ve Fransız vatandaşı olan Marunîlerin devlet tarafından korunacağını taahhüt eden mektuptur. “İktidardaki çoğunluk açısından tehlike olarak görülen yeni dinsel grupların yani Protestanların topluca öldürülerek ortadan kaldırılmasının (Fransa’da Protestanların katledildiği 1572 Saint Barthelemy Gecesi) mümkün olmadığı anlaşılınca ve ayrıca farklı dinsel inanışlar nedeniyle devletlerarasında yapılan savaşların herkese zarar verdiği görülünce bu dinsel azınlıklara devletler, kendi çıkardıkları belgelerle bir takım haklar vermeye başladılar.”³⁵ “Bu belgelerin ilki, Katolik Fransa’nın Protestan uyrukluları için çıkardığı 1598 Nant (Nantes) Fermanıdır. Fransa’da dinsel özgürlüğün yerleşmesi ancak dini tutunum ideolojisi olmaktan çıkararak yerine milliyetçiliği getirecek evrensel bir olaydan, 1789 Devriminden sonra mümkün olacaktır.”³⁶ Ferman ile verilen bu haklar Kral tarafından bağlı

³⁴Preece, a.g.e., s.70

³⁵Kurubaş, a.g.e., s.44-45

³⁶Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s.119

olarak verildiğinden bu hakların tek tarafı olarak geri alınması da mümkündür. Nitekim Fransa’da Protestan dini azınlık için 1598 yılında çıkarılan Nant (Nantes) Fermanı 1685 yılında Kral tarafından geri çekildi.

2.1.1.2. İkili Anlaşmalar Yoluyla Koruma

Azınlık koruma sürecini incelediğimizde 17. yüzyılda devletler arasında farklı dinsel inanışlar nedeniyle savaşlar yapıldığını ve yapılan savaşların herkese zarar verdiği görülünce ikili anlaşmalar yoluyla bu dinsel azınlıklara bir takım haklar verilmeye başlandı. Macaristan Kralı ile Transilvanya Prensi arasında 1606 yılında imzalanan ve Transilvanya’daki Protestanların dinsel özgürlüğünü güvence altına alan anlaşma bunun ilk örneğidir. 17. yüzyılın ortalarından itibaren Otuz Yıl Savaşlarının ardından 1648’de yapılan Westphalia Barışı ile başladığı kabul edilen ve bölgesel ulus-devletlerin ortaya çıktığı savaşlar sonunda bir ülkeden diğerine geçen toprak üzerinde yaşamakta olup, artık dinsel azınlık durumuna düşen toplulukların korunmasına ilişkin hükümler içeren pek çok anlaşma imzalandı. Bunları; 1660 Olivia, 1678 Nijmegen, 1697 Ryswick, 1713 Utrecht, 1745 Dresden, 1763 Paris anlaşmaları olarak sıralayabiliriz. Azınlıklar bu ikili anlaşmalar ile baskı ve zorlama olmadan dinsel inançlarının gereklerini yerine getirebilme hakkına kavuştular.

“Azınlıkların korunmasına ilişkin bu ilk düzenlemeler, sadece başka bir prenslikten yeni kazanılmış topraklar üzerinde yaşayan farklı dinsel topluluklara, egemenlerin bağışladıkları dinsel özgürlüklerle sınırlı haklar öngörmekteydi. Yani azınlıklara verilen haklar doğal değil, sadece egemenlerin yeni uyruklarına bağışı ve takdiri sonucuydu ve dolayısıyla geri alınabilirdi.”³⁷

Bu dönemde Avrupa’nın güneydoğusunda Osmanlı İmparatorluğu’nda da benzer bir tecrübe yaşanmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu dinsel azınlıkları “millet sistemi” ile güvence altına almıştı. Ancak, dinler arasında bir eşitlik söz konusu değildi. Osmanlılar hiçbir şekilde gayrimüslim tebaayı Müslümanlarla eşit saymazdı. Ancak imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan ve “millet” adı verilen cemaatler biçiminde örgütlenmiş olan bu dinsel azınlıkların her biri kendi kurallarına göre yönetilir ve yaşardı. Avrupa’da dinsel azınlıklara bir takım hakların tanınmasından yaklaşık 200 yıl önce Osmanlı İmparatorluğu tarafından yürürlüğe konmuş olan millet sistemi, Osmanlı İmparatorluğu’nun dinsel azınlıklar konusunda çağına göre çok daha anlayışlı olduğunu göstermektedir.

---

³⁷Kurubaş, a.g.e., s.45

Osmanlı İmparatorluğu benimsemiş olduğu millet sistemi ile kendi sınırları içinde yaşayan başka dinlere mensup topluluklara çok geniş haklar tanımıştı. Ancak Osmanlı'nın gerek Avusturya ile 1606 yılında yapmış olduğu ve 1615'te 12 yeni madde ekleyerek uzattığı Zıttoruk Antlaşması ve 1699 Karlofça Antlaşması gerekse Rusya ile 1774 yılında yapmış olduğu Küçük Kaynarca anlaşmaları ile Katolik ve Ortodoks Hıristiyan topluluklara tanınan haklar ayrıca güvence altına alındı. Ama bu anlaşmalar Osmanlı sınırları içerisinde yaşamakta olan Katolik ve Ortodoks azınlıkların korunmasından çok, ilgili devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarının bir aracı olarak kullanıldı.

2.1.1.3. Büyük Devletlerin Şemsiyesi Altında Kolektif Koruma

Avrupa'da Fransız Devrimi ve ardından Napolyon Savaşlarının etkisiyle aşama aşama dinin yerini ulusçuluğun almasıyla, başlangıçtaki sadece dinsel azınlıkları korumaya dönük tutumda değişmeye başladı. 1815 Viyana Kongresiyle birlikte hem din azınlıklarının yerini ulusal azınlıklar aldı, hem de azınlıkların büyük devletlerce korunması dönemi başladı. Bu dönemde yapılan çeşitli anlaşmalarda azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler yer aldı. Örneğin, Viyana Kongresi Sonuç Anlaşmasında (1815) "Lehler Rusya, Avusturya ve Prusya'nın uyrukları olarak, ait oldukları devletlerin kendilerine bağışlayacağı ölçüde bir temsil hakkına ve ulusal kurumlarını sürdürme hakkına sahiptirler" ifadesi son derece dikkat çekicidir. Anlaşma dinsel topluluktan değil ulusal topluluktan söz etmekteydi. Yine bu dönemde Osmanlı'yı ilgilendiren anlaşmalarda da azınlıklara ilişkin hükümler yer aldı. 1830 tarihli Yunanistan'a bağımsızlığını tanıyan Londra Protokolünde, Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Müslümanların korunmasına ilişkin bir takım hükümler vardı. Azınlıkların doğrudan korunmasına ilişkin hükümlerin yer aldığı ilk örneklerden biri de Osmanlı'nın çıkardığı gayrimüslim azınlıklara eşit muamele yapılmasını öngören Islahat Fermanı'nın Avrupalılarca teyit edildiği 1856 Paris Antlaşmasıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem imparatorlukların tasfiyesi çabaları çerçevesinde ülkelerin içişlerine karışmanın bahanesi olarak, hem de yeni ulus-devletlerin kurulması ve bunların toprak bütünlüklerinin korunması çerçevesinde azınlıklar yeniden gündemin öncelikleri arasına girdi. 1878 Berlin Kongresi ile birlikte azınlık sorunu ile ulus-devletlerarasında ilişki kurularak azınlık hakları, vatandaşlık ve siyasal özgürlükler büyük devletlerce Balkanlarda kurulan yeni ulus-devletlere Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Romanya'ya sınır değişikliklerine boyun eğmenin bedeli olarak dayatıldı. Azınlık hakları

adeta uygarlık ölçütünün ve uluslararası tanınmanın bir önkoşulu haline getirildi. Yapılan anlaşmalarda gerek Osmanlı'dan kopan topraklardaki Müslüman ve diğer azınlıkların, gerekse Osmanlı içindeki gayrimüslim azınlıkların korunmasına ilişkin açık hükümler yer aldı. 1881'de Osmanlı ile Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, İtalya ve Rusya arasında imzalanan İstanbul Sözleşmesi ile 1913'te Osmanlı Devleti'nin Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'la yaptığı ikili anlaşmalarda da azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler bulunmaktaydı.

“Bu dönemdeki azınlık korunmasına ilişkin düzenlemelerin en önemli özelliği, sorunların esas olarak siyasi nitelikte ele alınarak, genel azınlık koruması yerine belirli azınlık gruplarının büyük devlet çıkarlarına uygun biçimde korunması yönüyle gündeme gelmiş olmasıydı.”³⁸

Baskın Oran'a göre:

“Osmanlı'nın işin sonunda bir kısır döngü haline gelen dış borçlarından ilkinin almasına sahne olan Kırım Savaşının sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması, İmparatorluktaki azınlık korumasında yepyeni bir dönem açacak, o zaman kadar tek bir devletle (önce Avusturya, sonra Rusya) yapılan ikili antlaşmalarla güvence altına alınan Hıristiyan azınlıkların bundan sonra Avrupa Uyumu'nun(veya Avrupa Ahengi) kolektif korumasına bırakıldığını en azından zımnen ilan edecektir. Yine 1856 antlaşması, Avrupa çapında, tek ülkenin korumacılığı sisteminden 19. Yüzyıl sistemine geçişi simgeleyen karma bir belge olacaktır.”³⁹

19 yüzyılla birlikte azınlık sisteminin temel taşları şöyle sıralanmıştı: Birincisi olarak yeni azınlık koruma anlaşmaları artık ikili değil, çok taraflı yapılacaktı. Bu anlaşmalar azınlığın yaşadığı ülkenin katılmasıyla, bazen onsuz da yapılmaktaydı. İkinci olarak sadece azınlık hakları değil, azınlık haklarından yararlanan gruplar da genişlemişti. Artık yalnızca dinsel azınlıklardan değil, “soy, din, dil” azınlıklarından söz edilmeye başlanmıştı ve böylece “ulusal azınlıklar” ön plana çıkmıştı. Üçüncü olarak azınlıkların güvence altına alınan hakları genişlemişti. Her yerde dinini uygulama hakkının yanı sıra azınlıkların bir de medeni ve siyasal hakları devreye girmişti.

Büyük devletlerin kendi aralarındaki azınlıkları bahane ederek azınlık içeren devletlerin içişlerine karışma rekabeti sonucu, azınlık içeren devletin içişlerine karışma olayı daha zorlaştığından yeni sisteme yani azınlıkların büyük devletlerin şemsiyesi altında kolektif

---

³⁸Kurubaş, a.g.e., s.46

³⁹Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s.121

korunması sistemine geçilmişti. Yeni sistem azınlıkların ikili anlaşmalarla korunması sistemini kaldırıyordu. Yeni sistem her ne kadar ikili anlaşmalara göre daha olumlu ise de, eleştirilecek yanları da çoktu. Yeni azınlık koruma sistemi evrensel değildi ve azınlık içeren her ülkeye uygulanamadı. Güçlü ve liberal Batı Avrupa tarafından daha çok zayıf ve karmakarışık bünyeli doğu Avrupa'ya empoze edildi. İkinci olarak, azınlıkları kolektif koruma sisteminde bir denetleme sistemi yoktu. Üçüncü olarak azınlık haklarının ihlali saptansa bile, yaptırımını belli değildi ve uygulamada tek devletin eline kalıyordu. Dördüncü olarak büyük devletler aralarında anlaşabildikleri zaman, azınlık koruma bahanesiyle içinde azınlık bulunan ülkelerin içişlerine karışmaları yine mümkün oluyordu. “Nihayet, etkili işleminin mümkün olmadığı bir ortamda sistem, azınlıkları bir yandan resmen içişlerine müdahale için kullandı, onlara ulus bilinci aşıladı ve sonra da onları yüzüstü bırakarak çoğunluk tarafından ezilmelerine yol açtı.”⁴⁰

2.1.2. Milletler Cemiyeti Döneminde Azınlık Hakları

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, azınlık koruma sistemi yeni bir boyut kazanmıştır. Yeni azınlık koruma sisteminde azınlıkların büyük devletlerin şemsiyesi altında kolektif korumasının yerini artık uluslararası kuruluşlar almaktadır. Birinci Dünya Savaşının ardından özellikle Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda yıkılan imparatorlukların yerine onlarca birçok yeni devlet kuruldu. Bu devletlerin sınırları yeniden çizildi. “Her ulusa bir devlet” çağrısında ifadesini bulan “milliyetler ilkesi” çerçevesinde yeni devletlerin kurulması ve bazı özel örgütlerle (Uluslar Bürosu, Merkezi Kalıcı Barış Örgütü) Yahudi örgütlerinin çabaları sonucu azınlık sorunları bir kez daha uluslararası gündemdeki yerini aldı. “Ancak azınlık hakları evrensel bir anlayışla değil, sadece Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da yeni kurulan veya savaştan topraklarını genişleterek çıkan devletlere, hem bu kazanımlarının hem de uluslararası topluma katılmanın bedeli olarak büyük devletler tarafından dayatıldı. Aynı zamanda azınlıklara tanınan geniş haklar, ulusal azınlıklara self-determinasyon hakkının verilmeyişinin bir telafisi anlamına da geliyordu.”⁴¹

Bu dönemde oluşturulan ve uluslararası azınlık sistemini sürdürme işlevini de yüklenen MC genel azınlık sorunlarıyla değil, daha çok Paris Barış Konferansı'ndaki toprak paylaşımından doğan Orta ve Doğu Avrupa'daki azınlık sorunlarıyla ilgilendi. Savaşın

---

⁴⁰Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s.122

⁴¹Kurubaş, a.g.e., s.48-49

galileri arasında sadece ABD Başkanı Wilson azınlık haklarının evrensel olarak verilmesi için bir çalışma yaptı. Azınlık sorunlarını incelemek için araştırma başlattı. Azınlık sorunları ile ilgili araştırma bir sonuca varınca, Wilson MC Misakına bu konuyu koymak istedi. Ancak ABD Başkanının tüm çaba ve isteğine rağmen büyük devletlerin, özellikle İrlanda sorunu olan İngiltere'nin azınlık sorunları ile ilgili bir konunun kendisini de bağlamasından çekinmesi nedeniyle ve karşı çıkışıyla MC Misakına azınlıkların korunmasına ilişkin bir hüküm giremedi. Çünkü bu devletler için öncelikli konu, Orta ve Doğu Avrupa topraklarında yeni düzenin korunması ve uluslararası istikrarın sağlanmasıydı. Bu ise sadece oradaki azınlık sorunuyla doğrudan ilişkiliydi. Zaten Orta ve Doğu Avrupa'da yeni sınırların belirlenmesi için görevlendirilen Yeni Devletler Komitesi, bölgede etnik türdeşliğe dayalı bir "kendi kaderini belirleme ilkesinin" uygulanamayacağını görmüş, bu yüzden de çok geçmeden Yeni Devletler ve Azınlıkların Korunması Komitesi olarak adlandırılmaya başlanmıştı.⁴²

Birinci Dünya Savaşı sonrası azınlıklara yönelik üzerinde uzlaşılan uygulamalar üç biçimde gerçekleşti. Birinci uygulama, Orta ve Doğu Avrupa'da sınırların yeniden çizilmesi ile insanlar ve sınırların birbirine denk düşmesini sağlamaya yönelikti. İkinci uygulama, birbirine denk düşmeyen kitleler, devletler arasında nüfus aktarımının konusu oluyordu. Üçüncü uygulamada ise yapılan ilk iki uygulamada ilgili ülkede yine azınlık kalması durumunda bu azınlıklara uluslararası anlaşmalar yoluyla bir takım haklar tanınması ve bu azınlıkların uluslararası koruma altına alınmalarının sağlanmasıydı. Doğrudan MC Misakı çerçevesinde olmasa da bu uygulamaları gerçekleştirmek için dört yöntem çerçevesinde anlaşmalar yapıldı ve bunlar MC azınlık sisteminin temelini oluşturdu.

Azınlık koruma anlaşmaları ilk olarak, 1919-1920 yıllarında Başlıca Müttefik ve Ortak Devletlerle (BMOD- Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya), savaştan sonra yeni kurulmuş devletlerle Polonya, Çekoslovakya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ya da savaştan topraklarını genişleterek çıkmış olan Romanya ve Yunanistan ülkeler arasında azınlık koruma antlaşmaları imzalandı. İkinci azınlık koruma anlaşmaları, 1919-1923 yıllarında savaştan yenik çıkmış olan ülkelerle Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu – sonra da onun yerine Türkiye yapılan antlaşmalara azınlıkların korunmasıyla ilgili özel bölümler eklendi. Üçüncü azınlık koruma anlaşmaları, Bazı ülkeler Polonya-Danzig, İsveç-Finlandiya, Almanya-Polonya ve BMOD-Litvanya azınlık koruma

---

⁴²Kurubaş, a.g.e., s.48-49

anlaşmalarını kendi aralarındaki ikili anlaşmalarla yaptılar. Dördüncü azınlık koruma anlaşmaları, Beş ülke Arnavutluk, Litvanya, Letonya, Estonya ve Irak kendileri tek taraflı bildiri yayımladılar. Bu anlaşma ve tek taraflı bildirimler ile Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa düzeyinde (Irak istisnasıyla) bir azınlık koruma rejimi doğmuş oldu.

Sistemin temelini oluşturan bu beş anlaşma incelendiği zaman bu devletlerin ülkelerinde yaşayan azınlıklara hem negatif hem de pozitif haklar verdiği görülmektedir. Bu sistem ile yeni kurulmuş devletlere zorla dayatılmış olan azınlık hakları ve koruması sayesinde bu ülkelerde ayrılıkçı hareketlerin önleneyeceği ve bu ülkelerde yaşayan azınlıkların, bu ülkelere sadık vatandaşlar olacağı düşünüldü. Eğer azınlıklar verilen bu haklarla tatmin edilirse akraba-devletlerde diğer devletlerin işlerine karışmayacaklardı. Böylece 1919'da kurulan azınlık koruma düzeninin ulusal azınlıkların kendi kaderini tayin sorunları yüzünden bozulmayacağı umut edildi.

MC sisteminin getirmiş olduğu yenilikleri özellikle iki alanda görebiliriz. Bu yeniliklerin birincisi, İlk kez, azınlıklar ile ilgili anlaşmaların uluslararası örgüt denetimi ve güvencesine alınmasıdır. Ayrıca MC sistemi ile azınlık hakları ile ilgili anlaşma hükümlerine aykırı hüküm getirme yasağı ve bu hükümlerin MC güvencesi altına alınması söz konusu oluyordu. İkinci yenilik ise, İlk kez Uluslararası Daimi Adalet Divanı adlı bir yargı kuruluşu devreye giriyor ve ülkeler arasında anlaşmazlık çıkması halinde kesin hüküm veriyordu. “Bu iki yenilik MC sistemini, azınlıkların korunması alanında büyük bir tarihsel aşama haline soktu. Bu aşama, günümüze dek getirilmiş en komple azınlık sistemini oluşturdu. Bununla birlikte bu azınlık sistemi de evrensel değildi, insancıl değil siyasi nedenlerle yapılmıştı ve büyük devletlerin siyasal amaçlı müdahalelerine açıktı.”⁴³

MC sisteminin işleyebilmesi için, MC'nin garantörlüğünün ilgili devletlerce ayrıca onaylanması gerekiyordu ve bu onaylar 1920-1924 yılları arasında gerçekleşti. MC sisteminde uygulamadan sorumlu organlar MC Konseyi ve Adalet Divanı oldu. Kural ihlali durumunda taraflar Konsey'e başvuruda bulunulacaktı. Şikâyet başvuru uygulamasın da, devletler ve örgütlerin yanı sıra azınlık gruplarının da dilekçeleri kabul edildi. Yapılan şikâyetin haklı bulunması durumunda MC Meclisi ilgili devleti uyaracak, gerekirse taraflar arasında uzlaşma çabası içine girilecekti. Ayrıca şikâyet ve anlaşmazlıklar konusunda gerekirse Uluslararası

---

⁴³Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s.126

Daimi Adalet Divanı'ndan görüş istenebilecekti. Ayrıca şikâyet taraflarca Adalet Divanı önüne getirilirse buradan çıkacak kararlar taraflar için bağlayıcı olacaktı.

Kurubaş'a göre;

“Uygulamada, hem imparatorluk azınlıkları diyebileceğimiz Alman ve Macarlar gibi büyük azınlıkların MC'ye sürekli dilekçeler vererek durumlarından rahatsızlık duyduklarını ve ayrıca ayrılıkçı ve irredentist emeller taşıdıklarını belli etme çabaları, hem anlaşmalarla bağlı devletlerin azınlık haklarını dışlayıp, azınlıkların şikâyetlerini engellemeleri hatta ırkçı bir takım yasalar çıkartmaları, hem de büyük güçlerin azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin uluslararası garantörlük konusunda gerekli, özeni göstermemeleri, hatta bundan kaçınmaları MC sistemini aşındırdı ve zayıflattı. Bu çerçevede özellikle de akraba devleti olmayan azınlıklar tamamen korumasız bırakıldılar. Bir bakıma bu azınlıklar ilgili devletlerin insafına, diğerleri ise akraba devletlerin korumasına terk edildiler. Evrensellikten uzak olan MC sistemi Orta ve Doğu Avrupa'nın dar alanına hapsedilerek, devletlerin eşitliği ilkesinin uygulanmasında da başarısızlığa yol açtı. Bu dönemde de azınlık hakları 19. Yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi, büyük devletlerin diğerlerine dayatmaları sonucu benimsenen ve kendilerine uygulamadıkları bir sistemin parçası oldu.”⁴⁴

MC'nin getirmiş olduğu kurallardaki belirsizlikler azınlıkları korumakla yükümlü olan devletlere istedikleri gibi davranabilecekleri geniş bir hareket alanı bıraktı. MC sistemi azınlıkları korumak ile onların asimilasyonuna göz yummak arasında bocaladı. Ayrıca devletler arasında adaleti gerçekleştirmekle, barışı korumak arasında da kararsız kaldı. Bu durumda MC sistemi azınlıkların korunmasında devletçi ilkelere öncelik tanıyan bir görüntüye bürünmüş oldu.

MC sistemi azınlıkların korunması bakımından birtakım önemli yenilikler getirdi ve bazı başarılar da elde etti. Bu başarıları şöyle sıralayabiliriz: Birinci olarak, MC sistemi ile azınlıkların korunması ilk kez uluslararası örgüt denetiminin ve güvencesinin altına alındı. İkinci olarak, MC sistemi ile azınlıkların korunmasındaki anlaşmazlıklar Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na götürülebilirdi ve bu durumda Divan son karar merciiydi. Böylece MC sistemi ile uluslararası yargı da azınlık korumasının bir parçası haline getirildi. Üçüncü olarak, bu dönemde azınlık gruplarının kapsama alanı ve azınlık hakları genişletildi. Azınlıklar için artık soy, dil ve din azınlıkları formülü ortaya çıktı. Azınlıklara tanınan haklar genişletildi. Dinsel hakların yanında azınlıkların kimlik unsurlarının korunmasına yönelik dinsel haklar ve azınlıkların eğitim hakları da anlaşmalarda ayrıntılı biçimde yer aldı.

---

⁴⁴Kurubaş, a.g.e., s.51-52

Dördüncü olarak, daha önce azınlık sayılmayan veya azınlık olarak görüldüğü halde azınlık korumasında olmayan bazı azınlıklar bu sistem sayesinde ilk kez korunmaya alındılar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NA GÖRE AZINLIKLAR

3.1. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

“Eylül 1922’de Yunanlıların bozguna uğramalarından sonra, 3 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi başlamış ve 11 Ekim 1922’de Türkiye adına İsmet Paşa, Müttefikler adına da İstanbul’daki komutanlar tarafından imzalanan antlaşma ile sona ermiştir. Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında barış görüşmeleri için Lausanne (Lozan)’da bir konferansın toplanmasına karar verilmişti.”⁴⁵

27 Ekim 1912’de İtilaf Devletleri hem Ankara, hem de İstanbul hükümetlerini konferansa çağırdılar. Ancak Ankara hükümeti, İstanbul hükümetine gönderilen çağrıdan dolayı itilaf devletlerini protesto etti ve eğer İstanbul hükümeti konferansa katılırsa, bunun TBMM hükümetinin konferansa katılmasını önleyebileceği uyarısında bulundu. Sadrazam Tevfik Paşa konferansa karma bir temsilci heyeti gönderilmesini önerince, Mustafa Kemal konferansta ancak TBMM’nin temsilci gönderebileceği karşılığını veriyordu. Tevfik Paşa’nın bu hareketi TBMM’yi harekete geçirmiş ve TBMM 1 Kasım 1922’de Mecliste oybirliği ile kabul edilen kanunla saltanat kaldırıldı. Bunun üzerine sadrazam Tevfik Paşa 5 Kasım 1922’de sadrazamlıktan çekildi ve makamını TBMM temsilcisi Refet Paşa’ya devretti. Osmanlı Padişahı Vahdettin İngilizlere sığındı ve 17 Kasım 1922’de bir İngiliz zırhlısı ile Malta adasına götürüldü. Padişah ve Osmanlı hükümeti devreden çıkınca Lozan Konferansı’nda temsil yetkisi TBMM’ye kalmış oluyordu.

“27 Ekimde Müttefikler, 4 Ekim günlü Türk notasına cevap verdiler ve TBMM hükümetini İsviçre’nin Lozan şehrinde toplanacak barış konferansına delege göndermeğe çağırdılar. Konferansın 13 Kasım 1922 günü açılacağını duyurdular. Türkiye çağrışı kabul etti ve Lozan’a delegelerini göndermeye karar verdi.”⁴⁶

Lozan Konferansı, ilki 21 Kasım 1922-4 Şubat 1923, ikincisi de 23 Nisan1923- 24 Temmuz 1923 tarihleri arasında olmak üzere İki kez toplanmıştır.

Konferansa, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ABD, Türkiye, Sovyet Rusya, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz katılmışlardır.

---

⁴⁵Ali Güler, *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar*, Ankara: Berikan Yayınları, 2000, s.182

⁴⁶Güler, a.g.e., s.184

Bu konferansta Türkiye’yi Dışışleri Bakanı İsmet İnönü temsil etmiş, sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan Saka da konferansa delege olarak katılmışlardır.

Konferansa ayrıca, temsil heyetine yardımcı olmak için birçok danışman, mütercim ve kâtiplerden oluşan kalabalık bir heyette eşlik etmiştir.

3.1.1. Lozan Konferansına Katılan Devletlerin Azınlıklar İle İlgili Görüşleri

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 tarihinde Lozan’da başlamış ve görüşülecek konular için üç komisyon kurulmuştur. Bu komisyonların görevi şunlardır; Birinci komisyon, sınır meseleleri ile askeri sorunları görüşmek için, ikinci komisyon Türkiye’deki yabancı ve azınlıkların haklarının korunmasını görüşmek için, üçüncü komisyon, ekonomik ve mali işleri ve Osmanlı borçlarının bölüşülmesini görüşmek için görevlendirilmiştir.

Lozan’a giden Türk Delegasyonuna, TBMM Hükümeti tarafından 14 maddelik bir talimat verilmişti. Bu verilen 14 maddelik talimatın 9. Maddesi doğrudan azınlıklar konusunda ilgiliydi ve bu hususta mübadelenin esas olduğu belirtiliyordu.

Lozan Konferansında azınlıklar sorunu, Birinci Komisyonun 5 ve Azınlıklar Alt Komisyonu’nun 16 toplantısında görüşülmüş ve bu toplantılarda taraflar arasında çok hararetli tartışmalar yaşanmıştır.

Birinci Komisyon ilk toplantısına 12 Aralık 1922 tarihinde İngiltere Dışışleri Bakanı Lord Curzon’un açış konuşmasıyla başlamıştır. Lord Curzon yapmış olduğu konuşmada, Azınlıkların korunması ile ilgili birçok hükmün Birinci Dünya Savaşından bu yana Avrupa’da yapılan anlaşmaların birçoğunda yer aldığını söylemiştir. Lord Curzon ayrıca, Lozan Konferansı sonunda yapılacak antlaşma şartlarında da azınlıkların korunması ile ilgili benzer maddelerin bulunmasının doğal olduğunu belirterek, Asya’da Hıristiyan azınlıkların korunması gerektiği gibi Avrupa’da da Müslüman azınlıkların korunması gerektiğini belirtmiştir.

Azınlıklar Alt Komisyonu ilk toplantısını 14 Aralık 1922 tarihinde yapmış ve Azınlıklar Alt Komisyonu Başkanlığı’na İtalyan Montagna seçilmiştir. Alt Komisyon 15 Aralık 1922 tarihinde yaptığı ikinci toplantıda, çalışmalarına Başkan Montagna tarafından sunulan ve antlaşmaya temel olacak genel ilkeleri inceleyerek başladı. Montagna’nın hazırlamış olduğu bu genel ilkeler 10 paragraf halinde düzenlenmiş olup, Müttefik devletlerin görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu 10 ilke şunlardır:

1. Genel af,
2. Soy, dil ve din azınlıklarının özgürlüğü ve korunması için genel güvenceler,
3. 1 Kasım 1914'den itibaren ailelerinden ayrılmış kimselerle, mallarından yolsuz-yöntemsiz yoksun bırakılmış kimselere mallarının geri verilmesi çalışmalarının benimsenmesi ve bunlara ara verilmemesi,
4. Azınlıkların isteğe bağlı göç özgürlükleriyle yurt içinde dolaşım özgürlükleri,
5. Azınlıkların yurttaşlık hakları bakımından eşitliğiyle, dinsel ve siyasal eşitlikleri,
6. Askerlik hizmetinden bağışıklık,
7. Azınlıklar için öğretim eğitim amaçları ve insancıl amaçlarla dernek kurma özgürlükleri ve kamu giderlerinden hak gözetir paylar ayrılması,
8. Azınlık ve okul kiliselerinin statüsü,
9. Azınlıkların korunması konusunda alınacak tedbirlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin güvenceler ve bu konuda MC ile işbirliği,
10. Ermeniler için ulusal yurt.

Lozan Konferansı boyunca müttefikler bu şartları Türk heyetine kabul ettirebilmek için çok uğraştılar.

3.1.2. Lozan İle İlgili Türk Tarafının Görüşleri

Türk heyetinin belirlenmesinden sonra, Başbakan H. Rauf (ORBAY) Bey imzasıyla, İsmet Paşa'nın yetkili kılındığını gösteren iki yetki belgesi düzenlenmiştir. Ankara Hükümeti, konferansa giden heyete bazı talimatlar vermiştir. Bu talimatlar TBMM Hükümetinin temel görüşlerini içerdiği için çok önemlidir. Bu 14 maddelik talimat şu şekildedir:

1. Doğu Sınırı: Ermeni Yurdu söz konusu olamaz Olursa görüşmeler kesilir.
2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, Konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa hükümetten talimat alınacaktır.
3. Suriye Sınırı: Sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve bu sınır şöyle olacaktır: Re'si İbn Hani'dan başlayarak, Harim, Müslimiye, Meskene sonra Fırat Yolu, Derizor, Çöl nihayet Musul vilayeti güney sınırına ulaşacaktır.
4. Adalar: Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza pek yakın olan adalar Türkiye'ye katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacaktır.
5. Trakya Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacaktır.

6. Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi yani orada yaşayan Müslümanların halkoyuna başvurulacaktır.

7. Boğazlar ve Gelibolu Yarımada'sında yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez, bu nedenle görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecektir.

8. Kapitülasyonlar kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse gereken yapılacaktır.

9. Azınlıklar: Mübadele esastır.

10. Osmanlı Borçları: Türkiye'den ayrılan ülkelere paylaştırılacak, Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline mahsup edilecek, olmazsa 20 yıl ertelenecek ve Düyun-u Umumiye İdaresi kaldırılacak, zorluk çıkarsa hükümetten sorulacaktır.

11. Ordu ve donanmaya sınırlama konulması söz konusu olmayacaktır.

12. Yabancı kuruluşlar, Türkiye kanunlarına uyulacaktır.

13. Türkiye'den ayrılacak ülkeler için Misak-ı Millînin ilgili maddeleri geçerlidir.

14. İslam cemaat ve vakıflarının hakları, eski anlaşmalara göre sağlanacaktır.

Türk heyetine verilen talimatın amacı Türkiye'nin sınırlarını çizerek bağımsızlığını garanti altına almaktır. Türkiye'nin konferans süresince takındığı genel tavrı, bağımsızlık savaşı vermiş galip bir devlet olarak konferansa katılmış olduğudur. Bu nedenle Türk tarafı için yapılan tüm görüşmelerde eşitlik ilkesi temel ilke olarak kabul edilmiştir.

3.1.3. Lozan'da Azınlıklar İle İlgili Tartışmalar Ve Belirlenen Statü

Lozan Konferansında azınlıklar sorunu, Birinci Komisyonun 5 ve azınlıklar alt komisyonunun 16 oturumunda görüşülmüştür. Azınlık konusunun Lozan Konferansı'na ilk gelişi 12 Aralık 1922'de olmuştur. İlk sözü İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon olarak Türkiye'deki Hıristiyan azınlıklardan Rumlar, Yahudiler, Asuriler, Keldaniler ve Nasturileri zikretmiş, özellikle de Ermenilerin korunması ve mümkün olursa da onların kurtarılması gerektiğini söylemiştir. Lord Curzon, komisyonda yaptığı ilk konuşmasında savaş döneminde ciddi boyutlarda nüfus değişimine dikkatleri çekmiştir. Türkiye'den sınır dışı edilen Hıristiyanların toplamının 600.000 ile 900.000 arasında olduğunu ileri sürerek Müttefiklerin, Türkiye'de ekalliyetlerin korunmadığı görüşünde olduklarını ifade etmiştir. "Ermeni meselesi, başlangıçta Lozan Konferansı'nın gündeminde olmamasına rağmen Konferans'ta uzun bir süre görüşülmüştür."⁴⁷ "Özellikle İngilizler, yeni Türk Vatan toprakları içinde bir "Ermeni

⁴⁷Eyüp Kaptan, *Lozan Konferansında Azınlıklar Sorunu*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2002, s.112

Yurdu” ayrılması üzerinde ısrarla durmuşlardır. Curzon, ister kuzeydoğu vilayetlerinde, ister Kilikya’nın güney-doğusu ile Suriye sınırında Ermeniler için, bunların diledikleri bir toplanma merkezinin bulunması fikrini öne sürmüştür.⁴⁸ Böylelikle Lozan Konferansı’nda “Ermeni Yurdu” meselesi gündeme gelmiştir. Lozan’da Türk Devleti’nin baş delegesi olan İsmet Paşa “Ermeni yurdu” konusunda hiç taviz vermemiştir. İsmet Paşa; Türk uyruklu Ermenilerin diğer Türk vatandaşları ile aynı haklara sahip olduğunu, bir bağımsız Ermeni Cumhuriyeti’nin var olduğunu söylemiş, Türkiye’nin bu ülke ile çeşitli anlaşmalar yapmış olduğunu, başka bir Ermeni Yurduna ihtiyaç olmadığını ve yeni Türkiye topraklarının da bir Ermeni Yurdu için parçalanamayacağını ifade etmiştir.

Esasen azınlıklar ile ilgili yoğun tartışmalara Azınlıklar Alt Komisyonunun 14 Aralık 1922 tarihli toplantısında başlanmıştır. Müttefikler ve katılımcı ülkeler “azınlıklar” kavramını antlaşmaya sokmayı çok istemiş ancak Türk temsilcileri, “Gayrimüslim (Müslüman Olmayan) azınlıklar” kavramında ısrar etmişlerdir. Şüphesiz Türk temsilcilerin bu tavrı almasında Osmanlılar döneminde azınlıkların sürekli Müslüman olmayanlar olarak algılanması ve ülkenin parçalanmasında azınlıkların rolünün olduğu algısının olması çok önemlidir.

15 Aralık 1922 tarihli oturumun tutanaklarına göre Komisyon Başkanı Montagna’nın azınlıkların korunmasına ilişkin Avrupa Antlaşmalarında kabul edilen ilkelerin anlaşmalara temel alınacağını (bu anlayışa göre soy ve dil azınlıklarının korunması akla gelmektedir) belirtmiştir. Bunun üzerine Komisyon üyesi Rıza Nur; “Türkiye’de din azınlıkları bulunduğunu, fakat soy (ırk) azınlıkları bulunmadığını, böyle olunca Türk temsilci heyetinin soy ya da dil azınlıklarının korunması ilkesini kabul etmediğini, belirtmiştir.”⁴⁹

Azınlıklar Alt Komisyonunun 23 Aralık 1922 tarihli oturumundan itibaren Müttefikler de Türk görüşünü benimsemeye başlamışlardır. Komisyon Başkanı Montagna ve bazı üyeler artık “azınlıklar” terimi yerine “Müslüman Olmayan Azınlıklar” kavramını kullanmaya başlamışlardır. “Aynı oturumun sonunda komisyon başkanı Montagna’nın görüşmelerin sonucuna göre okuduğu ve 9 sayılı tutanağa ek olarak yayınlanan müttefik tasarısının 8.

---

⁴⁸Ürer, a.g.e.,s.235

⁴⁹Süha Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, s.154

Maddesinde (EK-A) ve “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Maddeler Tasarısı” (EK-B)’de “Müslüman Olmayan Azınlıklar kavramı bazı maddeler hariç olmak üzere kabul edilmiştir.”⁵⁰

Lozan görüşmeleri sırasında müttefikler azınlıkları, askerlik hizmeti dışında tutmaya çalışılmıştır. Ancak, Türk heyeti azınlıkların askerlik hizmetinden muaf tutulmasının herkesin kanun önünde eşitliği ilkesine aykırı olacağını belirtmiştir.

Türk heyetine başkanlık yapmakta olan İsmet Paşa, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan hiç kimsenin askerlikten muaf tutulamayacağını, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde barınan Hıristiyan uyrukların uzun bir süre özel bir vergi karşılığında kendilerine askerlik yaptırılmadığını, son on beş yıldır zorunlu askerlik hizmetinin ayırım gözetmeksizin imparatorluk sınırları içinde yaşayan tüm uyruklara uygulandığını belirtmiştir. İsmet Paşa; anayasayla yönetilen bir ülkede yaşayan vatandaşların bir kısmının askerlikten muaf tutulamayacağını, Balkan Savaşı’nda da Osmanlı uyruklarının din ayrımı gözetmeksizin silahlılarına çağrıldığını ifade etmiştir. Yunanistan adına görüşmelere katılan Venizelos, azınlıklara askerlik yaptırmanın eşitlik ilkesini bozmayacağını, Müslüman olmayanların askerlikten muaf olması halinde eşitliğin sağlanacağını söylemiştir. Venizelos, askerlik hizmeti bakımından Müslümanlar ile azınlıklar arasında eşitlik olmadığını ve orduda subay ve ast subay kadrolara Müslümanların getirildiğini, Müslüman olmayanların sadece er olarak hizmet ettiklerini belirtmiştir. Ancak yapılan görüşmeler sonucunda Türk tarafının azınlıklarında askerlik yapmaları ile ilgili tezi kabul edilmiş ve azınlıkların askerlikten muaf tutulmasına ilişkin Lozan Anlaşması’nda herhangi bir madde yer almamıştır.

Lozan Konferansı görüşmelerinde Türk heyetini uğraştıran en önemli konulardan bir tanesi de İstanbul’da bulunan Fener Rum Patrikhanesinin yurt dışına çıkarılmasıdır. Lozan’a giden delegeye verilen 14 temel sorun ve çözüm yolları içinde bu konu hiç ele alınmamıştır. Azınlık kurumlarından olan Fener Rum Patrikhanesi, Lozan’a katılan Türk heyeti ile müttefikler arasında oldukça yoğun bir biçimde tartışılacaktır.

“Türk heyeti patrikliğin ruhani ve kilise işlerine ilişkin iradeler dolayısıyla kamu işleriyle yönetim alanlarında bir takım başka yetki ve görevleri olduğunu ve patrikliğin siyasal bir kışkırtma merkezi olduğunu iddia etmiştir.”⁵¹

---

⁵⁰Meray, a.g.e., s.201-202

⁵¹Ürer, a.g.e., s. 248

Mustafa Kemal, işgalcilerle girmiş olduğu işbirliği yüzünden bu kurumu Türkiye sınırları içerisinde istemediğini, aksine Fener Rum Patrikhanesi'nin yurt dışına çıkarılmasını istediğini her zaman dile getirmiştir. Mustafa Kemal, Lozan Konferansı'nın ilk dönem görüşmeleri yapılırken 25 Aralık 1922 tarihinde Le Journal gazetesi muhabiri Paul Herriot'ya verdiği demeçte bunu dile getirmiş ve Patrikhane'nin asıl yerinin Yunanistan olduğunu söylemiştir. Türk heyeti de Lozan Konferansı görüşmelerinde Fener Rum Patrikliği'nin ülke dışına çıkarılmasını istemiştir. İstanbul'da yaşayan Rumların mübadele dışı bırakılmasının ancak Fener Rum Patrikliği'nin kaldırılması veya Türkiye dışına çıkarılması halinde kabul edilebileceğini belirtmiştir. Lord Curzon ve Müttefikleri ise Fener Rum Patrikliği'nin İstanbul'dan ayrılmaması gerektiğini, Patrikliğin ruhani yetkilerine dokunulmamasını ancak Patrikliğin siyasal yetkilerine son verilebileceğini savundu.

Türk heyeti Lozan Barış Konferansı'nda Patrikhane'nin yurt dışına çıkartılması konusunda büyük gayretler sarf etmesine rağmen istenen başarıyı elde edemedi. Fener Rum Patrikliği konusunda Lord Curzon'un önerisi uygun bulundu. Fener Rum Patrikhanesi sadece dini işlerle uğraşan bir "dini makam" olarak İstanbul'daki Rum azınlığın "azınlık kilisesi" olarak kalması kabul edildi.

Lozan Barış Konferansında "Ülke ve Askerlik Meseleleri, Boğazlar Rejimi" ile ilgili konuları çözmekle görevlendirilen Birinci Komisyon 1 Aralık 1922 günü yaptığı oturumda, "Savaş Esirleri" konusunu görüşecek iken gündem değiştirilmiş ve o gün sadece "Ahali Mübadelesi" konusu görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler neticesinde bu işin ayrıntılarını inceleyecek bir alt komisyon kurulmuş ve 30 Ocak 1922 tarihinde nüfus mübadelesine dair mukavelename imzalanmıştır. "Bu mukavelenameye göre bütün azınlıkların Türk uyruklu oldukları açıkça belirtilmiş ve Doğu Trakya ile Anadolu'da yaşayan Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı olarak değiştirilmesi karara bağlanmıştır. Fakat İstanbul'un yerlisi konumundaki Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler bu değişimin dışında bırakılıyordu. Bu mukavelenamede Yunan ve TBMM Hükümetleri şu hükümler üzerinde anlaşmışlardır;"⁵²

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyukların 1 Mayıs 1922 tarihinden başlanarak zorunlu mübadelesine girişilecektir.

---

⁵²Ürer, a.g.e.,s.155

Birinci maddede öngörülen mübadele İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

18 Ekim 1922 tarihinden itibaren Türkiye'yi terk etmiş olan Rumlarla, Yunanistan'ı terk etmiş olan Türkler mübadele kapsamına girmiş sayılacaklardır.

Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler Yunanistan'a gönderilecek ilk kafiye oluşturacaklardır.

Mübadeleye tabi olanların taşınmaz malları ile geride bıraktıkları taşınabilir malları uygun şekilde komisyon tarafından satılacaktır.

“Konunun en ilgi çeken yönü, Türk ve Rum halklarının karşılıklı göçünün isteğe bağlı değil, zorunlu oluşudur. Lozan'ın sonuçları bugün sorgulanırken tartışılan belki de tek konu insani boyutları olan mübadeledir. Lozan ile dünya tarihinde ilk kez bir zorunlu göç olgusu yaşanmıştır. İnsanlar etnik gerekçelerle topraklarından edilmişlerdir.”⁵³

Azınlıklar Alt Komisyonunda görüşülen önemli konulardan biri de savaş esirlerinin durumudur. Konferansta, bu savaş esirlerinin karşılıklı olarak değiştirilmesi hususunda anlaşmaya varılmıştır. Önce Yunanistan'daki savaş esirleri bir gemi ile İzmir'e getirilecek, aynı gemi ile Türk tutsaklarının sayısı kadar Yunanlı tutsağı geri götürecekti. Geriye kalan tutsaklar anlaşmanın imzalanmasından sonra ülkelerine iade edilecekti.

3.1.4. Lozan Antlaşması Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin sınırları büyük ölçüde belirlenmiş, ancak Irak sınırı ile ilgili mesele çözülememiştir. Eğer bu konuda dokuz ay içinde İngiltere ile anlaşma sağlanamaması durumunda, meselenin Milletler Cemiyeti'ne götürülerek halledilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, daha sonra Irak sınırı ile ilgili bu sorun, mevcut durumun devamını tarafların kabul etmesi ile çözümlenmiştir.

Lozan Antlaşması'nda belirlenen mübadele esasları çerçevesinde 1923-1928 yılları arasında Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus Mübadelesi yapıldı. “Büyük Mübadele” olarak da bilinen bu nüfus değişiminin sonucunda Türkiye'den Yunanistan'a yaklaşık olarak

---

⁵³Toprak, a.g.e.,s.71

1.100.000 ile 1.200.000 arası Rum göç etti. Yunanistan'dan Türkiye'ye ise 450.000 ile 500.000 civarında Türk geldi.

Lozan Antlaşması ile Türkiye'de yaşayan bütün azınlıklar Türk vatandaşları ile aynı haklara sahip oldular. Ancak Türkiye'nin azınlıklar ile ilgili izlemiş olduğu politikalar nedeniyle, azınlıklar sürekli olarak yurt dışına göç ettiler ve bu göçler sonucunda ülke içindeki nüfusları da sürekli olarak azaldı.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında yabancılara verilen kapitülasyonlar, Lozan Antlaşması'nda yabancılara verilen çok durduğu ve Türk heyeti ile Müttefikler arasında en çok tartışılan konulardan biriydi. Ancak Türk heyeti kapitülasyonlar konusunda müttefiklere hiç taviz vermemiş ve kapitülasyonlar Lozan Antlaşması'nın 28. Maddesi ile tamamen kaldırılmıştır.

Lozan'da görüşülen önemli konulardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların nasıl ödeneceğiydi. Müttefikler, Osmanlı'dan kalan borçları yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin üstüne yıkmak istiyorlardı. Türk Heyeti bu öneriyi hiçbir zaman kabul etmemiş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların Türkiye ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak olarak ayrılan devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendi topraklarına toprak katan devletler ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki toprakları üzerinde yeni kurulmuş olan devletlerarasında paylaşılmasını müttefiklere kabul ettirmiştir. Ayrıca harp tamirati konusunda ise Yunanistan hariç diğer ülkelerle meydana gelen her türlü zarar ve ziyandan karşılıklı olarak vazgeçilmiştir. Yunanistan ile harp tamirati sorunu ise Yunanistan'ın harp tamirati karşılığında Karaağaç'ı Türkiye'ye vermesi ile bu sorun çözülmüştür.

Boğazlar konusunda da müttefikler ile Türk Heyeti arasında Lozan Konferansı'nda büyük tartışmalar yapılmış ama Boğazlar sorunu bir çözüme ulaştırılabilmmiştir. Boğazlar barış zamanında bütün ticaret gemilerinin geçişine açık hale getirilmiştir. Boğazlar meselesi Lozan'da ayrı bir sözleşme ile çözümlenmiş ve bu sözleşmeye göre Boğazdaki bazı bölgeler askerden arındırılmıştır. Boğazlar bugünkü statüsüne 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montrö Antlaşması ile kavuşmuştur.

3.1.5. Lozan Antlaşması'nın Hükümleri ve Uygulamalar

Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarının ayırıcı iki temel özelliği vardır.

Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan azınlık koruma antlaşmalarını daha önceki azınlık koruma antlaşmalarından ayıran temel ayırıcı özellik, dönemin standardını oluşturan “soy, dil, din azınlıkları” ölçütüdür. Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonrasında “Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler” (Principal Allied and Associated Powers; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) azınlık koruma antlaşmalarındaki ölçütler konusunda dayatmacı oldular. Bu ülkeler, savaşı kaybeden kimi ülkelere (Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Osmanlı), savaşı kazanarak toprak genişleten kimilerine (Yunanistan, Romanya) ve savaştan sonra yeni kurulanlara (Polonya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Çekoslovakya) imzalattığı uluslararası azınlık koruma antlaşmalarının hepsinde bu “soy, dil ve din azınlıkları” ölçütü standart olarak görülür. Örneğin, bu antlaşmaların ilki olan ve dolayısıyla şablonu olan Polonya Azınlıklar Antlaşması’na baktığımız zaman, bu ölçütü antlaşmanın 8, 9/2 ve 12. Maddelerinde görürüz.

Polonya Azınlıklar Antlaşması ile başlayan “soy, dil ve din azınlıkları” terimi, Lozan Konferansı’nda Türk Heyetinin isteğiyle her seferinde “gayrimüslimler” terimiyle değiştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı ertesindeki imzalanan bütün azınlık koruma antlaşmalarında soy, dil, din gibi çok geniş bir kapsam kullanılmıştır. Bu kapsamın bir tek Lozan’da daraltılabilmiş olmasının nedeni şudur: Lozan Antlaşması, Türkiye için hem Birinci Dünya Savaşı’nı (1914-1918) bitiren antlaşma olmakla birlikte, aynı zamanda da Türk Kurtuluş Savaşı’nı (1919-1922) bitiren çok önemli bir antlaşmadır. Ankara’nın Kurtuluş Savaşı’ndan galip çıkması, azınlık tanımı konusunda kendi iradesini Müttefiklere kabul ettirebilmesini mümkün kılmıştır.

“Lozan’da azınlık tanımı, dönemin diğer azınlık koruma antlaşmalarındaki “soy” ve “dil” ölçütlerini bertaraf ederek yalnızca “din” ölçütünü kabul etmiş değildir. Lozan’da din ölçütü de reddedilmiş, yalnızca “gayrimüslim” ölçütü kabul edilmiştir.”⁵⁴

Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarındaki ikinci temel ayırıcı özellik; soy, dil, din azınlıklarına getirilen hakların “uluslararası nitelikte hükümler” oluşturduğu, bu hakların “MC güvencesi altına” konulduğu ve bunlarla ilgili hükümlerin “MC Meclisinin çoğunluk oyu olmaksızın değiştirilemeyeceği” hükmüdür. Nitekim bu hüküm, örneğin Polonya Antlaşması Md. 12/1’de yer almaktadır. Aynı hüküm Lozan 44/1’de aynen şöyledir:

---

⁵⁴Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, s.64

“Türkiye, bu kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye’nin gayrimüslim azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve MC’nin güvencesi altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, MC Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir.”

Savaş sonrası yapılan antlaşmaların azınlıklar konusunda getirmiş olduğu her iki ölçüt de “gayrimüslimler” üzerinde toplanmaktadır. Dolayısıyla Lozan’a göre Türkiye’de yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayılması hukuken doğrudur. Bu hukuksal sonuç, Türkiye’de yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayılmaları konusunda Türkiye kamuoyunca da paylaşılan yaygın ve tarihsel kanıyla da örtüşmektedir.

Lozan’dan günümüze çok zaman geçti. Azınlıklar konusunda etnik azınlıklar dilsel azınlıklar ve dinsel azınlıklar üçlüsü kemikleşmiş ve artık evrensel kabul görür olmuştur. Tüm dünyada artık bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı veya hangi tür azınlık bulunduğu hususu artık o devletin takdirine bırakılmamaktadır ve bir ülkede azınlık bulunup bulunmadığı da o devlete sorulmamaktadır. Bu nesnel bir durum olarak telakki edilmektedir. Eğer bir devlette etnik, dilsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz bir parçası sayan gruplar varsa, o devletin sınırları içinde bir azınlık grubunun var olduğuna hükmedilmektedir.

Türkiye’deki yaşayan azınlıkların, azınlık hakları Lozan Antlaşması ile belirlenmiş ve bu antlaşmanın 44/1 maddesi gereğince bu haklar uluslararası garanti altına alınarak bir güvence mekanizmasına bağlanmıştır. Bugün MC sistemi ortadan kalktığı için, bu garantinin ve bu mekanizmanın da ortadan kalktığı bir gerçektir. Bununla birlikte hem bu haklar Türkiye Cumhuriyeti için bir uluslararası bir sorumluluk konusudur, hem de aynı zamanda, Lozan Barış Antlaşması 340 sayılı yasayla (Düstur, Üçüncü Tertip, 2.B., C V, s.7) iç hukukta yürürlüğe konulduğu için, iç hukukun bir parçasıdır. Hatta 1982 Anayasasınının 90/5. Maddesi “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne başvurulamaz” dediği için, Lozan anayasayla en azından eş değerdedir.⁵⁵

Türkiye’nin azınlık hakları ile ilgili uygulamakla yükümlü olduğu Lozan Antlaşması hükümlerini ülkesindeki azınlıklara tam olarak uygulanmadığı bir gerçektir. Türkiye’de azınlık haklarının uygulanması konusunda iki şey söylenebilir: Hem Lozan’da gayrimüslimlere getirilen haklar tam olarak uygulanmamaktadır, hem de azınlıkların

⁵⁵Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.68

korunmasıyla ilgili Lozan Antlaşması III. Kesimde gayrimüslimler dışındaki kimi gruplara da bir takım haklar getirildiği halde Türkiye Devleti bunları kabul etmemekte ve uygulamamaktadır.

Bu durumu iki başlık altında inceleyebiliriz:

Birinci olarak, Türkiye’de azınlık gruplarına ilişkin bir sınırlama vardır. Azınlık gruplarına mensup kişilere getirilen haklardan Türkiye’deki gayrimüslimlerin tümü yararlandırılmamaktadır. Azınlık gruplarına verilmiş olan bu haklar en başından beri yalnızca geleneksel üç büyük azınlık grubuna, yani, Ermeni, Musevi ve Rumlara uygulanmıştır ve bu tutum devam etmektedir. Örneğin Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler vb. gibi daha küçük gayrimüslim gruplar, örneğin Lozan’ın 40. Maddesinde sözü edilen “(...) her türlü okullar (...) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak (...)” hakkından yoksun bırakılmışlardır. Ayrıca bu küçük gayrimüslim grupların yıllarca bu haklarını kullanmalarına izin verilmemiştir. Yine örneğin, Ocak 2003’te başlayan uygulamaya kadar Süryanilerin vs. vakıfları da devlet tarafından tanınmamıştır. Lozan’a aykırı bu uygulamanın nedeni açık değildir. Bu konuda büyük olasılıkla 1920 ya da 1930’larda gizli bir İçişleri Bakanlığı genelgesi çıkarılmıştır ve sözü edilen gayrimüslim azınlıkların hakları (muhtemelen bir akraba devlet tarafından takip edilmediği için) pratikte uygulanmamıştır. Ayrıca, bunların kırsal bölgelerde (Güneydoğu) yaşıyor olmak nedeniyle haklarını arayamamış oldukları da dikkate alınmalıdır.”⁵⁶

Lozan’da gayrimüslim azınlığın üç gruptan (Rum, Ermeni, Musevi) ibaret olduğu sanısı Türkiye’de çok yaygındır. Türkiye’de tanınmış birçok kişi de azınlıklar denince Rum, Ermeni ve Musevilerden söz edildiğini sanır, söyler ve yazar. Bu durumu savunanlar iki gerekçe ileri sürerler. Bu gerekçelerden birincisi, Medeni Kanun’un İsviçre’den alınması nedeniyle çağdaş koşullara kavuşan gayrimüslim azınlıklar Lozan’daki elde ettikleri haklardan 1925 sonunda vazgeçmişlerdir. Ayrıca Süryaniler içinde benzeri bir haktan vazgeçmenin söz konusu olduğu söylenmektedir. Ancak bu açıklamaya baktığımız zaman bunu iki açıdan anlamsız olduğunu görürüz. İlk olarak bu feragat etme olayı Lozan’ın tümüyle değil tek bir fıkrasıyla sınırlıdır. (Md. 42/1) Üstelik bu feragat etme olayı da hukuken geçersizdir. Çünkü sözü edilen 42/1 Madde pratikte gayrimüslim azınlıkların dinsel nikâh yapabilmeleriyle ilgili olan bir maddedir. 1926 yılında İsviçre’den alınan Medeni Kanun ile Türkiye’de resmi nikâh zorunlu

---

⁵⁶Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.69-70

hale gelmiştir. Devlette, bu üç azınlığın bu gelenek ve göreneklerinden feragat etmelerini talep etmiştir. Türkiye’de yaşayan azınlıklar da, tutuklama dâhil çeşitli zorlama yöntemlerinin devreye girmesi sonucu bu fıkra hükmünün getirdiği haktan feragat etmişlerdir. Ama Türkiye’de yaşayan azınlıklar Lozan’da elde ettikleri başka hiçbir haklarından vazgeçmemişlerdir.

Öte yandan, böyle bir hak feragati hukuken de geçersizdir. Çünkü Batı’nın insan ve azınlık hakları anlayışı bireycidir. Bu hakların birçoğu azınlık gruplarınca kullanılır ama bu haklar azınlık grubuna değil, söz konusu azınlık grubuna mensup bireylere verilmiştir. Dolayısıyla, bir bireyin elde edilmiş olan azınlık hakkından o bireyin mensup olduğu grubun veya o grubu temsil eden ya da temsil ettiğini ileri süren temsilcilerin vazgeçmesi söz konusu olamaz. Özellikle de bu hak, uluslararası bir antlaşmayla getirilmiş ve Lozan’ın 37. Maddesi uyarınca “(...) hiçbir kanun (...) ve hiçbir resmi işlemin” ortadan kaldıramayacağı anayasanın üstünde bir haklar bütünü sayılmıştır..

İkinci olarak, “Bugüne kadar teamül böyle olmuştur; teamül budur” denmektedir. Ancak teamülün yalnızca yasaya uygunluk halinde uygulanacağı açıktır. Yasaya veya antlaşmaya rağmen teamül olmaz. Bu türden savunmalar açıkça “Biz Lozan’ı başından beri ihlal ediyor ve anlaşma hükümlerini yanlış uyguluyoruz, şimdiye kadar kimse itiraz etmedi, şimdi de buna devamda kararlıyız” anlamına gelmektedir. “Çünkü başından beri yalnızca bu üç azınlığı tanıyıp başkasını tanımamak tam bir Lozan ihlalidir. 143 maddelik Lozan’ın hiçbir yerinde azınlık diye bu üç grubun adı geçmez; azınlık anlamında yalnızca gayrimüslimler terimi geçer. Dahası, bu teamül, azınlıklar arasında bile ayrımcılık uygulamaktır; bu üç büyük grubu diğer gayrimüslimler karşısında kayırmak demektir.”⁵⁷

Türkiye’de, Lozan’da gayrimüslim vatandaşlara verilmiş olan hakların tamamını bu üç büyük azınlık (Rum, Ermeni, Musevi) grubuna da tanımamak, onları da bu azınlık haklarından mahrum bırakmak eğilimi çok güçlüdür. Mesela Md. 40’a rağmen azınlık okullarına yasadışı müdahaleler yapılmaktadır. Ruhban okulları kapatılarak azınlıkların gayrimüslim din adamı yetiştirmesi önlenmiştir. Md. 41/2’de sözü edilen azınlık okullarına da yapılacak maddi katkılar ancak bir süre verilmiş sonra tamamen kaldırılmıştır. Md. 42/2’deki kurulacağı belirtilen özel komisyonlar uygulama görmemiştir. Özellikle de Lozan Antlaşması Md. 42/3’te gayrimüslim vakıflarıyla ilgili olarak getirilmiş olan haklar Ocak 2003’te

---

⁵⁷Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.71-72

çıkarılan AB uyum paketine kadar uygulanmamıştır. Sürekli olarak gayrimüslim vakıfların dışındaki vakıfların lehine ve gayrimüslim vakıfların aleyhine ayrımcılık yapılmıştır.

İkinci olarak, Lozan'da gayrimüslimler dışındaki gruplara verilmiş olan azınlık hakları da tanınmamakta ve uygulanmamaktadır.

Lozan Antlaşması, Osmanlı'nın "Millet Sistemi'nin yansıması sayılmaktadır. Türkiye'ye göre yalnızca gayrimüslimler azınlık sayılır ama Lozan'da sözü edilen III. Kesimde yalnızca gayrimüslimlere hak getirilmiş değildir. Lozan'da gayrimüslimler dışında ayrıca üç gruba derece derece haklar getirilmiştir. Bu hak gruplarını şöyle sıralayabiliriz:

A Grubu: Gayrimüslim T.C. vatandaşları;

B Grubu: Türkçeden başka bir dil konuşan T.C. vatandaşları;

C Grubu: Tüm T.C. vatandaşları;

D Grubu: Türkiye'de oturan herkes.

Bu dört grubun yararlandığı başlıca hakları şöyle özetleyebiliriz:

(A) Müslüman olmayan (Gayrimüslim) Türk uyrukları: Dolaşım ve göç etme konusunda bütün Türk uyruklarına uygulanan özgürlük (Md. 38/3). Müslümanların yararlandığı aynı medeni ve siyasi haklardan yararlanma hakkı (Md. 39/1). Giderlerini ödeyerek her türlü kurum (vakıf, okul vb.) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konularında eşit haklar (Md. 40). Önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde, anadillerinde öğretim yapabilmeleri için, çeşitli bütçelerden (devlet, belediye vd.) hakkaniyete uygun pay alma hakkı (Md. 41/1 ve 41/2). Aile ve kişi statüleri konusunda gelenek ve göreneklerine saygı (Md. 42/1). İnançlarına aykırı davranışta bulunmaya ve hafta tatilinde (Lozan'ın imza tarihinde bu tatil Cuma günüydü) resmi işlemleri yerine getirmeye zorlanamama (Md. 43).⁵⁸ Bu gruba verilmiş azınlık hakları, doğal olarak, ayrıca diğer üç grubunkileri de içermektedir.

(B) Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyrukları: Mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanma hakkı (Md. 39/5). Bu grubun kapsadığı azınlık hakları, doğal olarak, C ve D grubundaki azınlık haklarını da içermektedir.

---

⁵⁸Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.72-73

(C) Tüm Türk uyrukları: Din, inanç veya mezhep farkının ayrımcılığa yol açmaması (Md. 39/3); gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde istediği bir dili kullanma hakkı (Md. 39/4). Bu grubun hakları, doğal olarak, D grubununkileri de içermektedir.

(D) Türkiye’de oturan herkes: Milliyet, dil, soy ya da din ayrımı olmaksızın yaşam ve özgürlük hakkı (Md. 38/1). İnançına, dinine ya da mezhebine karışılmaması (Md. 38/2). Din ayrımı gözetilmeksizin yasa önünde eşitlik hakkı (Md. 39/2). Bu grubun azınlık hakları bunlardan ibarettir.

Baskın Oran’a göre Lozan bu dört azınlık grubuna farklı farklı, ama 37. Madde gereği hiçbirini hiçbir işlemle geri alınamayacak birçok haklar getirmiştir. Bu verilen haklar arasında gayrimüslimlerin yalnızca iki ayrıcalığı vardır: En fazla hakka sahip olmak ve Md. 44/1 hükmü gereğince hakları uluslararası garanti altına konmuş olmak. Bunun dışında, gayrimüslimler Lozan’ın bu kesiminde hak sahibi kılınan dört gruptan yalnızca bir tanesidir. Kesim, görüldüğü gibi, tüm Türk vatandaşlarına ve hatta Türkiye’de oturan herkese bile hak getirmektedir.⁵⁹

Lozan Anlaşması’nda, azınlıkların korunmasına ilişkin hakları düzenleyen maddeleri dil konusunda gayrimüslim olmayanlara da ayrıcalık sağlamıştır.⁶⁰ Bu çerçevede Kürtler “Müslüman olmayan” kesimde kullanılacak haklardan alıkonulamazdı. Konferans boyunca önemli tartışmalarda anılmışlardı. Türkiye baş delegesi İsmet Paşa Lozan’da “Kürtlerin temsilcisi” olarak bulunduğunu, sonraki yıllarda anılarında belirtecekti. Müslüman ya da soy, dil azınlıkları kavramları metinde yer almıştı; metinlerde Kürtlere ilişkin böylesi referansların varlığı, “herkesin dilini serbestçe konuşabileceğine” ilişkin hükme dayanarak, aynı güvencenin Kürtlere de tanınmış olduğu ifade edilmektedir. Oran’a göre, Kürt unsurunun varlığı kabul edilmişti, bu kesimin konuşacağı dilin kullanımına da geri alınmaz güvenceler söz konusuydu. C bendinde yazılan “Türkiye’de oturan herkes” belirlemesine, Kürtler dâhildi. Milliyet, dil, soy, din ayrımı yapılmaması yasalar önünde eşit tutulmaları metinde yer almıştı; Kürtler Türkiye’de oturan “herkes”ti. İşte Lozan’ın Kürt kökenli vatandaşlar açısından yukarıda yazılanlar dikkate alınmamıştı. Lozan’ın bu vatandaşlara tanıdığı haklar yadsınmıştır. Lozan uygulanmayarak çiğnenmişti. Nihayet Kürtçenin yasaklanması Lozan’ın

⁵⁹Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, s.73-74

⁶⁰Ürer, a.g.e., s.299

ihlali sayılmaktadır. Türkiye buna göre asıl Lozan'ı uygulamayan antlaşmada taraf olan devlet olarak görülmektedir.⁶¹

Levent Ürer'e göre, "Lozan'da azınlıklara ilişkin hükümler incelendiğinde MC azınlıkların haklarının ihlali konusunda aynı zamanda denetim işlevini de görecektir. Eğer Lozan'da verilen hakların ihlali gibi bir algılama olsaydı. 1923 yılından sonra Türkiye'nin uygulamalarında MC'nin itirazları da görülürdü. Azınlık hakları konusunda yetkili de olduğu için MC Türkiye'yi kınar gerekli düzenlemeleri yapması için uyarırdı. MC döneminde bu yönde bilinen bir uygulamanın olmaması, Antlaşmaya taraf devletler ve MC'nin kendisini bu konuda yetkisiz görmesi olarak anlaşılabilir."⁶²

Lozan Antlaşmasının 39. Maddesi Türkiye'nin uygun görmesiyle şöyle düzenlenmiştir:

Madde 39 – Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları (yurttaşları) Müslümanlarla özdeş medeni ve siyasi haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'nin tüm halkı (Türkiye'de oturan herkes) din ayırt edilmeksizin, yasa önünde eşit olacaktır.

Din, İnanç ya da mezhep farkı Türk yurttaşının medeni ve siyasi haklardan yararlanmasına ve özellikle genel hizmetlere kabulüne memurluğa ve yukarı derecelere ulaşmasına ya da çeşitli meslekleri ve sanatları yapmasına engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk yurttaşının gerek özel ya da ticaret ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır konulmayacaktır. Madde 39 bu şekilde düzenlenmiştir.

III. Kesim'de, Azınlıkların Korunmasına ilişkin maddelerde soy, dil azınlıkları metinde yer almamış olsa da Kürtlerin soy, dil, kültürel ayrılık/ayrıcalıklarını ve özelliklerini özgürce kullanabilmelerinin güvenceye alındığı söylenmeye başlanmıştır. Kürt sorununun olumsuz etkilendiği Lozan sonucu için Erol Kurubaş şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

---

⁶¹Ürer, a.g.e., s.299

⁶²Ürer, a.g.e., s.299-300

“İlk olarak, Lozan’la birlikte ’Kürt sorunu, uluslararası niteliğini kesin olarak kaybetmiştir. Kürtler uluslararası politikanın ne bir öznesi, ne nesnesidirler. Öyle ki, özellikle Türkiyeli Kürtler, uzun bir süre, dünya siyasi literatüründe yer almayacaklardır.”⁶³

“Antlaşmanın III. Kesim, 34-45. Maddelerinin (Azınlıkların Korunması) Kürtler için geçerli olduğunu M. S. Lazarev’de savunmaktadır. Lozan Antlaşması’nın genel sonucunun Kürtler için cesaret kırıcı olduğunu söyleyen Lazarev, “dil, kültür” açısından Kürtlere hak tanındığını söylemektedir. Lazarev, 37-45. Maddelerinin Kürtlere karşıda geçerli olmasına rağmen gerçekte öyle olmadığına vurgu yapmaktadır.”⁶⁴

Hasan Yıldız, Lozan’da “azınlık sorununun” çarpıtıldığını ileri sürmektedir: Baskın Oran ve Lazarev’in, azınlıkların korunmasını düzenleyen maddelerinin Kürtlerle ilgili yorumlarına katılmadığı anlaşılmaktadır. Hasan Yıldız, Küçük Asya’nın halklarının, masa başında “çizilen kaderlerine” değinerek, azınlık kavramının (politik içeriği) “kendi içeriği dışına” itildiği görüşündedir. Yıldız, 12 Aralık 1922 tarihli oturumda Lord Curzon’un “sorunu uluslar platformunda değil”, “dinsel bir platformda” ele aldığını ve Türkiye’de yaşayan Hıristiyan topluluğunun savunuculuğunu yaptığını söylemektedir. Yıldız’a göre Curzon’un bu tavrı, konferans’ta, azınlıklar sorunu oturumlarında ve antlaşma metninin hazırlanmasında Türkiye lehinde sonuç doğurmuştur. Ona göre, Lord Curzon 12 Aralık oturumunda “Türk Heyetine sunduğu avantajın” belki farkında değildir. Lord Curzon, bu oturumda Kürtlerden söz etmemiştir. Azınlıkların korunmasıyla ilgili oturumların ilkinde Kürtler ve kaderlerinden söz edilmemesi, bu ilk oturumda Kürdistan dağlarının çeşitli yerlerinde, Türk-İran sınırı üzerinde yaşayan Nasturi ya da Asurî Hıristiyan topluluklarından söz edilmesi; Yahudilerin, Rumların, Ermenilerin sık sık dile getirilmesinin Kürtlere karşı aynı duyarlılığın gösterilmeyeceğinin ilk işareti sayılmaktadır. “Çünkü Hıristiyan – Müslüman ikilemi içinde Kürtler kaybolmuştur.”

3.1.6. Resmi Uygulamaya Göre Türkiye’deki Azınlıklar

Türkiye’de azınlıklar denince, devletin resmi olarak kabul etmiş olduğu azınlıklar tablosu ile uluslararası alanda azınlık standartlarının uygulanması sonucu ortaya çıkan azınlık tablosu arasında çok büyük fark vardır. Peter Alford Andrews, ilk defa 1989’da yayınladığı

---

⁶³Ürer, a.g.e., s.301

⁶⁴Ürer, a.g.e., s.301

Ethnic Groups in the Republic of Turkey (Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Etnik Gruplar) adlı kitabında Türkiye'de var olan 42 tane etnik gruptan söz etmektedir.⁶⁵

Dünyada geçerli olarak kabul edilen ve uluslararası toplum tarafından kabul edilen azınlık standartlarının aksine, Türkiye'deki azınlık tanımı ve uygulaması epey dar bir yorumla ele alınır. Türkiye'de devlet nezdinde "azınlık" deyince gayrimüslim yurttaşlar, hatta yalnız üç tarihsel gayrimüslim grup (Ermeniler, Museviler, Rumlar) kastedilir. Müslüman yurttaşlar, çeşitli açılardan (etnik, dilsel, vb.) farklı olsalar bile, azınlık sayılmazlar. Bunun nedenlerini şöyle özetleyebiliriz.⁶⁶

1. Tarihsel: Türkiye Cumhuriyeti birçok açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı sayılmaktadır. Osmanlı'nın toplumsal düzeninin çekirdeği temelinde din ve hatta mezhep yatan Millet Sistemi'dir. Bu Millet Sistemi, İstanbul'un fethinden sonra yani 1454'te başlamış ve 1839 Tanzimat Fermanı'na kadar devam etmiştir. Bu sistemin etkileri günümüzde de büyük ölçüde devam etmektedir.

Osmanlı'nın Millet Sistemi'ne göre ülke içinde yaşayan gruplar etnik veya dilsel farklılıklarına göre değil, dinsel ve mezhepsel farklılıklarına göre tanımlanmışlardır. Osmanlı'da bütün Müslümanlar, başka mensubiyetleri ne olursa olsun, tek bir "İslam Milleti" (Osmanlı'da "millet" sözcüğü 20. Yüzyılın başlarına kadar "ümme" anlamında kullanılmıştır) sayılarak birinci sınıf bir çoğunluk, yani Millet-i Hâkime addedilmişlerdir. Gayrimüslimler ise mezheplerine göre ayrı ayrı milletler olarak ele alınarak ülkedeki ikinci sınıf tebaayı oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, Osmanlı'da 1454'ten itibaren uygulanan Millet Sistemi'nde, azınlık kastedildiği anda otomatik olarak bu ikinci sınıf tebaa olarak görülen gayrimüslimlerden söz edilmektedir.

2. Siyasal: Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan azınlıkların Avrupa ülkeleri tarafından korumaya alınması, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla doğru orantılı olarak hızlanmış ve güçlenmiştir. Azınlıkları koruma olayı İmparatorluğun içişlerine karışılmasının başlıca bahanesini oluşturur hale gelmiştir. Müslüman çoğunluk da bu azınlıkları, dinsel farklılığın yanı sıra, bir de bu yüzden hep öteki saya gelmiştir.

3. İdeolojik: Bir zamanlar üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun 20. Yüzyılın başına gelindiğinde Anadolu topraklarından ibaret kalması ülkede ciddi bir travma

⁶⁵<http://www.bisavvakfi.org/?Syf=22&Mkl=77093>

⁶⁶Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, s.47

yaratmıştır. Osmanlı ertesini 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de dağılabileceği korkusu bu travmanın günümüze kadar sürmesine neden olmuştur. Bu da yeni bir parçalanmanın önlenmesi amacıyla ülke içinde Türk'ten başka kültürel kimliklere tahammülsüzlüğe yol açmıştır. İttihat Terakki, Millet Sistemi gereği ülke içindeki tüm Müslümanlara Türk muamelesi yapmış ama gayrimüslimleri Türk'ten çok farklı kimliğe sahip oldukları için öteki ilan etmiştir.

Erzurum ve Sivas kongrelerine gayrimüslim seçtirilmemesiyle başlayan bu durum, Lozan'da da anlatımını bulmuştur. Lozan'da yalnız gayrimüslim yurttaşlar azınlık sayılmış ve MC sistemi içinde sadece onların hakları uluslararası garanti altına konmuştur.⁶⁷

Türkiye'nin bu tutumunu, devletin imzaladığı uluslararası sözleşmelere eklediği "Yorum Beyanı" veya "çekince"lerde örnek olarak şöyle okuyoruz:

Türkiye Cumhuriyeti, sözleşmenin (...) maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve Eklerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar. Bu beyanın/çekincenin anlamı şudur: Türkiye'nin katıldığı veya imzaladığı birtakım sözleşmelerde getirilen haklar eğer Türkiye Anayasası tarafından yasaklanmış haklardan veya Lozan'da azınlık kabul edilenler grupları dışında kimselere de haklar getiriliyorsa, bunlar kabul edilemez. Bu yorum beyanı/ çekince Türkiye'nin Lozan'da resmi olarak kabul ettiği azınlık tanımını bir de anayasayı devreye sokarak daha da daraltmaktadır. Özellikle 1990'dan sonra dünyada meydana gelen hızlı gelişmeler sonucunda azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiştir hem de nitelik bakımından çok derinleşmiştir ve bu süreç halen tüm hızıyla devam etmektedir. Türkiye'nin azınlık gruplarını sınırlayıcı tutumu da çağdaş eğilimlere gün geçtikçe daha ters düşmekte ve bu durum Türkiye'yi uluslararası alanda gitgide sıkıştırılmaktadır.

Türkiye'deki uygulamanın azınlık saydığı üç geleneksel "büyük" gayrimüslim grup, şunlardır:

3.1.6.1. Ermeniler

Büyük çoğunluğu Gregoryen Ortodoks olan, az miktarda da Katolik ve Protestan da içeren bu halk Anadolu'nun eski otokton ahalilerindedir. Ermeniler hem etnik hem dinsel hem de dilsel bakımdan farklılık arz etmektedirler. Ermeniler İttihat ve Terakki'nin 1915 yılında uyguladığı tehcirde yaşanan katliamlar ve ayrıca yapılan göç nedenleriyle sayıca çok

---

⁶⁷Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.49

azalmışlardır. “Gerçi, Anadolu’da ve Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki dağlık kesimlerde tehcirden kurtulmak için zamanında ihtida etmiş (Müslüman olmuş) Ermeni kökenli bir nüfusun yaşadığı ve bu dindar Müslüman insanların hiç farkında olmadan yerel dil olarak Ermenice konuştukları bu işi bilenler için bir açık sırdır. Ermenilik bilinci taşıyan Ermeniler esas olarak İstanbul’da otururlar ve sayıları 55.000-60.000 kadardır.” Gregoryen Ermeniler, Fatih Sultan Mehmet’in girişimiyle 1461’de Kumkapı’da kurulmuş olan Ermeni Patrikhanesi’ne bağlıdırlar. “Ermenilerin, Ermenice olarak çıkardıkları Jamanak ve Marmara adlı iki gündelik, Türkçe ağırlıklı olarak çıkardıkları Agos adlı bir de haftalık gazeteleri yayımlamaktadır.”⁶⁸

3.1.6.2. Museviler

Diğer iki azınlık grubunun aksine, Türkiye’deki Musevilerin büyük çoğunluğu otokton değildir. Çoğunluğu 15. Yüzyıl sonunda İspanya ve Portekiz’den kaçarak Osmanlı İmparatorluğu’na göç eden Sefarad Yahudilerinden gelirler. Bunlar anadil olarak İspanyolcanın bir kolu olan Ladino’yu konuşurlar. Etnik, dinsel ve dilsel farklılık arz eden bu grup göçle gelmiş olmaları nedeniyle bir uyum içinde devletle sürtüşmemeye özen göstermiştir. Museviler bu yönleriyle de Ermeni ve Rumlardan ayrılırlar. Musevilerle devlet arasındaki bu uyumun bir nedeni de, akraba devlet olan İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kötü olmamasıdır. Oysa Türkiye’nin diğer etnik gruplar Rumlar ve Ermenilerin akraba devleti olan Yunanistan ve Ermenistan’la ilişkileri iyi değildir. Ancak, Musevilerin devletle olan iyi ilişkileri onların 1942’deki konulan Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül 1955 olaylarından büyük zarar görmelerini engelleyememiştir. Museviler İstanbul’da bulunan Başhahamlığa bağlıdırlar. 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulmasından sonra bu ülkeye yapılan yoğun göç nedeniyle nüfus olarak azalmışlardır. Bugün sayıları yaklaşık 25.000 civarındadır. Museviler kendi dillerinde Şalom adlı haftalık bir gazete çıkarmaktadır.⁶⁹

3.1.6.3. Rumlar

Rumlar, Grek Ortodoks olan, çok az bir miktarda Katolik ve Protestan içeren bu halk Anadolu’nun otokton ahalisindedir. Etnik, dinsel ve dilsel farklılık arz eden Anadolu’nun Ortodoks Rumları 1923 yılında Lozan’da Yunanistan’la yapılan zorunlu “ahali mübadelesi”

⁶⁸Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.50

⁶⁹Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.50-51

sonucunda Yunanistan'da yaşayan Türklerle karşılıklı göç etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye'de sadece İstanbul ile Bozcaada ve İmroz Rumlarının kalmasına izin verilmiştir. Böylece, Kurtuluş Savaşı sonunda ve Lozan Barış Anlaşması'na göre yapılan mübadele icabı yaklaşık 1.190.000 Rum Yunanistan'a gitmiş, o tarihte Türkiye'de yaklaşık 110.000 Rum kalmıştır. Günümüzde Rumların sayısı göç yüzünden 2.000'e kadar inmiş bulunmaktadır ki bunların çoğu yaşlıdır. Ortodoks Rumlar Fener'deki Rum Patrikhanesi'ne bağlıdır. İstanbul'da Rumların İho ve Apoyev Matini adı ile yayınlanmakta olan iki tane günlük gazeteleri vardır.⁷⁰

Türkiye'de resmi politika yalnızca Rum, Ermeni ve Musevileri Lozan'daki azınlık koruma hükümlerinden yararlandırmıştır. Oysa Türkiye'de yaşayan Asurileri ve Keldanileri de içine alacak biçimde kullanılmakta olan Süryani terimiyle anılan ve kökeni ilk Hıristiyanlara dayanan bir kısım gayrimüslim yurttaşların (Nasturi, Êzidi, Protestan vb.) Lozan'da ki azınlık korumasına dâhil olduklarına dair hiçbir hukuksal kuşku yoktur.

Türkiye'nin Güneydoğu'sunda yaşayıp etnik, dinsel ve dilsel olarak farklılık arz eden Süryaniler 1980 ve 1990'lı yıllarda Güneydoğu'da çıkan iç savaş benzeri durumdan çok etkilenmiş ve önce İstanbul'a, oradan da Avrupa'ya göç etmişlerdir. Bu göç sonucunda Türkiye'deki nüfusları da iyice azalmıştır. Ancak, göç edenlerin, bölgedeki ortam normalleştiğe (2004) dönmeye ve eski köylerine yeniden yerleşmeye başladıkları görülmektedir.

Süryaniler, kendi ifadelerine göre, bölgede 3.000 ve bütün Türkiye'de 50.000 kadar olan Süryanilerin dillerini, okullarını ve çeşitli kurumlarını devlet bugüne kadar Lozan'ın koruması altında saymamıştır.⁷¹ Fakat 02.01.2003 tarihinde çıkan Dördüncü AB Uyum Paketinin 3. Maddesinin uygulanması için 24 Ocak 2003'te çıkarılan yönetmeliğe bir gayrimüslim vakıflar listesi eklenmiş ve böylece bu üç geleneksel azınlık dışındaki azınlıkların bir kısmı da sonunda tanımaya bu dolaylı yoldan kavuşmuştur.

Bunların yanında henüz daha azınlık olarak kabul edilmeyen 5.000-10.000 kadar Bahai ve 1.500 kadar da Protestan vardır; bunlar da gayrimüslimdir.⁷²

Üç "büyük" gayrimüslim azınlık, Müslüman çoğunluklu bir ülkede yaşadıklarından ötürü azınlık bilincini daima korumuşlardır. Ermeni, Rum ve Musevilerin aksine, sözü edilen

---

⁷⁰Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.51

⁷¹Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.52

⁷²Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.52

sayıları az olan gayrimüslim azınlıklarda ve sayıları çok az olmasa da son derece barışçıl ve kendi içine dönük bir topluluk olan Süryanilerde yoğun ve özellikle de üst-kimliğe paralel bir bilinç sergilemesi görülmez. Bunların bütün talepleri, ayırım görmemek ve dinlerini/dillerini rahatça yaşayabilmektir.⁷³

3.1.7. Dünya Standartlarına Göre Türkiye'deki Azınlıklar

Bugün dünyada standart olarak kabul edilen etnik, dilsel ve dinsel üçlü ölçüt uygulanacak olursa, Türkiye'de gayrimüslimler dışında da azınlıklar bulunduğunu kabul etmek gerekir. Gayrimüslimlere ilaveten; soy ve/veya dil açısından farklılık gösteren ve bu farklılığı üst-kimliğe karşı kimliklerinin vazgeçilmez parçası sayan Müslümanlar da azınlık kategorisine girer. Alt-kimliklerini Türkiye'de üst-kimlik olan Türklük'e karşı ileri sürüp sürmediklerine bakılmaksızın, farklı alt-kimlik sahibi belli başlı Müslüman grupları şöyle sıralayabiliriz:

3.1.7.1. Araplar

Türkiye topraklarında yaşamakta olan toplam 1.000.000. kadar Arap kökenli (Arapça konuşan) vatandaş vardır. Bunlardan Mardin, Urfa, Siirt ve Muş civarında yaşayan yaklaşık 300.000-350.000 kadarı Sünni'dir ve bu grup etnik ve dilsel farklılık arz eder. Mersin, Adana, Antakya illeri civarında yaşamakta olan yaklaşık 200.000 Arap ise genellikle Alevi'dir ve bunlar ülkede yaşamakta olan diğer gruplardan dinsel ve dilsel bakımdan farklıdırlar. Geri kalan Arap kökenli vatandaşlar ise yurdun çeşitli yerlerine göç etmiş olarak yaşamaktadır. Sünni Araplar arasında, etnik kimliğin üst-kimliğe karşı ileri sürüldüğüne rastlanmamaktadır. Alevi Arapların Alevilik kimlikleri daha öndedir. Yani Alevi Arapların azınlık bilinci daha fazladır.⁷⁴

3.1.7.2. Aleviler

Alevileri göçmen veya otokton kategorisine katmak oldukça güçtür. Çünkü Alevilerin bir kısmı Anadolu'ya Osmanlı'nın kökeni olan Kayı aşiretinden önce, bir kısmı da yaklaşık onunla aynı zamanda, bir kısmı ise daha sonra gelmiştir.⁷⁵

---

⁷³Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.52-53

⁷⁴Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.53

⁷⁵Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.53

Lozan Konferansı'na katılıp orada azınlık konularını müzakere eden görevlilerden biri Dr Rıza Nur'dur. Dr. Rıza Nur daha sonra kaleme aldığı üç ciltlik "Hayatım ve Hatıratımda",Lozan Konferansında görevlendirilen Ankara heyetinin ırk ve dil azınlıklarının yanı sıra din azınlığı ölçütünü de kabul etmediklerini yazmaktadır. Dr. Rıza Nur din ölçütünü kabul etmemelerinin esas nedeninin Türkiye'de yaşamakta olan Alevileri azınlık yapmamak ve dolayısıyla Alevileri uluslararası korumaya sokmamak olduğunu açıkça belirtir.

Alevilerin dini açıdan hangi pozisyonda oldukları, dolayısıyla Türkiye'de yaşayan Alevilerin azınlık olup olmadıkları konusu yurt dışında olduğu gibi Türkiye'deki Aleviler içinde de çok konuşulan bir husus olduğu halde, Türkiye'de açıkça gündeme gelmemiştir. Aleviler, Türkiye'de azınlık olduklarını kabul etmezler ve hatta buna çok tepki gösterirler. Türkiye'de yaşayan Alevilerin azınlık olmayı kabul etmemelerinin gerekçeleri şunlardır. Birincisi, Alevilerin sayıları bir azınlık grubuna göre çok fazladır. İkincisi, Aleviler Türkiye'de azınlık değildir, ülkenin kurucu unsurlarındandır. Üçüncüsü ve belki de hepsinden daha önemlisi, azınlık kavramı Osmanlı'daki Millet Sistemine uygun olarak gayrimüslimlerle özdeşleştirilmiştir. Bu azınlık kavramı güvenilmezlik ve ihanetle eşanlamlıdır. Bu azınlık kavramı çoğunluğun kaprislerine ve isteklerine tabi olmayı ve ülkede ikinci sınıf vatandaş olmayı ifade etmektedir. Azınlık olmayı kabul ederek ülkedeki azınlık gruplara dâhil olmak her an bu ülkeden sürülmeyi göze almak, toplumdan dışlanmayı kabul etmek demektir. Aleviler işte bunu nedenle azınlık olmayı kabul etmemektedirler.

"Diğer yandan, devlet de Alevileri azınlık saymamaktadır. Bütün bu durumlar, Aleviler ile Kürtlerin bu açıdan çok benzeştiklerini gösterir. Çünkü Kürtler de aynı gerekçelerle azınlık olduklarını reddederler."⁷⁶

Aleviler arasında da kendilerinin dinsel olarak ne olduğuna dair en az beş görüş vardır.⁷⁷

1. Bir grup Alevi, Alevilerin gerçek Müslümanlar olduğunu düşünmektedir. Bu görüşü savunanlar Alevi dedelerinin peygamber soyundan geldiğini ve Balkanların Müslümanlaştırılmasında Alevi baba ve dedelerinin önemli rol oynamasını kendi görüşlerine kanıt olarak gösterirler.

2. İkinci görüş, Aleviliğin farklı dinsel inanç ve inanışlardan çeşitli öğeleri bir araya getiren bir inanç olduğunu söylemektedir. Bu görüşe göre İslam, Aleviliği oluşturan

⁷⁶Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.54

⁷⁷Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.56

öğelerden biridir. Alevilik sadece İslam'a indirgenemez; Şamanlıktan, Zerdüştlükten ve Hıristiyanlıktan da öğeler içermektedir ve tamamen kendine özgü bir inanç yapısı vardır.

3. Üçüncü bir grup, Aleviliği dinsel bir inanç olarak kabul etmemekte ve Aleviliği Anadolu'ya has bir kültür-dünya görüşü, felsefe olarak tanımlamaktadır.

4. Başka bir görüş ise Aleviliğin İslam içinde Sünnilikten ve Şiilikten farklı Anadolu merkezli bir mezhep olduğunu söylemektedir.

5. Küçük, az sayıda ve Aleviler tarafından pek itibar edilmeyen bir başka grup ise, Aleviliği Şiilikle özdeşleştirmektedir.

Türkiye'de yaşayan Alevilerin çoğunluğu; aynen sonradan İstanbul'u fetheden, tamamen yerleşik düzene geçen, sonra da kendilerini Doğu Roma'nın mirasçısı sayarak ciddi farklılaşan Osmanlılar gibi Türkmen kökenlidir. Konuştukları dillere göre gruplandırmak istediğimiz ettiğimiz zaman Alevilerin dört farklı gruptan oluştuğunu görürüz.⁷⁸

1. **Azerbaycan Türkçesi konuşanlar:** Bunların dini İran'daki Şiilere çok yakındır, Kars tarafında yaşarlar sayıları çok azdır;

2. **Arapça konuşanlar:** Bu grup, Suriye'deki Alevi (Nusayri) cemaatinin uzantısıdır, Mersin- Adana- Antakya civarında yaşarlar, diğer Alevilerle tarihsel bağlara sahip değildir ve etkileri çok azdır. Bunların dinsel kimliği (Alevi) etnik kimliklerinden çok önde gelir. Dinsel kimliklerinin önde oluşu, Arap oluşlarının Türk üst-kimliğine sorun çıkarmasını engellemektedir;

3. **Türkçe konuşanlar:** Esas kalabalık ve etkili grup budur. Etnik ve dilsel bakımdan Türk (Türkmen) olmakla birlikte, esas Alevilik (dinsel azınlık) bilincini bu grup taşır;

4. **Zazaca (Zazaki, Dımlı) ve Kürtçe konuşanlar:** Türkiye'de bu gruba girenlerin sayısının yaklaşık 3.000.000 olarak belirtilmektedir; Türkiye'deki Kürtlerin yaklaşık yüzde 25'inin Alevi olduğu bilindiğine göre, bu sayının doğru olması gerekmektedir.

Alevi Kürtler ve Zazalar, çoğunluk olan Sünni Türklerin içinde hem dinsel hem de etnik bir azınlık olmanın yanı sıra, ayrıca azınlıktaki Alevi ve Kürt grupları içinde de azınlık (yani, azınlık içinde azınlık) olmaktadırlar. Çünkü Kürt Aleviler büyük çoğunluğu Türk olan Alevilerden etnik ve dilsel (çünkü çoğunlukla Zazaca konuşurlar) olarak da ayrılmaktadırlar.

---

⁷⁸Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.56

Osmanlı döneminde kırsal bölgede yaşayan Aleviler Kızılbaş, kentlerde yaşayanları da Bektaşî adıyla bilinmekteydi. Alevilerin bugünkü sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, sayılarının yaklaşık 12.000.000 civarında oldukları söylenebilir.

3.1.7.3. Balkan ve Kafkas Kökenliler

Balkan ve Kafkas kökenliler, Osmanlı döneminde ve özellikle 19. Yüzyılda Balkanlardan ve Kafkaslardan göçlerle gelmişlerdir. Balkanlardan göç ile gelenler arasında Slav kökenli Müslümanlar olan Boşnaklar, Torbeşler, Pomakların yanı sıra, bir de Arnavutları sayılabiliriz. Bunlara, ne zaman ve nereden geldikleri tam olarak bilinmeyen Romanları da (Çingeneler) eklememiz gerekir. Türkçe konuşan bu gruplar objektif ölçüt açısından “etnik azınlık” ölçütüne girmektedir.⁷⁹

“Kafkaslardan ise başlıca Çerkesler (Adige, Abhaz, vb.) ve Gürcüler gelmiştir. Lazların kökeni konusu çok açık değildir; en azından büyük bölümü otoktondur. Ruslardan kaçarak Anadolu’ya esas olarak 19. Yüzyılda gelmiş olan bu grupların sayısı hakkında kesin bilgi sahibi olmak zordur. Bununla birlikte örneğin Çerkezlerin yüz binleri (bu sayı, kendi ifadelerine göre 4.000.000’dir)bulduğu bilinmektedir. Türkçe konuşan bu gruplar da objektif ölçütler açısından etnik azınlık ölçütüne girerler.”⁸⁰

Sübjektif ölçüte, yani azınlık bilincine konusuna gelince, Balkanlardan göç ederek gelenler, genellikle azınlık bilincine sahip değildir. Ancak Kafkaslardan göç ederek gelenler ise, benzer durumda bulunmakla birlikte etnik bilinç konusunda 2000’li yıllara varıncaya kadar büyük ölçüde sessiz kalmışlardır. 2000’li yıllardan sonra “Çerkes Mutfağı” gibi lokantalarla, Kafkaslardaki ulusal kavgaların etkisi sonucu gazetelerde yayınladıkları bildirilerle, çıkardıkları Çveneburi, Pirosmeni, Nart, Jineps, Ogni gibi dergi ve gazetelerle ve kurmuş oldukları Kafkas dernekleriyle alt-kimliklerini ortaya koymaya başlamışlardır.

Her iki bölgeden gelen grubun da, “Türk” üst-kimliğini sorgulamaktan uzak, kültürel kimliklerini sürdürmek ve genel toplum içinde erimekten kurtulmak isteyen bir görünüm verdiği görülmektedir. Nitekim Çerkezlerin verdiği tam sayfa gazete ilanı tamamen Gürcistan–Abhaz kavgasına ilişkindir.⁸¹

⁷⁹Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.57-58

⁸⁰Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.58

⁸¹Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.59

Azınlık bilincinin bu farklılık durumunun sebepleri açıktır:⁸²

1. Bunlar Sünni Müslüman çoğunluk içinde Sünni Müslüman'dırlar.

2. Ülkenin ekonomik yaşamına kolayca entegre olacak bölgelerde (deniz kenarı, İstanbul' yakın, vb.) iskan edilmiş olmak nedeniyle ulusal ekonomik pazara kolayca entegre olmuşlardır;

3. Ama belki de en önemlisi, bu sayılan gruplar otokton değil, göçmenlerdir. Her iki bölgeden gelenler de, ülkelerinde artık yaşayamayacak duruma getirildikleri için Türkiye'ye canlarını atmak zorunda kalmış gruplardır. Tarihsel mekânlarını terk etmişler ve yeni bir hayat kurmak için Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu durum da onların azınlık bilinçlerinin fazla sivrilmesini engellemiş, tarihsel mekanlarında yaşayan gruplara oranla bu grupları çoğunluğa entegre ve hatta doğal olarak asimile etmede önemli rol oynamıştır.

Diğer yandan, bu iki grup arasında mevcut bir farklılıktan da söz etmek gerekir. Kafkaslardan gelenler, Balkanlardan gelenlere oranla çok daha fazla etnik bilinç sahibidir. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:⁸³

1. Çerkesler 1768-1774 ve 1787-1791 Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı'ya yardım etmişler, fakat Balkanlıların aksine Osmanlı egemenliği altında bulunmamışlardır;

2. Rus baskıları sonucu Osmanlı'ya göç ederken aşiret yapılarını, hiyerarşilerini, kimliklerini bozmadan gelmişlerdir;

3. Kurtuluş Savaşına, kendi kimliklerini koruyarak, ciddi katkılar yapmışlardır;

4. Çerkezlerde, Balkan göçmenlerinin aksine, her zaman bir "Anavatana Dönme" ve "Anavatana kurtarma" teması yaşaya gelmiştir.

3.1.7.4. Kürtler

Kürt kökenli olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sayılarının 12.000.000 – 15.000.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bu grubun yüzde 75'i Sünni, gerisi Alevidir. Bu Alevilerin büyük çoğunluğu Kürtçenin Kırmanç diyalektiğini kullanır, az bir kısmı da Zazaca (Dımıli) konuşur. Kürtler diğer Müslümanların aksine kimliklerini çağlar boyunca aynen korumuşlar ve hatta Cumhuriyet döneminde üst-kimliğe ciddi sorunlar çıkartmışlardır. Bunun yanı sıra, Kürtler özellikle Cumhuriyet döneminde çıkartmış oldukları isyanlar ve bu isyanlara merkezi devletin yaptığı sert mukabelelerde Kürtlük bilincini sivirtmede çok büyük

⁸²Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.59

⁸³Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, s.60

rol oynamıştır. Kürtler de Alevilerle aynı nedenlerden dolayı azınlık olmayı kabul etmemektedirler. Kürtler kendilerini ülkenin kurucu unsurlarından biri olarak görmektedirler.⁸⁴ Bu arada Türkiye’de yaşayan ve gayrimüslim grubuna girdiği halde Lozan korumasından faydalanamayan Êzidilerin de etnik kökenlerinin Kürt olduğunu belirtmeliyiz.

---

⁸⁴Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, s.60-61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÊZİDİLER

4.1. ÊZİDİLİĞİN KÖKENLERİ

4.1.1. Êzidi İsmi'nin Kaynağı ve Êzidiliğin Doğuşu İle İlgili İddialar

Êzidilik inancını daha iyi anlayabilmek için önce Êzidilik isminin kökenlerinin ortaya konması gerekmektedir. Êzidilik isminin kökeni ile ilgili Êzidiler üzerine yazılmış olan kitaplarda birbirinden farklı birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin araştırıp incelenmesi ile Êzidilerin inançları ve kökenleri hakkında daha doğru tespitlerde bulunabiliriz.

Êzidilere verilen bu Êzidi ismi ile ilgili, farklı görüşler vardır. Bunlar:⁸⁵

a. Bu görüşlerden biri Êzidilerin aslının İran'da bulunan Yezd şehrinin sakinlerinden olduklarını ileri sürerek bu şehirliliğine gelen, Yezd'li manasında Yezidi dendiğini ileri süren görüştür. "Ancak Êzidilerin geçmişte de Yezd şehrinde yaşadıklarına dair bir veriye ulaşılamamıştır."⁸⁶

b. Êzidi isminin bizzat kendilerinin kullandığı gibi Êzidi, İzidi, veya İzdi (Tanrıya tapan)'dan türediğini ileri süren, Êzidiliğe inanan herkese verilen bir isim olduğunu ileri süren görüş.

c. Êzidilerin yine kendileri tarafından ilk ismi, aez da (dam yerine) Huda "Tanrı beni yarattı" ile açıklayarak, Êzidi isminin buradan geldiğini ileri süren görüş.

d. Bu ismin fonetik kanunlara uygun olarak gelişme şekli gösteren yeni Farsçadaki İzed (Melek. Tanrı), Avesta dilinde Yezata (saygıya, tapınmaya layık olmak), Pehlevi dilinde Yezdan, modern Farsçada da Yezdan (Tanrı). Avesta'da Yezatanam. Pehlevi'de Yeztan, Yezdan, İzed'den geldiğini ve bu kelimelerden türeyerek Êzidi dendiğini ileri süren görüş.

e. "Êzidi isminin genellikle Müslüman yazarlar tarafından ileri sürülen Emevilerin Birinci Halifesi Muaviye'nin oğlu Yezid'in isminden geldiğini ileri süren görüş."⁸⁷

Êzidi isminin nereden geldiği ile ilgili görüşleri incelediğimizde akla en yakın olan görüşün Muaviye'nin oğlu Yezid'den geldiği görüşü daha ağır basmaktadır.

---

⁸⁵Ahmet Turan, *Yezidiler Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları İnançları, Örf ve Âdetleri*, Samsun: Eser Matbaası, 1993, s.3

⁸⁶Davut Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, Konya: Tablet Kitabevi, 2007, s.12

⁸⁷Turan, a.g.e., s.3

Êzidiliğin kökenleri konusunda farklı görüşler vardır. Bunlar:

a. Êzidilerin Haricilerden Yezid b. Enise veya Uneys'in taraftarı olduğunu söyleyerek Êzidilerin kökenlerini buraya dayandırmaktadır. Bu olay klasik İslam Mezhepleri tarihinden bahseden kitaplarda geçer. Yezid b. Uneys Basralı olup sonra İran'a Cur'a gider ve orada rivayete göre şu görüşleri ortaya atar: "Güçlü ve yüce Allah, Acemden bir resul gönderecek; ona gökten bir kitap indirecek ve şeriatı ile Hz. Muhammed'in şeriatını ortadan kaldıracaktır. Bu olay Kur'an'da geçen Sabii milleti üzerine olacaktır," iddiasında bulunur. Bu kitabında Êzidilere Şeyh Adi bin Müsafir tarafından getirileceği söylenir. Bu görüşün bugünkü Êzidilerle bir ilgisi yoktur. Êzidilerin inançlarının kurucusu olarak kabul ettikleri Şeyh Adi bin Müsafir ve Yezid b. Uneys'in çok farklı dönemlerde yaşamış olması, bu iddianın doğruluk şansını ortadan kaldırmaktadır. Şeyh Adi bin Müsafir'in, Yezid b. Uneys'den yaklaşık dört asır sonra dünyaya geldiği tarihi kayıtlarla teyit edilmiştir.⁸⁸

b. "Êzidilerde muhtelif dualarda "Tu ez dai" ifadesi kullanılır. Kürtçe kökenli bu cümle "Beni sen yarattın" anlamına gelmektedir. Bu yakarış cümlesinde, özellikle Êzidilerin yaratılış itibariyle diğer insanlarla farklılığı da vurgulanmaktadır. İnsanlığın ilk atasının Hz. Âdem olduğu, ilahi dinlerin ortak görüşüdür."⁸⁹ "Êzidilerin büyük bir çoğunluğu, soylarını Hz. Âdem'e kadar götürmektedir. Kökenleri hakkındaki söz konusu görüşleri, mitolojik unsurlar taşımaktadır. Bu mitolojik inanca göre Allah, Melek Tavus'a yaratma görevini yerine getirmesi için bir avuç dolusu toz vermiş; Melek Tavus da bu tozla erkek ve kadını biçimlendirmiştir."⁹⁰ Êzidi inancına göre Hz. Âdem ile Hz. Havva'dan toplam seksen çocuk dünyaya gelmiştir. Daha sonra Hz. Âdem ile Hz. Havva ideal insan konusunda anlaşmazlığa düşerek kavgaya tutuşurlar ve sınavdan geçirilmelerine karar verilir. Her ikisi de bir küpe ruhlarını, düşüncelerini doldururlar ve ağızını kapatırlar. 40 gün sonra Hz. Âdem'in küpünde Said bin Cer (Şahid bin Car) adında güzel bir genç, Hz. Havva'nın küpünden ise sürüngenler akrepler ve çıyanlar çıkar. Daha sonra Said bin Cer'e dişi bir melek gönderilir ve bundan olan çocuklar Êzidilerin atalarını oluşturur, diğer seksen çocuktan dünyaya gelenler ise, diğer insanları oluşturur.⁹¹ Ancak Hz. Âdem'in oğlu ve Êzidilerin atası olan Said b. Cer diğer bütün kardeşlerinden farklı üstünlüklere sahip bulunmaktadır. Cer (testi)'nin oğlu olarak

⁸⁸Turan, a.g.e., s.4

⁸⁹Okçu, a.g.e., s.11

⁹⁰Tanıl Yaşar, *Çemberin İçindeki İnanış Êzidilik*, İstanbul: Nokta Kitap, 2008, s.20

⁹¹Yaşar, a.g.e., s.21

nitelendirilen Said'in diğeri bir adı da Ezdai'dir. Kürtçe bir kelime olan Ezdai; yaratana mensup anlamına gelmektedir. Ez; ben, Da; verdi, i; ait olma demektir. Ezda'i 'Ezda'ya mensup olanlar' şeklinde anlaşılmaktadır. Êzidiler kendilerini de (Said b. Cer'in torunları oldukları için) Ezdai (Beni yaratana mensup) olarak kabul ederler. Ezdai zaman içerisinde değişime uğradığından günümüzde Êzidi veya İzidi olarak telaffuz edilmektedir. Bu isim ilk defa Hz. Âdem'in farklı üstünlüklere sahip oğlu Said bin Cer için kullanıldığından ayrıca kutsal bir değeri bulunmaktadır.⁹²

c. Êzidilerin, Yezid bin Muaviye'nin soyundan oldukları iddiası bizzat Êzidilerin ortaya attığı bir görüştür. Bu görüş Êzidiler tarafından şöyle anlatılmaktadır: Allah Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'e baş ağrısı verir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, berberi Muaviye'den başını tıraş etmesini ister. Muaviye bu tıraşı yaparken Hz. Muhammed'in başını yaralayıp kanatır. Ardından da akan kanın yere düşmemesi için diliyle yalar. Bunun üzerine Hz. Muhammed başını kaldırarak: "Ne yaptın ya Muaviye?" der. Muaviye cevaben: "Kanınız yere damlamasın diye dilimle yaladım." der. Hz. Muhammed ona: "Böyle yapmakla hata ettin; çünkü sen bu davranışınla soyundan ümmetimle savaşmış, onu yenecek bir toplumun meydana gelmesine sebep olacaksın." der. Bunun üzerine Muaviye şu cevabı verir: "Eğer sonuç böyle olursa hiç evlenmem." der. Bir süre sonra Allah, Muaviye'ye bir akrep göndererek onu ısırtır. Muaviye bundan sonra amansız bir hastalığa yakalanır. Doktorlar, Muaviye'nin bu hastalıktan ancak evlenmek suretiyle kurtulabileceğini, yoksa öleceğini söylerler. Bunun üzerine Hz. Ömer'in Mahura adında seksen yaşındaki kız kardeşiyle evlendirilir. Evlendiğinin ertesi günü Mahura yirmi beş yaşında genç bir kadına dönüşür. Kadın, bir süre sonra hamile kalır ve Allah'ın nurundan Yezid'i dünyaya getirir. Bu hikâyeye Êzidilerin kendilerinden ve kitaplarından başka yerde görülmez. Olay tarihi açısından bakıldığında, Muaviye'nin Hz. Ömer'in kız kardeşiyle evlenmediğini, oğlu Yezid'in ise Hz. Muhammed'in devrinde doğmadığını, annesinin de Êzidilerin iddia ettikleri gibi Mahura adında bir kadın olmayıp, Kilap kabilesinden Meysun adında bir kadın olduğu bilinmektedir.⁹³

d. Êzidilerin ataları ile ilgili bir diğeri görüş de Êzidileri direkt olarak Şeyh Adibin Müsafir'e bağlayan görüştür. Bu görüşü savunanlar, Şeyh Adi bin Müsafir ile beraber Êzidileri Yezid bin Muaviye'ye de bağlarlar. Êzidiliğin kurucusu olarak bilinen Şeyh Adi bin

---

⁹²Okçu, a.g.e., s.11

⁹³Yaşar, a.g.e., s.25-26

Müsaafir'in, Yezid bin Muaviye hakkında: "Yezid bin Muaviye; Allah ondan razı olsun. İmam oğlu imamdır. Halifelik yapmıştır. Allah yolunda cihat etmiştir. Kendisinden ilim ve hadis nakledilmiştir. Hz. Hüseyin'in katli yüzünden Rafizîlerin kendisi hakkındaki iftiralarından beridir."⁹⁴ diyerek Yezid bin Muaviye'yi övmüştür. Şeyh Adi bin Müsaafir, Şafii mezhebine bağlı bir sufidir. Şiilere saldırarak, onların Muaviye bin Ebu Sufyan'ı savunan Ashabı hadisten bir mutasavvıf olmasına rağmen, ölümünden çok sonra yerine geçen yeğenin torunu Şeyh Hasan bin Adi zamanında Şiilerin Yezid bin Muaviye'ye saldırımları üzerine, Şeyh Adi bin Müsaafir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı Sünni anlayışı kötüye kullanarak, bu defada Yezid bin Muaviye'yi savunmaya başlamışlardır. Bu konuda daha da ileri giderek, gerek Şeyh Adi bin Müsaafir ve gerekse Yezid bin Muaviye hakkında aşırı görüşler yaymaya başlamışlardır. Böylece başlangıçta tamamen Sünni bir anlayışa dayalı bu hareket, kurucusunun ölümünden sonra taraftarlarının bir kısmının sapık bir görünüm kazanmasıyla hem Şeyh Adi'yi hem de Yezid'i insanüstü varlıklar olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı bu topluluğa Êzidi adı verilmiştir. "Êzidilere göre Yezid, Êzidiliğin kurucusu değil, Âdem'in tek oğlu olan Sait bin Cer (Şahit bin Car) tarafından çoğalan, kendisine has fırkanın onarıcısı ve canlandırıcısıdır. Yezid her zaman dünyaya dönecek olan Şeyh Adi'dir."⁹⁵

Şeyh Adi bin Müsaafir ile ilgili bir başka görüşte şöyledir: Şeyh Adi bin Müsaafir Adeviyye veya Sohbetiyye tarikatının kurucusudur. Şeyh Adi bin Müsaafir'in ölümünden sonra yerine geçen yeğeni de tarikatı amcası gibi Sünni bir çizgide yönetmiştir. Ancak yeğenin torunu zamanında tarikat siyasi emeller taşımaya ve etrafı ile çatışmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak da tarikat dozu gittikçe artan baskı ve şiddet görmeye başlamıştır. Tarikat korunma için dağlara ve ıssız bölgelere çekilmek zorunda kalmıştır. Tarikat üyeleri kendileri aleyhine verilen her fetva ve üzerlerine yapılan her baskı onların İslami ilkelerden daha fazla uzaklaşmalarına neden olduğu gibi müritlerin şeyhlerine körü körüne bağlı olmalarını daha da arttırmış ve Adevilerin İslam'dan daha da uzaklaşmasına neden olmuştur. Daha sonra Adeviler bu görüşlerini daha da ilerletmiş: İslam öncesi inanç ve geleneklerini canlandırmışlar, Nasturi Hıristiyanlardan, Harran Şemsilerinden, bölge Yahudilerinden ve İran kökenli inançlardan etkilenecek onların çeşitli inançlarını da bu yeni dini geleneklerine karıştırmışlardır. Bu grup hakkında Şeyh Hasan'ın ölümünden yaklaşık bir ya da bir buçuk

---

⁹⁴Yaşar Kaplan, *Günümüz Yezidiliği*, İstanbul: Pak Ajans Yayıncılık, 2013, s.30-31

⁹⁵Turan, a.g.e., s.5

asır sonra Êzidi ismi kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bazı Adevi ileri gelenleri bu konuda eski İslami-Sünni çizgiyi terk etmemiş bu esaslar üzerinde Şam ve Mısır bölgelerinde uzun bir süre tarikatın varlığını devam ettirmişlerdir. “Bu görüşte olanlar Êzidiliğin bugün ayrı bir din hüviyeti almış olmasını kabul etmekle beraber bunun sapkın bir İslam tarikatı olduğunu savunmaktadırlar.”⁹⁶ ”Adeviyye tarikatında sapmalar yayılıp genişleyince ünlü imam Ahmet bin Temiyye “er- Risaletu’l-Adeviyye” adlı risalesini yazmıştır. İbn Temiyye bu risalede Adeviyelere nasihat ederek onları sünnet yoluna çağırılmış ve ona bağlı kalmaya davet etmiştir. Êzidilerin bu dönemdeki fiillerini ele almış, Şeyh Adi hakkında olduğu gibi “şeyh“ konusunda aşırılığa ve bidatlere karşı onları uyarmıştır.”⁹⁷

4.1.2. Êzidiliğin Kurucusu Adi b. Müsafir’in Hayatı, Kişiliği ve Eserleri

Êzidiler tarafından büyük saygı duyulan ve Êzidi dininin kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Adi Bin Müsafir hakkında elimizde pek fazla bir bilgi yoktur. Şeyh Adi, Şeyh Adiy, Şeyh Hadi gibi isimlerle de tanınmaktadır. Yaşadığı dönemde büyük bir İslam sufisi olan Şeyh Adi Bin Müsafir’in hayatı ile ilgili bilgi veren kaynaklarda kendisi ile ilgili iki türlü bilgi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi doğmadan önce hakkında anlatılan rivayetler; ikincisi ise doğduktan sonra kendisi hakkında verilen bilgilerdir.

Şeyh Adi İle ilgili halk arasında efsanevi unsurlar taşıyan olaylarda anlatılmaktadır. Bu olaylardan bir tanesi şu şekilde anlatılmıştır:

Rivayete göre babası Müsafir Bin İsmail, Şam’ın Baalbek nahiyesine bağlı Beytifar Köyünde yaşarken bir gün eşine haber vermeden evden çıkarak bir ormana gider ve orada 30 yıl kadar yalnız yaşar, sonra bir gece rüya görür. Görmüş olduğu rüyada ona birisi şöyle der: “Bu ormandan çık evine dön, hanımınla ilişkide bulun, Cenab-ı Allah sana şöhreti her tarafa yayılacak, fazileti doğuda ve batıda duyulacak bir (veli) çocuk verecektir.”“Bu rüyanın üzerine babası evine döner. Ancak30 yıldan beri nerede olduğunu haber vermeksizin evini terk ettiğinden, eşi onu eve kabul etmek istemez ve ona: “Şu minareye çıkıp herkese evine döndüğünü haber vermedikçe seni eve kabul etmem” der. Ve o gecede veli mertebesine ulaşacak 313 çocuk doğar. Şeyh Adi de bu çocuklardan biridir.”⁹⁸

⁹⁶Kaplan, a.g.e., s.42

⁹⁷Ahmet Teymur Paşa, *Yezidiler ve Yezidiliğin Doğuşu*, İstanbul: Ataç Yayınları, 2008, s.58

⁹⁸Yaşar, a.g.e., s.31-32

Êzidi dininin peygamberi ve kurucusu olarak kabul edilen Adi Bin Müsafir, Müsafir Bin İsmail'in oğludur. "Müsafir Bin İsmail'in soyu, Emevi Halifesi Mervan el Hekim'e dayanan bir din adamıydı. Annesi Yezda adını taşıyordu. Êzidi dininin "peygamberi" ve "kurucusu" olarak bilinen Adi Bin Müsafir 1075 yılında, Lübnan'da, antik Baalbek'in güneyinde ve Bekaa vadisinin batı yamaçlarında kurulmuş olan Beyt Far / Kirbet Kanafar köyünde doğdu."⁹⁹

Şeyh Adi Bin Müsafir'in çocukluğu Şam dolaylarında geçmiştir. "30 yaşlarına geldiğinde Adi, 'hiçbir velinin kendi çevresinde kıymeti ve faziletinin fazla takdir edilmediğini' kendi üzerindeki ilgisizlikten anlayarak, o devirde âlim ve faziletli kişilerin bulunduğu yer, bilim çevresi Bağdat'a gider. Burada halkın arasına karışarak birçok ünlü İslam âlimiyle tanışır. Ancak bu çevrede onu tatmin etmez. Nefsi ıslah etmek ve sükûneti tatmak için buradan ayrılarak 1130 yılında Musul'un doğusunda bulunan ve bugün Şeyhan nahiyesine bağlı köyleri oluşturan, eski kitaplarda Hakkâri ismi verilen Laleş'e (Leyluş) gider."¹⁰⁰

Adi Bin Müsafir 1116 yılında medrese arkadaşı olan Şeyh Abdulkadir el Cilani (Abdulkadir Geylani) ile beraber hacı olmak için Mekke'ye gidişinin dışında, yaşamının sonuna kadar Laliş Vadisinde ve Laliş'te yaşamıştır. Adi Bin Müsafir, "Hakkârili Kürtlerin yoğun olduğu bu yörede, dini bir cemaatin lideriydi ve Şeyh Adi adıyla tanınıyordu. Eski Şamlı lakabını, el-Hakkâri, Hakkârili ile değiştirmişti. Zaman içinde bulunduğu çevrede Şeyh Adi mucizeler yapan bir kişi olarak tanındı. Her gece Kur'an'ı iki kez hatmettiği söyleniyordu. Beraber hacca gittiği arkadaşı Kadiri Tarikatı'nın kurucusu Abdulkadir Geylani, Şeyh Adi ile ilgili şunları söylemiştir: "Peygamberlik mertebesine çalışarak yükselmek mümkün olsa idi, şüphesiz bu mertebeye Şeyh Adi bin Müsafir ulaşırdı." demiştir."¹⁰¹

Şeyh Adi Bin Müsafir 1162 yılında öldü ve Laliş'te kendisi için hazırlanan bir türbeye gömüldü. Şeyh Adi bin Müsafir'in türbesi çok geçmeden hac için gelinen bir ziyaret tapınağına dönüştü. Şeyh Adi yaşamı boyunca hiç evlenmedi. Şeyh Adi Bin Müsafir'in soyu kardeşi Sahr'ın çocuğu olan Sahr Ebul Berekat'tan devam etmiştir. Şeyh Adi Bin Müsafir'in

---

⁹⁹Erol Sever, *Êzidilik ve Êzidilerin Kökeni*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1993, s.9

¹⁰⁰Yaşar, a.g.e., s.33

¹⁰¹Yaşar, a.g.e., s.39

Êzidiler arasında elde etmiş olduğu derin sevgi ve saygı onun ölümünden sonra da devam etmiştir. Êzidiler, Şeyh Adi Bin Müsafir'i kutsi bir varlık olarak benimsemişlerdir.

Şeyh Adi'nin sufi öğretisi dört risalede ve bazı ilahilerde toplanmıştı. Bu eserlerin hepsi Arapça yazılmıştı. “Bu risaleler Ortodoks İnanç (15 yaprak), Ruh Nasıl İyileştirilir? (3 yaprak), kısa bir risale olan Halife'ye Uyarılar ve Şeyh Kayd'a ve Diğer Çömezlere Uyarılar'dır. Şeyh Adi tarafından yazılan risalelerin toplu metni 1509'da, Şam'da hattedilmiş bir kopyasıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu toplu metin şimdi Berlin Devlet Kitapları Arşivindedir. İlahilerden biri aynı kitaplıkta, ikisi British Library'dedir. 1934'te Şeyh Adi'nin Cebel Sincar bölgesinde bulunan bir şiiri de, ABD'deki Amerikan Kongresi Kitaplığı'ndadır.”¹⁰²

4.2. ÊZİDİLİK İNANCININ ESASLARI VE ÊZİDİLİKTE İBADET

4.2.1. Êzidilikte Allah'a İman

Allah'ın varlığına inanmak ve bu gerçeği her yerde ikrar etmek Êzidi inancındaki en önemli şarttır. Êzidi inancına göre, Allah'ın varlığı ve birliğine inanmayan inkârcılar, dinden çıkmış sayılırlar ve bu kişiler toplumdan tecrit edilirler. Êzidilerde inkârcılar ile konuşulmaz ve onlarla sosyal ilişkiler kurulmaz. Bu nedenle Êzidilerde inkârcılık ve dinden çıkma olayı sık rastlanan bir durum değildir. Êzidilerde inkârcılık ve dinden çıkmanın yaptırımları çok ağırdır. İnkârcıların cenazesine sahip çıkılmaz ve bu kişilerin cenazeleri dini törenle defnedilmez.

Êzidilikte tanrının bin bir ismi vardır. Ancak tanrıya verilmiş olan bu isimlerden en üstünü “Huda'dır.” Êzidilikte de Huda'nın birliğine ve mutlak kudrete sahip olduğuna inanmak en başta gelir.

“Êzidilerde şahadet kelimesi “Leilehe İllallah Emin Cebrail Habibullah” yani “Allah'tan başka ilah yoktur. Emin Cebrail (Melek-i Tavus) Allah'ın sevgili meleğidir.” Bu Êzidilerin her zaman ve her fırsatta söylemeye mecbur oldukları şahadet kelimesidir.”¹⁰³

Êzidilik inancına göre Huda'nın her şeye gücü yeter. Huda, her yeredir. “Yedi kat yeri ve yedi kat göğü O yaratmıştır. Âlemdeki işlerini yarattığı melekler vasıtasıyla idare eder. Êzidilere göre, Huda yalnızca Êzidilerin değil, bütün âlemlerin yaratıcısı ve rabbidir. Bu

¹⁰²Sever, a.g.e., s.10-11

¹⁰³Yaşar, a.g.e., s.127

düşüncelerini “Ki jibo Huda bi, Huda ji jiboviye” (Kim Allah için bir şey yaparsa, Allah’da o kimsenin işini görür – misliyle karşılık verir-) kuralı ile açıklarlar. Müslümanları ‘Rabbu’l-Müslimin’ yerine ‘Rabbu’l-Âlemin’ terimini kullandıkları gibi kendilerinin de ‘Rabbu’l-Êzidi’ demek yerine ‘Rabbu’l-Âlemin’ demeyi tercih ettiklerini söylerler.” Allah’ın birçok ismi vardır. “Ancak bu isimlerin içinde en güzeli ve Êzidiler tarafından kullanılması tavsiye edilen ve Êzidilerin en çok kullandığı ismi Huda ismidir. Êzidilerin dini metinlerinde yer alan Allah’ın diğer isimlerinden bazıları Ezda, Ğafur, Halık vb.dir.”¹⁰⁴

4.2.2. Êzidilikte Melekler ve Kutsal Kitaplar

Melek inancı, Êzidilik inançlarının içinde var olup, Êzidi inancının önemli bir kısmını teşkil eder. Êzidilerdeki melek inancının önemli bir kısmını da Melek Tavus inancı oluşturur.

Êzidi inancına göre, Tanrı haftanın her bir gününde ayrı bir melek yaratmıştır:

“Pazar günü, Melek Azrail’i yarattı. Azrail, Melek Tavus’tur, Melek Tavus bütün meleklerin başıdır.

Pazartesi günü, Melek Deraail’i yarattı. Bu, Şeyh Hasan’dır.

Salı günü, Melek İsrail’i yarattı. Bu, Şeyh Şemsettin’dır.

Çarşamba günü, Melek Mikail’i yarattı. Bu, Şeyh Ebu Bekir’dır.

Perşembe günü, Melek Cebrail’i yarattı. Bu, Şeyh Şecaattin’dır.

Cuma günü, Melek Semnail’i yarattı. Bu, Şeyh Nasrettin’dır.

Cumartesi günü, Melek Nurail’i yarattı. Bu, Şeyh Fahrettin’dır.”¹⁰⁵

Huda, otuz bin melek yarattı ve bu otuz bin melek kendisine kırk bin sene ibadet etti. Daha sonra Huda onları Melek Tavus’a emanet etti ve onları göklere çıkardı.

Tanrı, Âdem ve Havva’yı yaratacağı zaman meleklerle: “Ey melekler! Âdem ve Havva’yı yaratacağım. Âdem’in soyundan Şehid b. Cerra’yı yaratacağım. Onun soyundan gelenler, Melek Azrail’e yani Melek Tavus’a saygı gösterecek ve hürmet edecektir.

“Tanrı Âdem’i yaratır ve cennete koyar. Âdem cennette yüzyıl bekler. Yüzyıl geçtikten sonra Melek Tavus, Tanrıya: “Eğer Âdem bu meyveden yemez ise nesli nasıl çoğalır? “diye

¹⁰⁴Okçu, a.g.e., s.32

¹⁰⁵Ahmet Taşgın, *Êzidiler*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005, s-21

sorar. Tanrı da ona: “Emir ve komutayı sana bıraktım.” der. Bunun üzerine de Melek Tavus Âdem’e gelerek:” Bu meyveden yedin mi?” diye sorar. Âdem: “Hayır, Tanrı bundan yememi yasakladı.” der. Melek Tavus’un da ona cevabı: “Buğdaydan ye, senin için daha hayırlı olur.” şeklinde olur.”¹⁰⁶

Cennette Melek Tavus’un tavsiyesiyle buğday yiyen Hz. Âdem’in karnı şişmiş ve tuvalet ihtiyacı belirmişti. Hâlbuki cennet bu tür ihtiyaçların giderilmesine elverişli bir mekân değildi. Bu nedenle Hz. Âdem’in cennetten alınarak dünyaya gönderilmesi gerekiyordu. Huda, Hz. Âdem’in cennetten alınarak dünyaya götürülmesi görevini meleklerin reisi olan Melek Tavus’a verdi. Hz. Âdem buna çok sinirlenmiş ve Melek Tavus’un ismini bozarak O’na ‘şeytan’ diyerek hakaret etmiştir. İşte bu nedenle Êzidiler hakaret anlamı taşıyan bu kelimeyi kullanmazlar ve Hz. Âdem’in kendisini dünyaya götürmek ile görevlendirilen Melek Tavus’a tükürmesi nedeniyle, yere tükürmezler ve bunu büyük günahlardan sayarlar. Êzidilere göre bu kelimeyi kullananlar cezalandırılmalıdır. Êzidilerde bu kelimeyi kullananlara ceza verebilecek güç yok ise o mekânın terk edilmesi gerekmektedir.

“Şeytan, Melek Tavus’a yabancılar tarafından hakaret maksadıyla verilen bir lakaptır. Şeytan lakabı takılarak hakaret edilen Melek’i Tavus, Huda’nın günahsız bir meleği ve yardımcısıdır. İnsanları kötülüğe teşvik etmesi veya kandırması söz konusu olamaz. Bilakis şefaatçi olması için kendisinden destek istenir.”¹⁰⁷

Êzidilik inancında Melek Tavus bir iyilik ilahıdır. Aynı zamanda yeniden tövbe etmesinden dolayı Tanrı tarafından bağışlanan, gözden düştükten sonra tekrar itibarı sağlanan bir melek olarak da bilinir. İşte Êzidi milleti bunun, yani Melek Tavus’un milletidir. Melek Tavus Êzidilerin çoğalmalarını sağlayan, onları görüp gözeten, zaman zaman yeryüzüne inip hükümdarlar tayin eden bir melek olup, Êzidilerin de ilahıdır. Araştırmacılar Melek Tavus’un suretinin bilinen Tavus kuşu şeklinde olduğu zannına kapılarak, onun bu şekilde resmini çizmişlerdir. Melek Tavus ile ilgili çizilen bu resimlerin hepsi hayalidir. “Melek Tavus heykeline “Sancak veya Sencak, çoğulu Senacık” denir. Genellikle demirden veya bronzdan yapılmış bir heykeldir. Bundan başka diğer altı büyük meleğin her biri için de bir sancak yapılmıştır. Bunların hepsi Sincar’da, Şeyh Adi’nin türbesinde Hazine er-Rahman’da korunmakta olup, yılın belli günlerinde, çeşitli dini gün ve bayramlarda gerek Sincar’da

---

¹⁰⁶Taşğın, a.g.e., s.20-21

¹⁰⁷Okçu, a.g.e., s.40-41

gerekse diğ er Êzidi yerleşim merkezlerinde Kavallar tarafından teşhir edilmek suretiyle para toplanmaktadır.”¹⁰⁸

“Êzidilerin, Mushaf-ı Reş (Kara Kitap) ve Kitab’ul Cilve adlı iki kitabı bulunmaktadır. Kitabı’l-Cilve, sekiz sayfa olup beş bölümden meydana gelmektedir.”¹⁰⁹

“Êzidiler, Kitab’ul Cilve’de Allah’ın kullarına hitabını içine aldığına inanırlar. Bu kullardan maksat Êzidilerdir. Onda Allah’ın sıfatlarından kudreti, beka ve yarattıklarını hükmü altına alan ve gaybı bilen, vaat ve vaid de vardır. Tenasüh’den bahseder.”¹¹⁰

“Kitab’ul Cilve’de ayrıca Êzidi olmayanların yani bilinen dinlere mensup insanların ellerinde bulunan kitapların indirildiği şekil üzere olmadığı ifade edilmiş, onların bu kitapları tahrif ettiği ve değiştirdiği belirtilmiştir. Buna göre bu kitaplarda Êzidilik ilkelerine uyan şeyler doğru, uymayanlar ise bu insanlar tarafından değiştirilmiş demektir.”¹¹¹

“Bu kitap da yine balıklardan, kuşlardan bahsederek onların yaratılışının onun zatından olduğunu söyler. Nitekim yer altındaki define ve hazinelerin hepsinin onun yönetiminde olduğunu, Allah’ın kullarından istediğine verip bu işe onu varis kıldığı gibi Êzidilerin kendisine ikram etmelerine ve şahsını kutsallaştırmalarını teşvik eder.”¹¹²

Êzidiler arasındaki ismiyle Kitab’ul cilve ya da diğ er adıyla “Tanrısal Açıklama” Kitabında Êzidilik dinine bağlı olanların uyması gereken kurallar anlatılmaktadır. Êzidilik dininin temel öğretisi bu kitaptaki kurallarla açıklanmaktadır.

Êzidilerin iman ettikleri ikinci kitapları ise Mushaf-‘ Reş’tir. Êzidilere göre, Kara Kitap anlamına gelen Mushaf’a Reş tek bir nüsha olarak 1940 yılına kadar siyasi ve dini liderleri Mir İsmail’in babasına ait kütüphanede muhafaza edilmiştir. Êzidiler cevaplandırılması gereken dini meseleler ortaya çıktığında bu kitaba bakılarak çözüm bulunduğ una inanırlar. Êzidilere göre, 1940’lı yıllarda bu kitap Mir’in kütüphanesine giren bir casus tarafından çalınmış ve yerine bir ders kitabı konulmuştur.

---

¹⁰⁸Turan, s.65-66

¹⁰⁹Çakır Ceyhan Suvari, *Êzidiler Etnodinsel Bir İnanç Olarak Êzidilik*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013, s.49

¹¹⁰Tanıl, a.g.e., s.111

¹¹¹Ahmet Teymur Paşa, a.g.e., s.3

¹¹²Turan, a.g.e., s.72

Êzidi inancında “Altın suyu ile yazılmış olan Mushaf’a Reş, zengin bir içeriğe sahiptir. Êzidiler göre bugün insanlığın sahip olduğu medeniyetin ve teknolojik bilgilerin tamamı Mushaf’a Reş’ten kopya edilmiştir. Kitabın aslı ve hırsızlar bulunamayınca Êzidi âlimler bir araya gelerek hatırlayabildikleri bilgileri derleyip toplamış ve Mushaf’a Reş’in bir ikinci nüshasını oluşturmuşlardır. Mushaf’a Reş kâinatın yaratılışını anlatır ve on üç maddeden oluşur.”¹¹³

Mushaf’a Reş’in Kürtçe aslı, 152 satırlı şifreli bir yazı ile yazılmış bir tomar halindedir. Kürtçede “Mushaf” kutsal kitap, “Reş” ise kara, yani “Kara Kitap” anlamındadır. Mushaf’a Reş kelimesinin kökeniyle ilgili de bir takım iddialar vardır. Bu iddialardan biri; Mushaf’a Reş’e Kara Kitap denmesinin nedeninin Mushaf’a Reş’te Tanrının Kara Dağa nüzulünün zikredilmiş olması neden gösterilmektedir.

4.2.3. Êzidilerde Namaz, Oruç, Zekât, Hac ve Dini Bayramlar

Êzidiler namazın kalp ile kılındığını ve namazın nasıl eda edileceği konusunda yazılı bir farz veya herhangi bir şartın bulunmadığına inanırlar. Êzidi inancında namazdan önce abdest almak zorunludur. Abdestin şartları ise, kişinin yüzünü ve ellerini bileklere kadar yıkamasıdır. Êzidi inancında gusül abdesti (boy abdesti) yoktur. Êzidilerin toplu olarak birlikte kıldıkları bir namazları olmadığı gibi, Êzidi köylerinde herhangi bir ibadethane de yoktur. Êzidilerde namaz sabah ve akşam olmak üzere iki vakittir. Êzidilerin yaptıkları ibadetlerin bir kısmı ferdi ve gizlidir. Bir Êzidi ibadet ederken başka bir dine mensup birisinin onu görmemesine dikkat eder, başka dine mensup biri onu görürse, bu gizliliği muhafaza etmek için rükûa varmaz. Sadece duasını okuyup ellerini güneşe karşı tutarak yüzüne sürer ve ellerinin içini öper. ”Namaz kılmak, kadın ve erkek bütün Êzidiler için farz (zorunlu) hükmündedir. Êzidiler, sabah ve akşam namazları için ayrı ayrı abdest almak zorundadır. Yani sabah namazı için alınan abdest ile akşam namazı kılınmaz.”¹¹⁴

Ahmet Taşgın’ın “Êzidiler” kitabında ise, “Êzidiler temiz bir yerde ayakta durur vaziyette güneşe dönülür, eller gökyüzüne bakar şekilde tutulur ve dua okunur. Dua bittikten sonra eller diz kapakları üzerinde olacak şekilde belden eğilmek suretiyle rükû yapılır. Bu eylem üç kere tekrarlanır. Dizler yere konur secdeye gidilir ve alın yere konulur yer öpülür.

---

¹¹³Okçu, a.g.e., s.41-42

¹¹⁴Okçu, a.g.e., s.63-64

Bu eylem, iki kez tekrar edilir. Secde yapılan yerde diz üstü oturularak eller açık, el ayakları ile gökyüzüne bakar şekilde dua edilir. Böylece dua tamamlanmış olur.”¹¹⁵

Êzidilerde genel ve özel olmak üzere iki çeşit oruç vardır. Bunlardan ilki genel oruç olup sorumluluk çağına ulaşmış bütün Êzidilerin tutmak zorunda oldukları üç günlük oruçtur. Tüm Êzidilerin tutmak zorunda olduğu bu oruca aynı zamanda Yezid orucu da denir. Bu oruç Aralık ayının ilk Salı, Çarşamba ve Perşembe günlerinde üç gün arka arkaya tutulmaktadır. Êzidilerde, İslam dininde olduğu gibi oruç sabah güneşin doğumu ile başlar, akşam gün batımı ile sona erer. İslam dininde orucu bozan şeyler (yeme, içme, cinsel ilişki) Êzidilik inancında da geçerlidir. Ancak, misafirlikte veya herhangi bir törende yabancılar tarafından ikram edilenleri oruç sebebiyle reddetmek uygun değildir. Bu tür ikramların yenilmesi halinde oruç bozulmaz. Êzidiler İftarlarını açtıklarında Huda ve Şeyh Hadi’ye oruçlarının kabul edilmesi için duada bulunurlar.

Êzidilerin inancına göre mukaddes kitapta Allah üç gün oruç tutulmasını emretmiştir. Fakat Kürtçede “se” yani “üç” kelimesi yanlış olarak “si” yani otuz olarak anlaşılmıştır.

“Hususi oruç seksen gün olup bunu din adamları tutarlar. Bu oruç yirmi gün aralık ayında, yirmi gün temmuz ayında yani hem kısa hem de uzun günlerde tutulduktan sonra Laleş’e Şeyh Adi’nin mezarını ziyarete gidilir. Orada da üç daha tutulduktan sonra dönüşte seksen güne tamamlanır.”¹¹⁶ Tanıl Yaşar’a göre ise “Êzidiler kalan kırk günü Laleş’te tutarak oruçlarını seksen güne tamamlarlar. Ayrıca Hızır-İlyas için üç gün oruç tutmak âdeti de vardır. Bu tutulması zorunlu olmayan nafîle orucudur.”¹¹⁷

“Êzidilerin orucunun başlangıç ve sonu ile neyin helal ve haram olduğu konusunda görüşleri Müslümanlarınkinden farksız gibi görünürse de, iftar sırasında bir parça ekmeği tuza batırmaları, Şeyh Adi’nin mezarından getirilen toprak “Beratta” ile iftar etmeleri, hatta Batılıların dediği gibi orucu şarap ile açmaları farklıdır.”¹¹⁸

“Zekât vermek dini bir emirdir ve özellikle Şeyh Adi zekâtın verilmesi için teşviklerde bulunmuştur. O’nun ‘malınıza bereket girmesi için zekât veriniz’ sözüyle hem zekâtın

---

¹¹⁵Taşğın, a.g.e., s.22

¹¹⁶Turan, a.g.e., s.81

¹¹⁷Yaşar, a.g.e., s.124

¹¹⁸Turan, a.g.e., s.81

zorunluluğu hem de amacı vurgulanmaktadır.”¹¹⁹ Êzidilikte zekâtın farz oluşunu şu olaya dayandırır: Şeyh Adi b. Müsafır, kendi zamanında, din adamları arasında servet, mal ve mülk edinme yüzünden çıkan çekişme ve düşmanlığı görünce onlara fazilet ruhu bağışlar. Böylece din adamları, dünya malından yüz çevirerek ahiret ve onun sonsuz nimetlerini kazanmaya çalışırlar. Elleriindeki malları da müritlere dağıtırlar, böylece müritleri çoğalır. Bu durumu gören Şeyh Adi, müritlere, mallarından belli bir miktarını din adamlarına vermelerini emrederek buna onların oğullarını da varis yapar. Êzidiler zekâtlarını genelde hasat mevsiminde dağıtırlar. Êzidiler içinde zekât yükü en ağır olan zümre müritlerdir. Müritler gelirlerinin % 10’unu bağlı buldukları şeyhlerine, % 5’ini pirlere ve bunun yarısı kadarını da (%2,5) fakirlerine taksim ederler. Ancak günümüzde Êzidiler zekâtlarını artık bu rakamlara göre değil, her fırsatta ve ellerinden geldiğince din adamlarına yardımda bulunmaktadır. Hatta birçok köyde din adamları da halktan para almak yerine kendileri de hayvancılık ve ziraat işleriyle geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar.

“Êzidilere göre yeryüzünde inşa edilmiş üç kutsal belde bulunmaktadır. Bu üç kutsal beldeden herhangi birine mevsiminde yapılacak ziyaret ve tavaflar kişinin “Hacı” unvanını alması için yeterlidir. Huda’nın nezdinde büyük değeri olan bu üç kutsal belde; Kudüs, Mekke ve Laleş’tir (Laliş). Êzidiler için Laleş diğer iki beldeden daha büyük öneme sahiptir. Êzidiler için dini merkez hükmünde olan Laleş; Şeyh Hadi’nin göğe ref edildiği ve türbesinin bulunduğu mekândır.”¹²⁰ Êzidi müminleri her yıl eylül ayının son haftasında (15-20 Eylül) Şeyh Adiy’in türbesini tavaf ederek hacı olurlar. Hac tören, ziyaret ve ibadetlerini “kavval” ve “köçek” denilen din adamları yönetirler. Laleş’te, Mekke’de bulunan bütün kutsal yerlere karşılık kutsal yerler meydana getirilmiş ve bu yerler aynı adla da adlandırılmıştır. Örneğin; Kâbe’ye karşılık Şeyh Adiy’in türbesi; Zemzem suyuna karşılık bir zemzem suyu; Arafat Dağı’na karşılık bir Arafat Dağı; Sefa ve Merve’ye karşılık “Cerime” vardır. Laleş tapınağı her yıl; Suriye, Irak, Türkiye, Almanya, Mısır, Lübnan, İran, Ermenistan, Gürcistan, İsviçre ve Hindistan’dan gelen birçok Êzidi’yi ağırlamaktadır.”¹²¹ Laleş’in kutsallığı nedeniyle oradaki binalara girildiği andan itibaren herkes tarafından ayakkabılar çıkarılır. Laleş’te bütün ibadetler yalınayak yapılır. Herkesin bu hac ziyareti esnasında düz beyaz hacı elbiseleri giymesi zorunludur. Hac hudutları dâhiline girmeden önce bütün vücudun yıkanması farzdır.

---

¹¹⁹Okçu, a.g.e., s.68

¹²⁰Okçu,a.g.e., s.69

¹²¹Yaşar, a.g.e., s.124-125

Bilahare hac elbisesi giyilerek Laleş'teki uluların türbeleri ziyaret edilir. Laleş'e yapılan bu ziyaretler esnasında din ulularından şefaata talebinde bulunulur ve dualar edilir. Ararat Dağında bir gece yatılır ve zezem suyundan içilir. Haccın kişilere farz olması için iki şartın bulunması gereklidir. Bu şartların birincisi kişinin maddi açıdan durumu elverişli olmalıdır. İkincisi kişinin uzun yola dayanabilecek sağlık ve sıhate sahip olmasıdır. Êzidilerin kutsal mekânı olan Laleş Vadisi Kuzey Irak'taki Duhok ilinin yaklaşık 29 km. doğusunda, Musul vilayetinin de 57 km. kuzeyinde yer alır. Yaklaşık 700 metre yüksekliğindeki tepelerle çevrilidir.

Êzidilerin birçok dini ve şenlik cinsinden bayramları vardır. Êzidler günümüzde değişik ülkelerde dağınık ve birbirinden uzak yaşamaları nedeniyle bayramların kutlanması da yöreden yöreye değişmektedir. "1962'de Irak'ta Sincar'da oturan Mirlerinden Mir Muaviye, Türkiye'deki Êzidi köylerini dolaşarak her köyde birer bayram yeri yaptırmıştır. Bunun sebebi, Êzidi dininin, örf ve adetlerinin unutulmaması, Bütün Êzidilerin aynı bayram ve şenlikleri kutlamasıdır."¹²² Êzidilerin kutladığı bayramlar ile ilgili çeşitli görüşler vardır. "Êzidilerin Tarihi" adlı kitabın yazarı John S. Guest'e göre Êzidilerin beş bayramı vardır. Bunlar sırasıyla Sersale (Yılbaşı), Yaz Bayramı, Cemaat Bayramı, Yezid Bayramı ve Kış Bayramıdır. Erol Sever ise "Êzidilik ve Êzidilerin Kökeni" adlı eserinde Êzidilerin dört bayramının olduğunu yazmaktadır. Bunlarda sırasıyla Sersale (Yılbaşı), Yaz Bayramı, Cemaat Bayramı ve Yezid Bayramıdır. Ahmet Turan'ın "Êzidiler" isimli kitabına göre ise Êzidilerin sekiz bayramı vardır. Bunlarda sırasıyla Sersale (Yılbaşı), Cemai Bayramı, Şeyh Adi Bayramı (Yaz Bayramı), Yezid Bayramı, Bülende Bayramı, Kurban Bayramı, Batizmi Bayramı, Davar Nebi Bayramıdır.

"Êzidilerde yılın ilk bayramı Nisan ayının ilk Çarşamba günü başlayan Sersal Bayramıdır."¹²³ "Bu bayram aynı zamanda Çarşeme Sor olarak da adlandırılır. Sersal Bayramı (Çarşeme Sor) Êzidilerin yaşadığı her köyde kutlanır."¹²⁴ "Kürtçe olarak 'sersal' veya 'sere sale' olarak tabir edilir. Yılın ilk günü olarak kabul edilen 'Sersal', kâinatın yaratılış sürecinin ilk günü sayılır. Bu yüzden değişik etkinliklerle kutlanır. Bu etkinliklerin bir kısmı bölgeseldir."¹²⁵ Bu bayram için hazırlıklar yapılırken aile mezarlıkları ziyaret edilir, evleri

---

¹²²Turan, a.g.e., s.84

¹²³Sever, a.g.e., s.67

¹²⁴Guest, a.g.e., s.77

¹²⁵Okçu, a.g.e., s.87

süslemek için kırmızı düğün çiçekleri toplanır ve yumurtalar rengarenk boyanır dekoratif figürlerle süslenir. “Bu bayramın en coşkulu kutlanması Êzidi köyleri olan Başika ve Bahzani’de geçmektedir. Baba Şeyh, genellikle Mir ve ailesi eşliğinde buradaki törenleri yönetir. Türbeler ziyaret edilir ve dualar okunur. Şeyhan sancağının üstü bu bayramda açılır. Bu da artık sancağın dolaşıma gireceği uzun bahar devresinin başladığına işaret eder.”¹²⁶ Çarşeme Sor Bayramı Melek Tavus onuruna kutlanmaktadır. Êzidilerde kırmızı rengi yaşam rengi olarak görürler. Türkçe ‘Kırmızı Çarşamba’ anlamına gelen Çarşeme Sor, yaşamın başladığı gün olarak kabul edildiği için yaşam rengi olan kırmızıyla simgelenmektedir. “Çarşeme Sor Bayramından bir gün önce kurbanlar kesilir ve bayram sabahı din adamları tarafından kutsanır. Kurban için seçilen hayvanlar çeşitlilik gösterse de, Laleş’te ‘beyaz bir boğa’ kurban edilir.”¹²⁷

“Sadece Laliş’te 18 Temmuz ile 21 Temmuz arasında kutlanan ve Türkçe ‘Yaz Bayramı’, Kürtçe ‘Cejna Havine’ denilen ikinci bayram üç gün sürer. Bu bayram Şeyh Adi Bayramı veya kırk gün bayramı olarak da bilinir Yaz orucunun tamamlandığı günün ertesinde başlar. Baba Şeyh ve Koçaklar, Şeyh Adi’nin de aynı orucu tuttuğunu anarlar.”¹²⁸

Êzidiler için yılın en önemli bayramı yedi gün süren Cemaat Bayramı’dır. Şeyh Adi’nin bir araya getirdiği ilk cemaatin anısını taze tutmak için yapılır. “Eskiden 23 Eylül’den 30 Eylül’e kadar süren bu bayram, 19. Yüzyılda 5-13 Ekim ve 20. Yüzyılda da 6-13 Ekim arasına alınmıştır. 1846’dan beri seyrek olarak yabancıların da katıldığı halka açık törenlerde, gelen hacıların ayinsel yıkanması, çocukların vaftiz edilmesi, türbe ve kutsal yerlerin ziyaret edilmesi ve hafta boyunca devam eden dua okuma, tören alayı, şarkı söyleyip dans edilmesi vardır.”¹²⁹ Êzidi inancına göre cemaat bayramına katılmak, her Êzidi için borçtur. Çeşitli aşiretleri temsil eden çok sayıda heyet, eğer politik ve ekonomik koşullar elveriyorsa, her yıl bu bayramlara katılırlar. Êzidi liderlerine göre, Cemaat Bayramı, Êzidi toplumu için cemaat ilişkilerinin tartışıldığı ve Meleke Tavus’un rehberliğinin arandığı ciddi bir fırsatı oluşturur. Cemaat Bayramı için yapılan törenlerin doğası çok gizli bir şekilde korunur. Cemaat Bayramı için büyük tavus kuşu Laliş’e getirilir ve Laleş dışında olan bütün sancakların dolaşımlarının durdurulup buraya geri getirilmesi gerekir. Bu hafta boyunca Baba Şeyh, Mir ve diğer yüksek

---

¹²⁶Guest, a.g.e., s.77

¹²⁷Suvari, a.g.e., s.53

¹²⁸Sever, a.g.e., s.68

¹²⁹Guest, a.g.e., s.78

mevki sahipleri hacılarla buluşarak onların arasına serbestçe karışırlar. Bunu onların müritleriyle buluşabildiği tek fırsat olarak görebiliriz.

“Êzidilerin dördüncü bayramları ise, herkesin üç gün oruç tutarak karşıladığı ve 1 Aralık günü sabah başlayıp akşam biten bayramdır. Bu bayram veya daha doğrusu yortuda, Halife Yezid’in doğum günü kutlanır.”¹³⁰

“Êzidilerin bir de Ocak ayında kutladıkları Kış Bayramı vardır. Bu beş dini bayramın dışında, Êzidiler, Türk ve Arap ülkelerinde kutlanan Hıdır İlyas ve Kafkasya’da Aziz Sergius Ermeni bayramı gibi bazı Müslüman ve Hıristiyan bayramlarını da kutlarlar.”¹³¹

4.3. ÊZİDİLERDE DİNİ TOPLUMSAL YAPI

İnsanlar doğal yaşamın sonucu olarak toplum halinde yaşarlar. Topluluk olarak yaşama insan yaşamıyla başlamış olup günümüzde de devam etmektedir. İnsanların oluşturduğu toplumsal yapıda, onların inanç ve törelerine göre şekillenmektedir.”Êzidi halkının yapısı dini bir yapıdır. Êzidilikte sosyal tabakalaşma din adamları ve müritler şeklinde kesin çizgilerle ayrılır. Belirli ailelerden gelen ve sosyal dini yükümlülükleri bulunan din adamları yerine getirdikleri sorumluluklara göre de farklı isimlerle isimlendirilmektedir. Böylece her din adamının görev alanının sınırları da belirlenmiş olmaktadır.”¹³²

Êzidi toplumunun “dışa kapalı” bir toplum özelliği göstermektedir. Êzidilerin büyük çoğunluğu aşiret yapılanması içinde yer alırlar. Êzidi toplum yapısında göze çarpan hususlardan biri de Êzidilerdeki sosyal sınıflar yani kast sistemidir. Êzidilerdeki sosyal sınıflar yani kast sistemi halen bütün topluma hâkimdir.

4.3.1. Êzidilerde Kast Sistemi

Êzidilerde toplumsal hiyerarşi, çeşitli kastlardan meydana gelmektedir. Êzidilikle ilgili yapılmış olan tüm çalışmaları incelediğimiz zaman hepsinde de kast sisteminden bahsedilmekte olduğunu görürüz. Ancak Êzidiler ile ilgili yapılan çalışmalarda yazılmış olan kast sistemlerine baktığımız zaman bu kastların isimleri, sayıları ve sıralanışları konusunda farklı bilgiler verilmekte olduğunu görürüz. Ancak bu çalışmalardaki tüm verileri toplandığında genel olarak kabul edilen kastları, seküler, yani dünyevi işlerden sorumlu

---

¹³⁰Sever, a.g.e., s.75

¹³¹Guest, a.g.e., s.79

¹³²Taşğın, a.g.e., s.23

olanlar ve dini işlerden sorumlu olan iki ruhban kesim olarak iki ana gruba ayırabiliriz. “Seküler kast iki gruptan meydana gelmektedir. İlki, ruhban sınıfta dâhil tüm kastların üstünde olan ve Mir olarak adlandırılan yönetici sınıf, ikincisi ise yönetici ve ruhban kesimleri besleyen ve tüm kastların altında yer alan müritlerin olduğu kast grubudur. Genel olarak Êzidilerde ortaya çıkan hiyerarşik sıralama Mirler, şeyhler, pirlar, kavallar, fakirler, köçekler, fakriyatlar ve müritler şeklindedir. Her Êzidi, anne ve babasının dâhil olduğu kast sınıfına mensup bir Êzidi olarak dünyaya gelir ve Êzidilerde kastlar arasında sınıf değiştirme olayı asla söz konusu olamaz. Bir Êzidi hangi kasta mensup olarak doğmuş ise o kasta mensup bir Êzidi olarak da ölür.

Êzidi toplumu kastlara ayrılmış ve bu kast sistemini de katı bir şekilde bugüne kadar devam ettirmişlerdir. Mirler, bu kast sistemindeki hiyerarşinin en yüksek rütbesidir. Şeyh Adi yeryüzündeki Êzidilere rehberlik görevini tamamladıktan sonra Êzidilere siyasi ve dini alanlarda önderlik olarak “Mala Mir” kabilesini ve bu kabileden de Berekat’ı reis olarak tayin etti. Mala Mir ailesi o günden günümüze dünyevi konularda Êzidilere önderlik yapmaktadır. “Êzidilerin siyasi ve dini önderliğini üstlenecek ‘mir’ler, aile içinde yapılan istişare sonucu belirlenmektedir. Mirlerin icraatlarını eleştirmek dinen yasaklanmıştır. Miri eleştiren olursa; toplumdaki soyutlanır ve tecrit edilir. Mir’lerin görevden alınması söz konusu değildir. Ancak ölümü halinde Mala Mir ailesi içinde istişare yoluyla yeni bir ‘mir’ seçilir.”¹³³ Êzidilerde mirlik babadan oğula geçmektedir. Mirlerin geleneksel oturma yeri Laliş yakınlarında yer alan Beadre’dir, Günümüzde ise mirler çoğunlukla Bağdat ve Musul’da yaşamaktadırlar.

“Otoriterini Şeyh Adi’den alan şeyhler Êzidilik dininin aktif vekilleridirler. Liderleri olan “Baba Şeyh”, Mir tarafından atanır.”¹³⁴ ”Kürtçe “Bave Şeyh” denilen ‘Baba Şeyh’, Mir’in bulunmadığı zamanlarda O’na vekâlet eder. Baba Şeyh ailesine mensup olanlar saç ve sakallarını kesmez ve baştan ayağa beyaz elbiseler giyerler.”¹³⁵ Şeyhler, sorumlu oldukları müritlerin manevi rehberidirler. Şeyhler Laliş’te ve diğer tapınaklarda yapılan dini bayram ve törenleri düzenlemekten sorumludurlar. Bugün Êzidi toplumunda yaklaşık 300 şeyh ailesi vardır.

---

¹³³Okçu, a.g.e., s.98-99

¹³⁴Guest, a.g.e., s.72-73

¹³⁵Okçu, a.g.e., s.99

Pir kelimesi Farsça ve Kürtçede ihtiyar kelimesine karşılık gelmekle beraber yaşlı lider, yol gösteren anlamına da gelmektedir. Pirlere saygınlık bakımından Êzidi toplumu içinde ikinci sırada gelirler. Êzidi toplumu içinde Şeyh Adi'nin ilk Kürt müritlerinin soyundan gelen dört klanı ait yaklaşık 200 pir ailesi vardır. Pirlere verilen en önemli görev Laliş tapınağına bekçilik yapmaktır. Êzidi dininde şeyhten sonra pir gelir. Pirlere şeyhlerin yönetimi altında olup aynı zamanda şeyhlerin yardımcısı olarak da tanınırlar. Pirlere Êzidi toplumu için çok önemli olup, müritlere dini bilgileri öğreten, bayramlarda, nikâhlarda, sünnet düğünlerinde ve evlenmelerde onlara yol göstererek Êzidiliğin gelenek, görenek ve adetlerini yaşatan din adamlarıdır. Pirlere sakallarını keser, bıyıklarını kesmezler. Şeyhlikte olduğu gibi pirlere de babadan oğula geçer. Bir pir, pir sülalesi dışında evlenemez. “Baba pirlere evlenemezler ve idari işlerle uğraşamazlar. Kendilerini duaya ve ibadete verirler. Pirlere diğer Êzidilerin hayat düzeni üzerinde olan nüfuzu oldukça önemlidir. Pirlere gelirlerini halkın şeyhlere yaptıkları yardımdan sağlarlar. Halkın verdiği gelirin iki payı şeyhe, bir payı pire ayrılır.”¹³⁶

“Kavallar aslen Başika ve Bahzani köylerinde yaşayan iki aileden gelmektedir. Laliş'te bayramlarda koro şeklinde ilahi okurlar.”¹³⁷ Kavallar müritler arasından belli kurallara göre seçilen, Melek Tavus'un heykeli olan sancakların kiracılarıdır. Bu görevin kavallara Şeyh Adi tarafından verilmiş olduğu söylenir. Kavallar Şeyh Adi'nin türbesinin etrafında otururlar. Kavallar yılda bir kez yanlarına Melek Tavus'un heykelini, sancağını da alarak Êzidi köylerini dolaşır ve köylü Êzidilerin bu heykelleri öpüp tavaf etmelerini sağlarlar. Kavallar bu gezilerini Êzidi köylerinde imanı kuvvetlendirmek, Êzidi birliğini sağlamak ve sadaka toplamak üzere bu gezileri bayram zamanlarına denk getirirler. Kavallar bu gezi esnasında sancak tavafından başka Şeyh Adi'nin türbesinden getirilen toprak kürecikleri (bareta) ve takdis edilmiş su (zemzem) ile bir nevi dini ticaret yaparak mir adına para toplarlar. Kavallar tarafından yapılan bu gezilerde toplanan gelirin yarısı Şeyh Adi'nin türbesine, dörtte biri mire ve kalan dörtte biri de kavalın kendisine verilir.

Êzidi toplumunda kavallardan sonra fakirler gelir. Fakirler Êzidi toplumuna nasihatlerde bulunmak ve aileler arasında vuku bulacak uyuşmazlıkları çözmekle yükümlüdürler. Fakirler, kendilerine yüklenen ağır ve yorucu görevlerinden dolayı bu dünyada cennetle müjdelenen Êzidi kabilesidir. Değişik bölgelerde yaşamakta olan Êzidilerin köylerini dolaşarak onları dini

---

¹³⁶Yaşar, a.g.e., s.107

¹³⁷Guest, a.g.e., s.73

konularda aydınlatmaya çalışırlar. Fakirler Şeyh Adi'nin geleneksel olarak giydiği sade elbiseleri giyerler. Teorik olarak her Êzidiye açık olmakla beraber fakirlik konumu da genellikle babadan oğula geçer. Fakirlerin bazıları Laliş'te yapılan ayinlerde yardımcı görevlerde bulunurlar. Fakirler hırka giyerler. "Fakir giydiği kutsal hırkayı ölünceye kadar çıkarmaz. Êzidilerde hırka kutsal sayılır. Êzidi inancına göre büyük Yezid bu hırkayı kendi üstünden çıkararak fakire vermiştir. Bu nedenle hırkanın saygınlığı, büyük Yezid'in saygınlığı anlamına gelir."¹³⁸

"Êzidi dinindeki en ilginç tabakalardan biri de köçeklerdir. Köçeklerin çoğu evlerini, yurtlarını terk ederek Laliş'e gelip yerleşmiş hacılardır. Tapınağın odun ihtiyacını karşılamak için dağda odun kesiyor, bayram ve yortularda ziyaretçilerin ihtiyaçları ile ilgileniyorlar. Aralarından bazılarının Melek Tavus ile iletişim kuracak kadar telepatik güçleri olduğuna inanılıyor."¹³⁹ Tanıl Yaşar'a göre, "köçekler Êzidiler arasında çok itibar sahibi kimselerdir. Bu köçekler iki kısımdır. Birinci kısım, Rakkas olan köçekler: Bunlar Êzidiler arasında köyleri dolaşarak düğünlerde ve bayramlarda şarkı söyleyip, raks ederek Êzidileri eğlendiren kısımdır. İkinci kısım köçekler ise bir kâhin hüviyetindedirler. Bunlar daima yanlarında Şeyh Adi'nin toprağından getirtilmiş ilaçları taşırlar. Hasta olan Êzidilere vererek onları tedavi ederler. Êzidi inancına göre bu çeşit köçekler Hızır gibi ortaya çıkarlar."¹⁴⁰

Laliş tapınağında bir kadının yönetimi altında hizmet veren ve orada yakılan kandillerin fitillerini yapan Fakriyat denilen bir tabaka vardır. Bu fakriyat tabakası evlenmemeye yemin etmiş dul ve genç kızlardan oluşmaktadır. Bu tabakada bulunan kadınlar ve kızlar evlenmezler, yaşamlarının sonuna kadar bekâr kalırlar.

Ruhani sınıftan olmayan Êzidilere mürit adı verilir. Her sıradan Êzidinin bir takım ihtiyaçlarını karşıladığı kendi şeyhi ve piri vardır. Êzidilerde bir oğlan çocuğu dokuz aylık olduğunda, bisk denilen bir törenle müritliğe adımını atar. "Törende çocuğun şeyhi her iki kulağının yanından bir tutam saç keser. Dini işlerin etkinliklerinde en düşük konumda olmalarına rağmen, müritler Êzidi toplumunun ana direğini oluşturur ve emekleriyle dini üst

---

¹³⁸Yaşar, a.g.e., s.108

¹³⁹Sever, a.g.e., s.64

¹⁴⁰Yaşar, a.g.e., s.110

yapıya destek verirler.”¹⁴¹ ”Her Êzidi mutlaka bir pir veya şeyhe mürit olmak zorunda olup, karşılaştığı zaman mutlak surette elini öpmek zorundadır.”¹⁴²

Bunların dışında Davut Okçu'nun “Êzidilik ve Êzidiler” kitabında Sincar ve Laliş'teki türbelere hizmet etmek amacıyla buralara yerleşen Êzidilerden oluşan ve “micewir” denilen bir kastın olduğu belirtilmektedir.¹⁴³ Tanıl Yaşar'da “Êzidilik” adlı kitabında Peşimam (Başimam) denilen ve Êzidilerin nikâh memurluğunu yapıp fakirlerle aynı sülaleden ve aynı haklara sahip olan bir kastın daha olduğunu yazmaktadır.¹⁴⁴

4.3.2. Êzidilerin Gelenek ve Görenekleri

4.3.2.1. Doğum, Vaftiz, Sünnet, Kirvelik

“Êzidi köylerinin yaşantısında doğum, aileyi bir araya getiren önemli bir olaydır. Êzidiler doğumlarını “Birik” adı verilen kendi ebelerine yaptırırlar. Doğan çocuk kız olursa sukut geçerler. Erkek olursa sevinir, neşelenir ve doğumun üçüncü günü bir davar keserek şenlikler yaparlar. Çocuğa adı Şeyh veya Fakir, bunların olmadıkları yerde de evin en yaşlısı verir.”¹⁴⁵ Xanna Omerxali, Kürtçe yazmış olduğu “Ezdiyati” adlı kitapta Gürcistan ve Ermenistan'daki Êzidilerin nazara inandıklarını ve nazar değmesin diye yeni doğan çocuklarını 40 güne kadar kimseye göstermediklerini yazmaktadır.¹⁴⁶ Bu adet halen Êzidi olmayan Kürtler arasında da yaygın olarak uygulanmaktadır.

4.3.2.2. Vaftiz

“Êzidilerde doğumdan sonra mutlaka yapılması gerekenler arasında önemli bir yer tutan uygulamalardan birisi de Mor Kırın adı verilen vaftizdir.”Çocuk doğduktan kırk gün sonra Şeyh veya Pir tarafından Laliş'teki ayazmadan (Kaniya Sipi) alınan kutsal suyla vaftiz edilir. Eğer çocuğun doğduğu köy Laliş'ten uzaksa, içine Şeyh Adi'nin türbesinden alınan tozun karıştırıldığı bir suyla vaftiz edilir. Bazı yerlerde vaftiz için kırk gün beklenmemektedir.”¹⁴⁷

---

¹⁴¹Guest, a.g.e., s.75

¹⁴²Yaşar, a.g.e., s.103

¹⁴³Okçu, a.g.e., s.100

¹⁴⁴Yaşar, a.g.e., s.109

¹⁴⁵Turan, a.g.e., s.103

¹⁴⁶Xanna Omerxali, *Êzdiyati*, İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2007, s.102

¹⁴⁷Sever, a.g.e., s.65

Êzidi dininde çocuklar vaftiz yapılırken Şeyh veya Pir Mor Kırın duasını okur. Vaftiz esnasında Êzidiliğin farzlarından olan Mor Kırın mutlaka yerine getirilmelidir.

4.3.2.3. Sünnet ve Kirvelik

Sünnet Êzidilerin çok önem verdikleri bir meseledir. Êzidi toplumunda çocuklar genelde sıfır ile ilkokul çağı arasında sünnet edilir. Sünnet Êzidilerin Mor Kırın'dan sonra en çok önem verdiği uygulamalardan bir tanesidir. Sünnet Êzidiler arasında İbrahim peygamberin bir uygulaması olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır. Êzidiler sünnet olmayan bir Êzidin kestığı kurbanı helal kabul etmezler. Êzidilere, Müslümanlar kirve olurken Hıristiyanlar sünnet olmadıkları için kirve olamazlar. Sünnet olacak çocuklar için basit bir kutlama yapılabildiği gibi, sünnet düğünü ve şenliklerde yapılabilir. Sünnet töreni sırasında davetlilere yemek dağıtılır. Sünnet töreninde davul ve zurna eşliğinde çeşitli oyunlar oynanır ve sünnet olan çocuğa bir takım hediyeler verilir. Êzidi köylerinde yapılan sünnet törenleri ve düğünlerinin bir de toplumsal yönü vardır. Sünnet yapılan köydeki zengin ve itibarlı kimseler, köyün öksüz veya fakir çocuklarını da kendi çocuklarıyla birlikte sünnet ettirirler ve onları da bu vesileyle yapılan bu merasimden mahrum etmezler. Sünnet Êzidiler için çok önemlidir. Öyle ki Êzidilerde sünnet olmadan ölen fertler, ölü iken sünnet edilir ve öyle gömülür.

Geleneklere göre yapılan sünnet düğünlerinde çocuğu tutan kişiye kirve denir. Toplum içinde kirvelik barışın, sevginin ve saygının simgesidir. “Bir aile başka bir aileye veya kişiye yakınlık ve sevgi duyuyorsa, bunu sürekli kılmak için o aileye ya da kişiye kirvelik önerir. O kişi veya aile kirveliği kabullenirse, sünnet merasimi sırasında gelir ve kirvesi olmak istediği adamın çocuklarını sünnet edilirken kucağında kendisi tutar. Êzidilerde kirvelik kurumu içerisinde yaptırım gücü en önemli olan yasak, kirve çocuklarının birbiriyle kardeş sayılmaları nedeniyle evlenememeleridir.”¹⁴⁸ Êzidiler bu yüzden kirve tayin ederken evlenmelerinin dinen yasak olduğu sınıftan dostlarını veya iyi ilişkiler içinde oldukları Müslümanları tercih ederler.”¹⁴⁹ Êzidilerin Müslümanlardan kirve seçmelerinin bir nedeni de Müslümanların saldırılarını önlemek ve kendilerini Müslümanlardan korumaktır. “Kirvelik, Êzidilerin arada kan bağı bulunmayan, ancak akrabalık kadar önem verdikleri bir hısım-akrabalık

---

¹⁴⁸Yaşar, a.g.e., s.162-163

¹⁴⁹Okçu, a.g.e., s.84

kurumudur.”¹⁵⁰ 1980’li yıllarda Siirt’in Kurtalan ilçesinde ikamet ettiğim dönemde Kurtalan’ın Kurukavak (Hamduna) ve Kurtalan’a bağlı bazı köylerde yaşayan Êzidilerle karşılaştığımız zaman birbirimize “kiriv” diye seslenirdik. Bu olayı kendim bizzat yaşadım.

4.3.2.4. Ahiret Kardeşliği

Êzidilerin yerine getirmeleri gereken kurallardan bir tanesi de Ahiret Kardeşliğidir. Êzidi toplumunda nasıl ki herkes bir şeyhe bağlı olmak zorunda ise, aynı şekilde kendine bir ahiret kardeşi veya ahiret kız kardeşi de bulmak zorundadır. “Ahiret kardeşleri birbirlerinden habersiz cennete bile girmemeye ve birbirlerine şefaathet vermeye söz verirler. Kuvvetli bağların kurulmasına yol açan ahiret kardeşliği toplumsal bütünleşmeye de katkıda bulunmaktadır.”¹⁵¹ “Ahiret kardeşleri birbirleriyle evlenemezler, birbirlerinin cenazelerinin başında da bulunmak zorundadırlar. Ahiret kardeşlerinin birbirleriyle evlenememelerinden dolayı ahiret kardeşliği birbirleriyle evlenme yasağı olan sınıflar arasında yapılır.”¹⁵²

4.3.2.5. Evlenme, Nişan, Düğün ve Nikâh

Êzidilerde evlilik meselesi titizlikle uygulanan kimi yasaklar ve mutlaka uyulması gereken bazı kurallarla doludur. “İnançlarından dolayı dışarıya kapalı bir toplum olan Êzidilerde, endogami (içalma) kuralı katı bir biçimde uygulanmaktadır. Bu kuralın dışına çıkanlar aforoz edilirler. Êzidilerde, yavaş yavaş ortadan kalktığı dile getirilse de, kastlar arası evliliklerde yasaktır. Her kast ancak kendi içinde evlilik yapabilir.”¹⁵³

“Êzidiler evlilik dışı cinsel münasebetleri önlemek için, evlilik yaşını küçük tutmaya çalışmışlardır. Êzidilerde evlilik öncesinde cinsel ilişki kurulmadığının kanıtı olarak, bekârete büyük önem verilmektedir.”¹⁵⁴ “Genel olarak evlenme yaşı kızlarda 14-18, erkeklerde 18-25 yaşları arasındadır. Evlenmede sıra gözetme geleneği vardır. Büyük erkek veya kız çocuğu dururken küçüğü evlendirilemez.”¹⁵⁵ Êzidilerde dini bir hüküm bulunmamasına rağmen iki eşlilik tavsiye edilmez. Ancak iki eşli Êzidilere de rastlanır. Êzidiler genelde tek eşlidir ve onlar için namus kavramı çok önemlidir. Bizim Zina olarak adlandırdığımız, eşlerin birbirini

---

¹⁵⁰Suvari, a.g.e., s.68

¹⁵¹Okçu, a.g.e., s.105

¹⁵²Taşğın, a.g.e., s.28

¹⁵³Suvari, a.g.e., s.69-70

¹⁵⁴Suvari, a.g.e., s.71

¹⁵⁵Yaşar, a.g.e., s.147-148

aldatma durumunda çok ağır yaptırımlar uygulanır. Êzidi toplumunda zina yapan kişiler, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin, ya öldürülmekte ya da aforoz edilmektedir.

Êzidilerde boşanma diğer toplumlarda olduğu gibi dinen ve örfe karşıdır. Êzidilerde boşanma oranı düşüktür. Kadınların boşanması ancak aile büyüklerinin boşanmayı kabul edip onaylamasıyla mümkündür. Erkeklerde boşanma Müslümanlarda olduğu gibi gerçekleşmektedir. Erkek, boşayacağı kadının eteğine üçtaş atar ve kadına boş ol demesiyle çiftler boşanmış sayılırlar.

“Bazı Ortadoğu ve Anadolu halklarında olduğu gibi, Êzidilerde de başlık verme ananesi vardır. Êzidiler başlık parasına “Naht” derler.”¹⁵⁶ ”Êzidilerde “Berdel” yani değiş tokuş (Kürtçe- keçikabıkeçik-pe guhari) âdeti yaygındır. Berdelin yaygın olmasında başlık parasının çok olması önemli bir etkidir. Berdel ile bir Êzidi kızını birine verdiği zaman, başlık parası yerine karşı tarafın kızını da kendi oğluna almakta böylece karşılıklı olarak başlık parası verilmemektedir. “Êzidiler ilk dönemlerde sadece kendi toplumları dâhilinde evlenirdi. Fakat günümüzde Êzidiler başka din ve milletlerden olanlarla da evlenmeye başlamışlardır. Bu durum özellikle Êzidilerin yurt dışına çıkmalarıyla ortaya çıkmıştır. Yurt dışındaki Êzidi Federasyonu aldığı bir kararla Êzidilerin yabancılarla, yabancıların Êzidilik dinini kabul etmeleri şartıyla evlenmelerine izin vermiştir.”¹⁵⁷

Êzidilerde en yaygın evlilik tipinin tek eşle evlilik (monogami) olduğunu söylemiştik. “Êzidilerde eşlerin oturma yerlerine göre görülen aile tipi patrilokaldır. Yani kadın erkeğin yaşadığı çevre olan, anne ve babasıyla birlikte oturur. Ayrıca Êzidilerde levirat ve sororat adetleri de vardır. Levirat; bir erkeğin ağabeyinin ya da diğer bir yakınının dul karısıyla evlenmesi ya da evlenmek zorunda bırakılması demektir. Sororat ise erkeğin daha karısı ölmeden ya da öldükten sonra baldızlarından biriyle evlenmesi ya da evlenmek zorunda bırakılmasıdır.”¹⁵⁸

“Êzidilerde evlilik öncesi en büyük engel olarak kabul edilen, başlık parası çözüme kavuşturulduktan sonra aileler arasında söz kesilir, ardından da nişan hazırlıklarına başlanır.

---

¹⁵⁶Turan, a.g.e., s.109

¹⁵⁷Yaşar, a.g.e., s.148-149

¹⁵⁸Yaşar, a.g.e., s.149-150

Êzidi toplumunda kısmen de olsa çocukları daha beşikteyken nişanlama âdeti vardır. Nişanlı kalma süresi beşikten olabildiği gibi 1-2 ay da olabilmektedir.”¹⁵⁹

Êzidilerde nişandan sonra ve düğünden önce dini nikâh yapılır. “Êzidiler Müslümanlardan farklı olarak Nisan ayında düğün yapmazlar.”¹⁶⁰ ”Nikâh genellikle peşimamlar tarafından kıyılır. Düğünleri belirli günlerde olmayıp haftanın her günü olabilen iki/üç gün ya da daha fazla sürebilir. Damat eve girişte itaatin bir sembolü olarak geline bir taş atar. Gelinde aranan özellikler arasında bakirelikte vardır. Bakire çıkmayan gelin baba evine gönderilir. Êzidilerde dini nikâhın yanında resmi nikâhta yapılır.”¹⁶¹ Genellikle düğünlerde erkek (damat) tarafı misafirlere ve köylülere düğün yemeği verirler.

4.3.2.6. Ölüm, Cenaze Töreni, Taziye ve Êzidi Mezarlığı

“Êzidilikte ölüm bir son değil, yeniden doğmanın bir evresidir. Zira Êzidilikte, çok güçlü bir reenkarnasyon (tenasüh) inancı vardır. Reenkarnasyon inancından kaynaklı Êzidiler, yaşamın sonu anlamındaki ölmek fiili yerine, Kürtçe, ‘libas/krasguherin’, yani ‘elbise/gömlük değiştirmek’ ifadesini kullanırlar. Êzidiler, reenkarnasyonun sadece kendi soylarından olanlara bahşedildiğine inanırlar. Ölümün, ruhun beden değiştirmesinin evrelerinden biri olarak kabul edilmesiyle birlikte, ruhun terk ettiği bedene de büyük saygı duyulmaktadır. Bu saygı gereği, ölüm törenlerine ve oldukça önem verilmektedir.”¹⁶²

“Êzidiler kendi aralarında çeşitli sınıflardan oluşan bir topluluktur. Êzidilerde cenaze töreni, ölünün bağlı bulunduğu sınıfa göre farklı işlemlere tabi tutulur. Êzidiler ölülerini yıkar ve kefenlerler.”¹⁶³ ”İlk olarak ölü adına Şeyh tarafından dua okunur. Cenazeyi Şeyh yıkarken suyunu Pir döker. Yıkanan ölü beyaz kefenle sarılarak tabuta konulur. Ölüye cenaze namazı kılınmaz. Cenaze evden çıkmadan, ölen kişinin ailesi, maddi durumuna göre bir veya iki davar keser. Mezarlıkta doğu-batı doğrultusunda hazırlanmış çukura yüzü doğuya gelecek şekilde, ya tabutla ya da sadece kefenle defnedilir.”¹⁶⁴ Tanıl Yaşar’a göre “Êzidiler ölülerini tabutla gömmektedir ve defin sırasında ölünün gözlerine, kulaklarına ve ağızına Laliş’teki

---

¹⁵⁹Yaşar, a.g.e., s.156

¹⁶⁰Okçu, a.g.e., s.81-82

¹⁶¹Yaşar, a.g.e., s.158-159

¹⁶²Suvari, a.g.e., s.54-55

¹⁶³Okçu, a.g.e., s.71

¹⁶⁴Suvari, a.g.e., s.55

Şeyh Adi türbesinden getirilen topraktan serpilir.”¹⁶⁵ ”Cenaze mezara konulmadan önce bir süre mezarın kenarında bekletilir. Bu sırada cenaze için Kürtçe dualardan oluşan telkin okunur. Ayakta ve oturarak dinlenen iki bölümden oluşan telkin duasının sona ermesiyle cenaze mezara indirilir. Üzerine toprak gelmemesi için ferş denilen yayvan taşlarla cenazenin üstü örtülür.”¹⁶⁶ Çukur toprak ile doldurulur. Ölen erkek ise baş ve ayakuçlarına birer taş dikilir. Kadın ise yalnız baş tarafına dikilir. Ölen kişinin mezarını hazırlamak ve gömme işleminden sonra mezara toprak atmak Êzidilerde hayırlı bir iştir. Çeşitli nedenlerle Avrupa’ya göç etmiş olan Êzidiler öldükleri zaman, köyelerine getirilip gömülmektedirler. Ölüyü gömme işlemi bitirdikten sonra, törene katılanlar toplu olarak cenaze evine giderler ve taziye masraflarına yardımcı olmak için maddi yardımlarda bulunurlar. Ölen kişinin ölümünün üçüncü, yedinci ve kırkıncı günü ile ölüm yıldönümünde çeşitli anma törenleri yapılır. Ayrıca bayram günlerinde mezarlıklar ziyaret edilir ve ölünün ruhu için çocuklara şeker bisküvi, lokum vb. şeyler dağıtılır.

“Êzidilerde ölen kişinin fakir sınıfından olması halinde, cenaze töreni için fakir sınıfında en az yedi kişinin hazır olması gerekir. Ancak bazı yerlerde fakir sınıfına mensup Êzidilerin sayıca az olması bu şartın yerine getirilmesine imkân vermemektedir.”¹⁶⁷

“Êzidilerin yaptıkları törenlerden biri de Şeyh Adi’nin elbise değiştirme, yani ölümünü anma günü toplantısıdır. Bu anma yedi gün sürelidir. Bu törenlerde Şeyh Adi için yedi gün yas tutulur. Bu, ölümünün ilk gününden başlayarak, günümüze kadar her yıl tekrarlanır. Êzidi inancına göre Şeyh Adi ölümler için yedi günden fazla yas tutmamayı öğütlemiştir.”¹⁶⁸

4.3.3. Êzidilikte Yasak ve Haramlar

“Êzidilerde yasak ve haram olan şeylerin bir kısmı Mushaf-ı Reş’te geçer. Bir kısmı da, din adamları tarafından konulmuş veya örf ve adetleri ile birlikte dinden geliyormuş gibi sanılmış ve kabul edilmiş olan yasak ve haramlardır. Bunlar sebzelerden ve hayvanlardan yenmeleri haram olanlar ile diğer şeylerden söylenmesi ve yapılması yasak ve haram olan şeylerdir.”¹⁶⁹

---

¹⁶⁵Yaşar, a.g.e., s.176

¹⁶⁶Okçu, a.g.e., s.71

¹⁶⁷Okçu, a.g.e., s.71

¹⁶⁸Yaşar, a.g.e., s.179-180

¹⁶⁹Turan, a.g.e., s.90

Davut Okçu'nun "Êzidilik ve Êzidiler" adlı kitabına göre; "Êzidiler için marul, lahana ve karnabaharın ziraatını yapmak yasaklanmıştır. Ziraatı yasak olan bu sebzelerin yenilmesi de günahdır."¹⁷⁰ Tanıl Yaşar ise, "Êzidilik" adlı kitabında "bu sebzelere fasulye, börülce, kabak ve baklayı da eklemektedir."¹⁷¹ Ahmet Turan'da "Êzidiler" adlı kitabında "Êzidilere marul, fasulye, börülce, bakla, kabak ve lahananın haram olduğunu belirtmiştir."

Êzidilere göre etlerinin yenilmesi yasak olan hayvanlar; Horoz, balık, geyik, tavşan ve koyundur.

Êzidilerde söylenmesi ve yapılması yasak ve haram olan şeyler şunlardır: "Bir Êzidin Êzidi olmayan birine din sırlarını açıklaması haram ve günahdır. Êzidilerin; Melek Tavus'un hakaretle çağrılmış adı olduğuna inanılan ve bu ismi çağrıştıran veya benzer olan kaytan, bostan, hitan, şat, şer, mel'un, la'ne ve nal gibi kelimeleri telaffuz etmek günahdır."¹⁷²

Êzidilerde koyu mavi renk elbise giymek; oturarak elbise giymek, ayakta işemek, okumak, yazmak, bıyıklarını tamamıyla kesmek, başkasından alınmış tarak ve ustura kullanmak, yabancı hayvanları terbiye edip yetiştirmek, gulu-gulu diye ses çıkaran kaplardan su içmek, kutsallaştırılmış ağaç ve ağaç topluluklarından odun kesmek veya odun almak da haramdır. Êzidilerde yere tükürmek haramdır. Başka dinden kız alıp vermek yasaktır. Êzidilerde zina, arkadaşına ihanet, yalan yere şahitlik yapmak ve hırsızlık yapmak günahdır."¹⁷³ İçki konusunda Tanıl Yaşar'a göre bir kısıtlama söz konusu değil iken, Davut Okçu'ya göre "içki haramdır. Hatta sarhoşluk veren içkilerin tamamı Şeyh Hadi'nin emriyle yasaklanmıştır."¹⁷⁴

4.4. ÊZİDİ COĞRAFYASI, ÊZİDİ NÜFUSU VE TÜRKİYE'DE ÊZİDİLER

4.4.1. Êzidi Coğrafyası

Êzidiler, Osmanlı toprakları içinde yaşarlarken, Birinci Dünya Savaşı sonunda, İmparatorluğun çökmesi ve toprakları üzerinde bir takım yeni devletlerin kurulması ile üç ayrı ülke toprakları içerisinde kalmışlardır.

---

¹⁷⁰Okçu, a.g.e., s.85

¹⁷¹Yaşar, a.g.e., s.173

¹⁷²Yaşar, a.g.e., s.171

¹⁷³Yaşar, a.g.e., s.172-173

¹⁷⁴Okçu, a.g.e., s.85-86

Türkiye’de Êzidilerin oturduğu yerler, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndedir. Suriye ve Irak’takiler de bu bölgenin devamı olan Türkiye sınırlarına yakın bölgelerde oturmaktadırlar.”¹⁷⁵ ”Êzidiler günümüzde, Suriye’den Irak’a, Türkiye’den Kafkaslar ve Rusya’ya kadar uzanan bir coğrafyada yaşamaktadırlar. Bununla beraber özellikle Türkiye’den, başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine göç etmiş ve orada yaşayan önemli bir Êzidi nüfusu vardır.”¹⁷⁶ ”Êzidiliğin doğduğu yer olan Laliş; dini merkez olup, Êzidilerin ve Êzidiliğin en yoğun olarak yaşadığı bölgedir. Irak’ın kuzeyindeki Sincar Dağlarının eteklerinde, Laliş’i içine alan ve Şeyhan adıyla bilinen bölgede pek çok Êzidi köyü bulunmaktadır. Türkiye’nin Siirt (Kurtalan), Batman (Beşiri), Mardin (Midyat) ve Şanlıurfa (Viranşehir) illerine bağlı köylerde; Suriye’nin kuzeyindeki Cebel Sim’an bölgesinin köylerinde, Azerbaycan ile Ermenistan devletlerinin bazı sınır köylerinde ve Rusya ile İran’da da az sayıda Êzidi yaşamaktadır.”¹⁷⁷ “Ezdiyati” adlı kitabında Xanna Omerxali’de, “Êzidilerin yaşadığı coğrafya ile ilgili bilgi verirken, bunların Irak, Suriye, Türkiye, İran, Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde yaşadığını yazmaktadır.”¹⁷⁸

4.4.2. Êzidi Nüfusu

Êzidilerin nüfusu konusunda çok farklı rakamlar mevcuttur. Êzidilerin yaşadıkları yerlerin çok dağınık olması, kendilerini gizlemeleri, içinde yaşadıkları devletlerin uyguladıkları asimilasyon politikaları gereği bazı yerlerde Êzidi sayılmamaları gibi faktörlerin de etkisiyle dünya üzerindeki Êzidi nüfusu tam olarak bilinmemektedir.

Xanna Omerxali, “Ezdiyati” adlı kitabında “Êzidilerin büyük çoğunluğunun bugünkü Kuzey Irak (Güney Kürdistan)’da yaşadığını ve buradaki nüfuslarının yaklaşık 400 bin olduğunu yazar. Türkiye’de de bir zamanlar kalabalık bir Êzidi nüfusunun olduğunu ancak bunların büyük çoğunluğunun Avrupa’ya göç ettiğini ve Türkiye’de yaşayan az sayıda Êzidi kaldığını yazmaktadır.”¹⁷⁹ Erol Sever ise, “en çok Êzidi nüfusunun 1,5 milyon nüfus ile Türkiye’de olduğunu yazmaktadır.”¹⁸⁰ Xanna Omerxali, “kitabında Suriye’de 30 bin,

---

¹⁷⁵Turan, a.g.e., s.25

¹⁷⁶Suvari, a.g.e., s.11

¹⁷⁷Okçu, a.g.e., s.109

¹⁷⁸Omerxali, a.g.e., s.27-30

¹⁷⁹Omerxali, a.g.e., s.27-28

¹⁸⁰Sever, a.g.e., s.105

Ermenistan’da 90 bin, Rusya’da 70-80 bin, Avrupa’da yaklaşık 55 bin Êzidinin yaşadığını ve dünyada tahmini Êzidi nüfusunun bir milyona yakın olduğunu yazmaktadır.”¹⁸¹ Philip G. Kreyenbroek, “Avrupa’da Êzidilik” adlı kitabında “dünyadaki Êzidi nüfusunun 400 bin ile 650 bin arasında olduğunu yazmaktadır.”¹⁸²

4.4.3. Türkiye’de Êzidiler

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı İmparatorluğu’nun çökmesi ve topraklarının üzerinde yeni devletlerin kurulmasıyla birlikte Êzidiler bir anda üç-dört ayrı ülkenin içerisinde yaşamak durumunda kalmışlardır. Böylece Êzidiler, belki de tarihte ilk defa kendilerini coğrafi dağılımları bakımından farklı ülkeler içerisinde bulmuşlardır.

“Êzidilerin Türkiye’de oturdukları yerleşim yerleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndedir. Irak ve Suriye devletleri içerisinde kalan Êzidilerde, Türkiye’de kalan Êzidilerin oturduğu bölgenin devamı olan Türkiye sınırlarına yakın bölgelerde oturmaktadırlar. Êzidiler, Türkiye sınırları içerisinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa’ya bağlı bazı kazaların, köy ve mezralarında oturmaktaydılar.”¹⁸³ ”Türkiye Êzidileri, 1980 yılı başlarında 60 bin kadar nüfusa sahipti. Ancak göçlerden sonra söz konusu illerdeki Êzidilerin sayısı yüzlerle ifade edilecek kadar azalmıştır. Büyük şehirler dâhil Türkiye’de yaşayan Êzidilerin nüfusu hakkında sağlam bir istatistikî bilgi yoktur.”¹⁸⁴ “Türkiye’de yaşayan Êzidilerin çoğunluğu Avrupa’ya göç etmiştir. Türkiye’de ki Êzidileri gurbete iten nedenler siyasi ve ekonomiktir. Êzidiler Osmanlı devrinde 14 ile 19. Yüzyıllar arasında toplam 26 fermana (kıyım emri) maruz kalmışlardır.”¹⁸⁵

Türkiye’den Avrupa’ya göçmüş olan Êzidiler son zamanlarda kesin dönüş yaparak, eskiden yaşamakta oldukları ata topraklarına tekrar yerleşmektedirler.

Lozan Antlaşması’nın azınlıklar ile ilgili bölümünde Êzidilerden söz edilmemekle birlikte, ilgili maddeler incelendiği zaman Êzidilerin normal şartlarda hem din hem dil hem de etnik köken yönüyle azınlık sayılmaları ve azınlık haklarından faydalandırılmaları

¹⁸¹Omerxali, a.g.e., s.27-28-29-30

¹⁸²Philip George Kreyenbroek, *Avrupa’da Êzidilik*, İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2011, s.40

¹⁸³Turan, a.g.e., s.25

¹⁸⁴Metin Bozan, *Şeyh Âdi Bin Müsafir Hayatı, Menkıbevi Kişiliği ve Êzidi İnanıcındaki Yeri*, İstanbul: Alioğlu Matbaacılık Basın Yayın, 2012, s.33

¹⁸⁵Faik Bulut, *Ortadoğu’nun Solan Renkleri*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2003, s.149-151

gerekmektedir. Çünkü Êzidiler Müslüman sayılmamaktadırlar. Lozan Antlaşması (Md. 38 fırka 3, Md. 39 fırka 1, Md. 40, 41 42, 43 ve 44'ün tümü) “Müslüman olmayan Türk uyruklarını” azınlık olarak tanımlamaktadır. Êzidilerin konuştuğu dil (anadilleri) Kürtçedir. Aynı zamanda Êzidiler etnik olarak da Kürt'türler. Lozan Antlaşması (Md. 39 fırka 5) “Türkçe dışında başka dil konuşan Türk uyrukları ”da azınlık sayılmaktadır. O halde Êzidiler hem din hem de dil yönüyle azınlık sayılmalı ve azınlık haklarından faydalanmaları sağlanmalıdır. Ancak Türkiye Devleti Ermeni, Rum ve Yahudilerin dışında bir azınlık kabul etmediğinden, Êzidiler bugüne kadar bu haklardan faydalanamamışlardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM SÜRYANİLER

5.1. SÜRYANİLİĞİN KÖKENLERİ

5.1.1. Süryani İsminin Kaynağı Ve Süryaniliğin Doğuşu İle İlgili İddialar

Süryani (Süryoyo) adının ilk önce ne zaman ve neden dolayı kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda çeşitli varsayımlar öne sürülmektedir. Öne sürülen varsayımlar özetle şunlardır.

“İlk olarak Süryani adının, Pers Kralı Keyhüsrev’in (Süryanice’de Syrus veya Sirus olarak okunur) adından kaynaklandığı iddia edilmektedir. Babil tutsaklığından Kudüs’e geri dönen Yahudiler, Sirus’un kendilerine karşı gösterdiği cömertlikten övgüyle söz ediyorlardı. Konuştukları Arami lehçesi de bu nedenle Seyrusça ya da Süryanca olarak adlandırılıyordu. Bu görüşe göre, Süryani Pers Kralı Sirus’un serbest bıraktığı esirlerine verilen ad anlamı çıkıyor ki, bu da Kudüs’te Hıristiyan olan küçük bir Yahudi toplumuna verilmiş bir ad demek oluyor.”¹⁸⁶

“Süryani adının, Lübnan’ın güneyinde bulunan “Sur” şehir yerleşmesinden kaynaklandığı iddia edilir. Havarilerin tümünün bu şehir ve çevresinde oturmuş olmalarından dolayı, bunlar için “Suriin” ifadesinin kullanıldığı iddiası yaygındır. Yine, Yunanlıların Sur şehir bölgesinden yapmış oldukları ticareten dolayı, burada yaşayanları “Süryani olarak isimlendirdikleri ifade edilmektedir. Suriye ismi ile ilgili olarak yapılan açıklamalarda, Süryani kavramı, “Suriyeli” şeklinde açıklanmaya çalışılır. Yani Suriyeli ile Süryani adlarının Suriye coğrafyasında yaşayan halkı ifade ettiği ileri sürülmektedir.”¹⁸⁷

Mor Dionosius Yakub Bar Saliba, Mor Mihayel Rabo ve Meşhur Urfa Tarihinin yazarına göre (Süryani yazarları ve kilise babaları), Suriye adı, bölgeyi ele geçiren Kilikos’un (Antakya’da hüküm süren kral) kardeşi Suros’tan gelmektedir. Süryani adının da bu sözcükten türetildiği söyleniyor. O tarihlerde krallar egemen oldukları veya yeni aldıkları topraklara kendi adlarını vermeyi adet edinmişlerdi.

¹⁸⁶Yakup Tahincioğlu, *Süryaniler*, İstanbul: Butik Yayıncılık, 2011, s.75

¹⁸⁷Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul: Kent Yayınları, 2003, s.19

Suriye adı, Hz İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur ya da Asurin'den türemiştir. Suriye'de yaşamış Arami halkı da bu sözcükle tanımlanmıştır.¹⁸⁸

Asurluların ülkesine, Yunanlılar tarafından sözcüğün sonuna bir "y" harfi eklenerek "Asurya" deniliyordu. Zamanla sözcüğün başında bulunan "a" harfi düşerek, "Surya" biçimini aldı. Süryani adı, coğrafi bir terim olarak buradan gelmektedir.

" Süryani Ortodokslar ise Süryani sözcüğünün kökenini şöyle izah etmektedirler: Birinci yüzyılın ilk yarısında Antakya'da yaşayan Arami kökenli insanlardan bir bölümü İsa'nın inancı olan Hıristiyanlık dinini benimsediler. Putperest kalmakta ısrar eden soydaşlarından ayırt edilmeleri için, eski kökenleri olan Arami'yi Süryani'ye ve dilleri olan Aramca'yı da Süryanice'ye çevirmişlerdir."¹⁸⁹

"Türk Süryaniler Tarihi" kitabını yazan Horepiskopos Aziz Günel'e göre,

"Süryaniler Hz Nuh'un torunu Aram'ın neslidir. Hz Nuh üç oğluna dünyayı taksim etmiş ve Filistin, Şam, Suriye Mezopotamya, Asur, Sümer, Babil, Pers ve Hicaz gibi ülkeler büyük oğlu Sam'ın hissesine düşmüştür. Bu nedenle bu memleketlerde yaşayanlara Samiler denilmiştir. Çünkü Nuh oğlu Sam'dan gelmediler. Sami ülkelerde yaşayanlar üç kavime ayrılmıştır; Amuriler, Kenaniler ve Aramiler. Büyük İskender'in halefleri Slokiler Aram Nahrayn'i (Mezopotamya) istila ettiklerinde, Aram adını Suriye ile değiştirmiş ve yerine göre ayrı ayrı isimler takmışlardır. Mezopotamya kısmına Dış Suriye, Şam kısmına İç Suriye, Filistin kısmına Güney Suriye, Halep kısmına da Kuzey Suriye adını vermişlerdir. Bu isimleri değiştiren Sloki'ler burada yaşayanlara Suriyeli manasında Süryani demişlerdir. Ve bu günümüze kadar devam etmiştir. Arami Süryaniler Hıristiyanlığı kabul edince, putperest soydaşlarından ayrılarak Arami adından vazgeçmiş ve bu ismi putperest kalanlara bırakarak Süryani adı altında mezhep kabul etmişlerdir. Bu bakımdan onlara Süryani denilmiştir."¹⁹⁰

5.1.2. Önemli Süryani Şahsiyetler

Süryani halkı içinde de tarih boyunca bilim, kültür, tıp, tarih, felsefe ve din alanında birçok bilgin yetişmiştir. Bu bilginlerin yapmış oldukları çalışmalar ile bilim, kültür, tıp, tarih,

¹⁸⁸Tahincioğlu, a.g.e., s.76

¹⁸⁹Tahincioğlu, a.g.e., s.76

¹⁹⁰Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, İstanbul: Oya Matbaası, 1970, s.29-30

felsefe ve din alanına çok katkıları olmuştur. Bu önemli Süryani bilginlerinden bazıları şunlardır;

5.1.2.1. Mor Yakup Burud Ono (Burudanlı Mor Yakup)

“M.S. 500 yılında Viranşehir’de dünyaya geldi. Psilto Manastırında rahip oldu. Baskı altında kalan cemaatlerin Ortodoks inancından ayrılmamaları için çalışmalar yaptı. Metropolit olan Mor Yakup binlerce ruhani yetiştirdi. 578 yılında Mısır’da öldü. Naaşı 622 yılında Viranşehir’deki Psilto Manastırına taşındı.”¹⁹¹

5.1.2.2. Aziz Mor Efrem

M.S. 303 yılında Nisibin’de (Nusaybin) dünyaya geldi. Nusaybinli Mor Yakup’un yanında, Süryani Akademisinde yetişti. Bu okulda 28 sene öğretmenlik yaptı. 363 yılında Pers Kralı Şapur’un Nisibin’i (Nusaybin) ele geçirmesi üzerine Urhoy’a (Şanlıurfa) gitti. Kilisede kızların koro şeklinde ilahiler söylemelerinin temelini attı. Kutsal kitabı yorumladı. Mor Efrem, Süryaniler tarafından “Süryanilerin Güneşi”, “Kutsal Ruhun Gitarı” unvanlarıyla günümüze kadar anılmaktadır. Mor Efrem 373 yılında Urhoy’da (Şanlıurfa) öldü. İsteği üzerine yabancılara ait bir mezarlığa defnedildi.”¹⁹²

5.1.2.3. Nusaybinli Mor Yakup

“Nusaybin ‘de M.S. 3. Yüzyılın son yarısında doğdu. Küçük yaştan itibaren dünya işleriyle hiç ilgilenmedi. Kendisini tamamen mistik yaşama adadı. Nusaybin Episkoposluğuna atanmasına rağmen mistik yaşamında bir değişiklik olmadı.

Süryani edebiyatı ve dinsel eğitimi için Nusaybin’de bir okul açtı. 325 yılında İznik Ekümenik konsilinde hazır bulundu. Süryanilerin güneşi Mor Efrem’e öğretmenlik yaptı. 338 yılında hayata gözlerini yumdu.”¹⁹³

5.1.2.4. Hunayn ibn İshak

Abbasi halifelerinin koruması altında çalışmış Süryani çevirmenlerinin bir çoğu aynı zamanda yazardır. Bu durum Hunayn için de geçerlidir. Onun “Tıbbi Sorular” adlı eseri uzun yüzyıllar boyunca sadece İslam dünyasında değil Avrupa’da da çok etkili olmuştur. Eserin

¹⁹¹Muzaffer İris, *Bütün Yönleriyle Süryaniler*, İstanbul: Dilek Ofset Matbaacılık, 2003, s.84

¹⁹²Suphi Aksoy, Tuma Çelik, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi*, Ankara: Nika Yayınevi, 2013, s.217

¹⁹³İris, a.g.e., s.84

hem Süryanicesi hem de Arapçası günümüze kadar gelmiştir. Arapçası daha sonra (10. Yüzyılda) Latince'ye çevrilmiştir. Arap tıbbının en ayrıntılı çevirilerinden biri, olarak tanımlanan Latince çevirinin ismi Eisagoge (Tıbbı Giriş) olarak değiştirilmiştir. Yine bu çeviride Hunayn'ın ismi ise Johannitius olarak verilmiştir. Hunayn'ın eseri Batı Avrupa'ya eriştikten sonra, burada 16. Yüzyılın ortalarına kadar tıbbı giriş konusunda başyapıt olarak kullanılmıştır.

“Tıbbı metinler Arapçaya çevrilmeye başladıktan sonra, Arapçanın Hıristiyanlar arasında bile seküler yükseköğretimde Süryanicenin yerini alması şaşılacak bir şey değildir. Bu, tıp ve diğer bilimler hakkındaki Süryanice yazıların büyük bir kısmının yok olması anlamına geliyordu, çünkü bu konulardaki Süryanice eserleri koruma motivasyonu yok olmuştu.” Bunun doğal sonucu olarak günümüze tıp bilimi ile ilgili sadece birkaç Süryanice elyazması ulaşabilmiştir. “Hunayn tıbbı eserlerin yanında Süryani bilginlerin etkin bir rol oynadıkları felsefe konusunda da çeviriler yapmıştır.”¹⁹⁴

5.1.2.5. Bar Dayson

Süryani edebiyatı denildiğinde akla ilk gelen isimlerden birisi de Bar Dayson'dur. M.S. 154 yılında Urfa'da putperest bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bar Dayson edebi alandaki ustalığıyla çok hayranlık uyandırmış önemli bir yazardır. Aynı zamanda büyük bir filozoftur.

Urfa şehrinin kralı VIII. Manu'nun sarayında büyüyen Bar Dayson kralın oğlu Abgar ile birlikte çok iyi bir eğitim almış ve Abgar'la çok yakın arkadaş olmuştur. “Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra kimi yazarlara göre diakos, kimi yazarlara göre papaz olarak takdis edilmiştir. Ancak, tam anlamıyla putperestlik ruhundan arınmadığı ve batıl inançlara saplandığı gerekçesiyle kiliseden uzaklaştırılmıştır. 222 yılında hayata gözlerini yummuştur”.

Bar Dayson çok sayıda Süryanice eser yazmıştır. “Öğrencisi için yazdırdığı ve “Ülkelerin Yasaları” adını verdiği kitabı günümüze kadar ulaşmıştır. Birçok eseri günümüze ulaşmayan Bar Dayson'un “Evren” adlı kitabı ve Davut'un Mezmurları hakkında yazdığı 150 ilahisi kaybolmuştur.”¹⁹⁵

---

¹⁹⁴Tahincioğlu, a.g.e., s.126

¹⁹⁵İris, a.g.e., s.85

5.1.2.6. Naum Faik

Naum Faik 1868 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. "Babası İlyas Palah'tır. Süryani dil eğitimi almış ve bu alanda çok ustalaşmıştır. Türkçe'yi ve Farsçayı da çok iyi bilen Naum Faik 1889 yılında diyakos olarak takdis edilmiş ve 20 yıl boyunca Diyarbakır'daki okulda öğretmenlik yapmıştır. 1912 yılında Amerika'ya göç etmiştir. Naum Faik 5 Şubat 1930'da vefat etmiştir."¹⁹⁶ "Naum Faik Palah, Süryani müziğinin kurucularındandır. Süryani diline büyük önem vermiş ve gelişmesi için uğraşmıştır. Farsçadan yaptığı tercümelemler arasında Ömer Hayyam'ın Rubaileri önemli bir yer tutar. Mezopotamya'ya dair yazdığı şiir kitabı Naum Faik'in edebiyatçı yönünü yansıtır. Naum Faik'in Arapça ve Türkçe dillerinde derlemeleri de mevcuttur. Kendisinin icra ettiği notalarla kasideleri bugün hala kiliselerde büyük bir coşku, heyecan ve sevinçle okunmaktadır. Süryani müziğinin gelişmesinde önemli rol oynamış ve birçok müzisyen için kaynak olmayı başarmıştır."¹⁹⁷

5.1.3. Süryanilik inancının Esasları, Süryanilikte İbadet ve Süryani Kültürü

5.1.3.1. Süryanilikte Allah'a İman

Süryaniler, Hıristiyan olmaları nedeniyle hâkimi mutlak, kadir ve yaratıcı bir tanrı-ya inanırlar. Yani Süryanilerin dini tek tanrılıdır. Süryanilere göre Tanrı üzerinde üç sıfat taşımaktadır. Bu üç sıfat Tanrıda birleşerek bir birlik meydana getirmektedir. Süryaniler de bu birliğin ezelden ebede dek var olacağına inanır ve buna iman ederler. Süryanilere göre Tanrıda bulunan üç sıfat şunlardır: Ata Allah, Kelam Allah (oğul) ve Ruh Allah. Süryaniler bu sıfatları üç Allah olarak değil, bu üç sıfatın içinde birleştiği tek bir Allah olarak kabul etmektedirler.

Süryani inancına göre Tanrı insanı kendi suret ve şeklinde yaratmış, ona mantık, söz ve ruh vermiştir. Hıristiyanlıktaki Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsünde; "Baba mantık, Oğul söz ve Kutsal Ruh'ta ruh ile özdeşleştirilmiştir. Ayrıca mantık ile söz eşit bir şekilde aynı ruha sahip oldukları için Baba ve Oğul da eşit bir şekilde Kutsal Ruha sahiptirler. Bir insanın dil aracılığıyla kendi konuşmasını başkalarına açıklamayı arzu ettiğinde mantıktan ayrılmaksızın ruh vasıtasıyla dinleyicilere hitap etmesi gibi, Baba'nın ezeli ve ebedi sözü İsa da, insanlara

---

¹⁹⁶Tahincioğlu, a.g.e., s.127

¹⁹⁷İris, a.g.e., s.86

görünmek istediğinde Baba'dan ve Kutsal Ruh'tan ayrılmadan Baba'dan çıkış yapıp Kutsal Ruh vasıtasıyla Meryem Ana'dan tenleşip doğmuştur.”¹⁹⁸

Meryem herhangi biriyle birlikte olmadan İsa'ya hamile kalmış ve İsa'yı babasız doğurmuştur. İsa'nın anne rahmine düşmesi Allah'ın emriyle olduğundan İsa'ya, Allah'ın oğlu denmektedir. “İsa, Meryem'den doğduğu için; Allah'ın oğlu sayılamaz, Ancak İsa; Allah'ın ağzından doğan bir kelam olması hasebiyle Allah'ın manen ve mecazen oğlu tabir olunmuştur.”¹⁹⁹

Süryaniler; İsa Allah'ın oğludur demekle Allah'ın, Meryem'le evlendiği ve İsa'nın da onların birlikteliğinden doğduğu fikrinde değillerdir ve bu fikirde olanları da kabul etmezler. Süryaniler bütün Hıristiyanlar gibi, Allah'a, Meleklerle, Vahiy olan Kitaplara, Peygamberlere, Resullere, ölüm ve kıyamete, cennet ve cehenneme inanırlar.

5.1.3.2. Süryanilikte İbadetler

Süryaniler için ibadet çok önemlidir. Süryanilerin namaz, oruç, evlenme, ölüm, vaftiz ve tövbe gibi ibadet usulleri vardır. Süryanilerde ibadet Tanrıya mahsustur. Yani bir Tanrıya yapılır. Süryaniler yaptıkları ibadetlerde etmiş oldukları dualarla Meryem Ana, Peygamberler, Evliyalar, Ruhani Babalar, dini hocalar, şehitler ve ölülerini saygıyla anarlar.

Süryanilerde diğer Hıristiyanlar gibi namaz kılmaktadır. Süryanilerin günde yedi vakit namazı vardır. Bunlar sabah, kuşluk, öğle, ikindi, akşam, yatsı, gece yarısı namazlarıdır. “Bu namazlar günün yirmi dört saatine göre taksim olunmuşlardır. Bu namazların dördü farz, üçü sünnet sayılmıştır. Sünnet olan namazlar. Kuşluk, ikindi ve yatsı namazlarıdır. Namazlar sabah, öğle, akşam kilisede topluca kılınır, diğer namazlar herhangi münasip bir yerde kılınır.”²⁰⁰Süryaniler namaz kılarken doğuya doğru dönerler.

Süryanilerdeki önemli ibadetlerden biri de oruçtur. Süryanilerin yıl boyunca tuttıkları beş oruç ve perhiz vardır. Bunların birincisi, Büyük Oruç denilen ve Şubat, Mart, Nisan aylarında tutulan kırk günlük oruçtur. Büyük Oruca Elem Haftası da eklenir ve kırk sekiz gün sayılır. Büyük Oruç hem oruç hem de perhiz olarak tutulur. İkinci tutulan oruç Ninova

---

¹⁹⁸Gabriel Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Mardin: Kırklar Kilisesi Yayınları, 2005, s.192-193

¹⁹⁹Günel, a.g.e., s.305

²⁰⁰Günel, a.g.e., s.312

Orucudur. İlkbaharda Şubat ayında tutulan Ninova Orucu üç gündür. Ninova Orucu hem oruç hem de perhiz olarak tutulur. Üçüncü tutulan Oruç Haziran ayında üç gün tutulan Havari Orucudur. Havari Orucu perhiz olarak tutulur. Dördüncü tutulan oruç Meryem Ana Orucu olup Ağustos ayının onundan onbeşine kadar tutulan perhizdir. Süryaniler tarafından tutulan altıncı oruç ise Noel denilen Hz. İsa'nın Doğuş Bayramının Orucudur. Bu oruç Aralık ayının onbeşinden yirmibeşine kadar tutulan on günlük oruçtur. Bu oruçta perhiz olarak tutulur.

“Süryaniler oruçlu günlerde hiçbir şekilde sıvı ve yiyecek yemezler. Oruç gün doğumundan akşam duasına kadar tutulur. Perhizli günlerde ise sadece bitkisel gıdalar alınır. Hayvansal ürünler yenilmez. Bu hayvansal ürünler et, peynir, tereyağı gibi yiyeceklerdir.”²⁰¹

Süryanilerde vaftiz önemli ibadetlerdendir. Her Hıristiyan birey gibi Süryaniler de vaftiz olmak zorundadır. Vaftiz İnanç Gizi, Aydınlatma, Paklanma, Yeni Doğum olarak da adlandırılmaktadır. Süryanilere göre vaftiz ile kişi temizlenir, tüm günahlarından arınır. Vaftiz insan vücuduna dinamiklik kazandırır. Vaftiz genelde küçük yaşlarda yapılır. Vaftiz olacak kişinin önceden kilisede kaydı yapılır ve vaftiz için verilen saatte aile bireyleri dost ve akrabaların eşliğinde vaftiz olan kişi kutsal suyla yıkanır. Vaftiz olan kişiye akrabalar ve dostlar çeşitli hediyeler verirler. Vaftizde, Vaftiz Anası ve Vaftiz Babası şarttır. Vaftiz olup kutsal suyla yıkanan kişi üç güne kadar yıkanmaz, üç günün sonunda yıkanır ve yıkandığı su temiz bir yere dökülür.

Bir Süryani herhangi bir günah işlediği zaman mutlaka bu işlediği günahı bağlı olduğu ruhanisine usulen itiraf etmek zorundadır. İşlenen günaha göre kişiye maddi ve manevi cezalar verilir. Bu cezanın maddi veya manevi olacağını tespit eden kişi ruhanidir. “Maddi ceza; fakirlere, kiliselere, hastane ve hayır yerlerine cezalı tarafından verilir. Manevi ceza ise namaz ve oruçla infaz edilir. Bu infaz işi bittikten sonra sorumlu kişi ruhanisine gidip cezayı kabul edip ödediğini açıklar ve böylece itiraf işi bitmiş olur. İtiraf ve ceza işi bittikten sonra sorumlu kişi ruhaninin huzurunda kati tövbesini yapar.”²⁰²

5.1.3.3. Süryanilerin Dini Bayramları

Tüm dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da kutlanan bayramlar ve özel günler vardır. Hıristiyanlıktaki bayramlar kutsal kitaba dayanmayan ancak, tarihi süreç içerisinde İsa'dan

---

²⁰¹İris,a.g.e., s.66

²⁰²Günel, a.g.e., s.319

sonra onun hayatındaki önemli olayları anmaya yönelik bazı kutlamalar şeklinde ortaya konmuş olan çeşitli bayramlardır. “Daha sonra bu kutlamalar gittikçe artarak İsa’nın hayatındaki tüm olayları kapsar hale gelmiş ve İsa’nın doğumu, çarmıhta ölümü, dirilişi ve göğe yükselişi gibi olaylar her sene kutlanmaya başlanmıştır. İsa ile ilgili bu kutlamalardan sonra, Meryem ve Hıristiyan azizleriyle ilgili kutlamalarda yapılmaya başlanmıştır.”²⁰³

Süryani bayramları Rabbani bayramlar ve Rabbani olmayan bayramlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Rabbani bayramlar, İsa Mesih’in doğumundan, haça gerilişine ve göklere yükselişine kadar olan bizzat gerçekliğini yaşadığı eylemleri konu edinir. Rabbani bayramlarda ayine katılmak ve dünyevi işlerle meşgul olmamak gerekir. Rabbani olmayan bayramlar; din ve kilisenin var olmasında, korunmasında etkin olan tarihi şahıs ve olayları anma şeklindeki bayramlardır. Rabbani olmayan bayramlarda kişinin ayine katılması gerekirken dünyevi işlerle meşgul olmasına herhangi bir engel yoktur.

Mehmet Şimşek “Süryaniler ve Diyarbakır” adlı kitabında bayramları şöyle anlatmaktadır:

“Süryanilerde bayram ve anma günlerinin takvimdeki yer alışları sabit ve değişken olmak üzere iki biçimdedir. Örneğin; Süryanilerce en büyük bayram kabul edilen Paskalya Bayramının başlangıcı her yıl Nisan ve Mayıs ayı içinde değişebilen bir tarihte kutlanır. Ancak, bayramın birinci gününün pazara denk getirilmesi gerekir. Bunun gerekçesi de İsa Cuma günü çarmıhtan indirilmiş ve üç gün sonra yani Pazar günü dirilmiştir. Süryanilerin kullanmış oldukları “Taklab” isimli cetvel ile bayram ve oruç günlerinin tarihlendirme sorunu çözülmüştür. Süryanilerde Kıyam (Paskalya) Bayramı Mart- Nisan- Mayıs ayları içerisinde, İsa’nın göklere yükseliş bayramı Mayıs ayı içerisinde gezinir ve mutlaka Perşembe gününe rastlar. Pantikost Bayramı (Kutsal Ruhun Gelişi) Mayıs ve Haziran ayları içerisinde olup mutlaka Pazar gününe denk gelecek şekilde hesaplanır. Bunların yanında Noel (Doğuş) ve Haçın Bulunuş Bayramları sabittir. Noel Bayramı 25 Aralık’ta, Haçın Bulunuş Bayramı ise 14 Eylül’de sabitlenmiştir.”²⁰⁴

---

²⁰³Şimşek, a.g.e., s.229-230

²⁰⁴Şimşek, a.g.e., s.230

5.1.3.3.1. Paskalya Bayramı

Süryani kilisesine göre; İsa Mesih'in diriliş (Paskalya) bayramıdır. Elçilerin döneminden şimdiye dek kutlanmaktadır. İsa Mesih'in çarmıha gerilip üç gün sonra dirilmesi nedeniyle bu bayram üç gün olarak kutlanmaktadır. Nisan ayında kutlanan bu bayram, değişik tarihlere denk gelebilir. Geleneksel olarak diriliş (Paskalya) bayramında Hıristiyanlar en güzel ve en temiz elbiseleri ile kiliseye gider dua ederler. Bayramlaşma kilise ve evlerde devam eder. Yaşlılar, kimsesizler, fakirler ziyaret edilir. Yardımlarda bulunulur. Hıristiyanlar bu bayramda birbirlerine çeşitli hediyeler, yumurta ve paskalya çöreği verirler.

“Yumurta İsa Mesih'in ölümden dirilişinin canlı bir işareti olarak kabul edilir. Yumurta hücreleri dışarıdan bir uyarıcı etkenin etkisi altında kalmadan belli bir sıcaklık derecesinden sonra kendi kendine büyür, gelişir ve olgunluğa eriştikten sonra kabuğu kırarak küçük bir canlı civciv gözlerini dünyaya açar. Aynı şekilde İsa Mesih'te dış etken olmadan kendine özgü gücü ile mezardan dirilmiştir. Yumurtanın beyaz rengi, Mesih'in Tanrısallığına işaret olarak kabul edilir.”²⁰⁵

Paskalya Bayramı Süryaniler arasında büyük coşku, sevinç ve heyecanla kutlanır. Diriliş (Paskalya) Bayramı Süryaniler için en önemli bayramdır.

5.1.3.3.2. Siboro

Siboro Bayramı Hz. İsa'nın doğumunun annesi Meryem'e müjdelenmesi nedeniyle kutlanır. Daha önceden hazırlanarak Kilisede dağıtılan ve Kutsal Üçlemeyi sembolize eden 3 renkli ipler, Paskalya Bayramına kadar bilekte taşınır.

5.1.3.3.3. Ruzono

Sivaslı Kırk Şehitlerin Günü'nde, ev halkı için hamurdan hazırlanan ve içlerinden bir tanesine madeni para konan Rozuno'lar yapılır. Madeni para saklı Rozuno'yu alan kişinin o yıl şanslı ve bereketli olacağına inanılır. Yapılan Rozuno'lar bereket niyetine tarlalara, bağlara bırakılır ve hayvanlara verilir. Bu geleneğin, Hıristiyanlığın ilk yıllarında şehit düşen Sivaslı Kırk Şehitlerin hikâyesi ile bağlantılı olduğunun söylenmesinin yanı sıra, bazı kaynaklar tarafından Süryani kilisesine giren eski bir Mezopotamya geleneği olduğu belirtilmektedir.

---

²⁰⁵İris, a.g.e., s.177-178

5.1.3.3.4. Hano Kritho

Hano Kritho; binlerce yıldır Mezopotamya’da yaşayan Süryanilerin gelenekselleşmiş folklorik özellikli bir şölenidir. Süryaniler her yıl 50 günlük büyük oruca başlamadan önceki son Pazar günü bu geleneği uygularlar. Bu uzun oruç İsa- mesih’in dirilişine denk gelen güne kadar tutulur. Büyük orucun başlaması ise genelde Mart ayının ortalarıdır. Günümüzde kalan birkaç Süryani köyünde bu gelenek devam ettirilmektedir.

Hano Kritho bir kadın figürü, bir kadın maketidir. Bu kadın maketi köydeki kızlar tarafından hazırlanır. Hazırlanan bu maketle birlikte köyün gençleri hep birlikte köy evlerini teker teker ziyaret ederler. Grup halinde evleri gezen gençler, ev sahipleri tarafından bereketi temsil eden yağmura izafeten üstlerine su serpilerek karşılanırlar. Gençler bu evlerden bulgur, kavurma ve yumurta toplarlar. Toplanan bu erzak köyün kilisesinde bir araya getirilir. Bütün köy sakinlerinin kilise avlusuna gelmesiyle birlikte, toplanan erzaktan geleneksel yemek hazırlanır. Bu yemek kavurmalı ve yumurtalı bulgurdur. Yemekler yenir, oyunlar oynanır. Bir tabak yumurtalı ve kavurmalı bulgurda Hano Kritho için ayrılır ve taşların arasına saklanır. Daha sonra gençler bu tabağı bulmaya çalışırlar. Ve tabağı bulan genç, bu tabaktaki yemeği de yer. Bunun akabinde gençler maket olarak hazırlanan Hano Kritho’yu parçalarlar. Bu gelenek, hazırlanan yemeklerin bir kısmının muhtaçlara dağıtılması ile son bulur.

5.1.3.3.5. Yaldo Bayramı

Noel Bayramı, Hıristiyan dünyasının 25 Aralık’ta, İsa Mesih’in doğaüstü doğuşunu kutladığı bir gündür. Süryaniler bugünü kendi dillerinde Yaldo diye isimlendirirler ve bu bayramı kutlamadan önce 10 gün boyunca, içinde hayvansal gıda bulunan yemeklerden sakınmak yoluyla oruç tutarlar.

24 Aralık Noel Arifesi gecesinde “İsa’nın doğumu”, Antakya Katolik Kilisesi organizatörlüğünde St. Piyer Kilisesinde kutlanılmaktadır. Antakya Katolik Kilisesi, Antakya Ortodoks Kilisesi ile burada yapacağı ayin saatleri çakışmasını diye aralarında anlaşır, ona göre ayin saatlerini belirlemektedirler. Böylece bu kiliselerden birinde ayine katılan cemaat diğer kilisenin de ayinine katılabilmektedir.

25 Aralık sabahı kiliselerinde kendi dillerinde ayinler düzenleyerek bu anlamlı günü kutlarlar. Süryaniler için bugünün dinsel anlamı dışında, geleneklerine göre ‘‘Söz’’ün doğuşunu müjdeleyen insanlar önemli bir yer tutar.

Noel, orijinal adı ile “Christmas”dır. “Chris” İsa demek, “Mass” ayin demek olduğuna göre; Christmass, “İsa’ya tapınma” anlamına gelmektedir.

Noel Babayı temsil eden bir kişi (genellikle papaz) evleri gezmekte ve çocuklara hediyeler dağıtmaktadır. Birbirlerini ziyaret etmektedirler. Her bayramda olduğu gibi bu bayramda da mezar ziyaretleri yapılmakta ve mezarlığa çiçekler götürülmektedir. Hasta ziyaretleri de yapılmaktadır ki bunu özellikle papazlar nezaretinde bir heyet oluşturularak yapmakta ve böylece yaşlıların ve hastaların gönlünü almaktadırlar.

5.1.3.3.6. Işık Nur Bayramı

Levililer, 12/1-4’e göre; “bir kadın hamile kalıp erkek çocuk doğurursa, adet gördüğü günlerde olduğu gibi 7 gün kirli sayılacaktır”. Meryem bu yasaya göre arınma günlerinin bitiminde Yusuf’la birlikte çocuğu (İsa’yı) Rabbe adamak için Yeruslaim’e götürmüştür. Bu esnada limon adında bilge kişinin tapınağa gelmiş, bebek İsa’yı kucağına alarak; “Ulusları aydınlatıp halkın İsrail’e yücelik kazandıracak “Işığ” gözlerimle gördüm” diye hitap etmiştir. Bu hitaba binaen, bugün yapılan bayrama “Işık” bayramı denilmiştir. Bu bayram Meryem’in arınması ve bebek İsa’yı Yahudi mabedine götürerek Tanrı’ya sunması anısına 2 Şubat’ta icra edilmektedir. Bütün bir yıl boyunca Kilisede yapılacak ayinlerde kullanılacak olan kandiller de bu bayramda kutsandığı için bu bayram, “Candlemass” olarak da adlandırılmaktadır. Antakya Ortodoks Kilisesi “Işık Bayramı” adıyla bir bayram kutlamamaktadır. Yalnız 2 Şubat’ta “İsa’nın Mabede sunulmasını”, 3 Şubat’ta da Aziz Limon’u anma gününü kutlamaktadır.

5.1.3.3.7. 12 Nisan

Süryani halkına göre 1 Nisan Bayramı mitolojik olarak şöyle ifade ediliyor: `Kötülük Tanrıları, güzel olan her şeye saldırıyor ve yok ediyorlardı. Yaşam bir cehenneme dönüşmüştü. Tanrı Akuti, Kötülük Tanrıları ile savaştı ve onları yendi. Akuti, zafer sonrası insanlara, hayvanlara ve bitkilere yaşamaları için dünyayı yeniden yaratarak armağan etti. Bu olay 1 Nisan günü meydana geldi. O nedenle 1 Nisan dünyanın yeniden doğuş günüdür. Süryaniler de, 6657 yıldır 1 Nisan gününü `Yeniden Doğuş Bayramı` olarak kutluyor. Tanrı ve tanrıçaları “Tammuz” ile “İhtar”ın aşkı da bu bayrama eşlik ya da rehberlik edermiş. 12 gün boyunca, büyük coşkularla, barış, kardeşlik, dayanışma esas alınırken, kırgınlıklar ve dargınlıklar gündeme dahi getirilmezmiş. Aynı zamanda Süryani halkı için önemli bir değer olan direnişin ve onurun simgesi Aga Petros’un da öldüğü gündür.

5.1.3.4. Evlilik Hayatı

Evlilik olayı Süryani toplumunda önemli bir yer tutmaktadır. Evlilik, yararlı nesiller yetiştirmek, ortak hayatı paylaşmak, bir aile kurmak için erkek ve kadın arasında kurulan dini ve hukuki bir olaydır.

Askerlik hizmetini bitirmeyen bir genç evlenemez. Evlenecek genci bir meslek ve sanat sahibi olması tercih edilir. Dini ve medeni kanunların tanıdıkları hak ve hukuk çerçevesi içinde, erkek onsekiz, kız ise anne ve babasının isteğiyle onbeş yaşını bitirince evlenebilirler. Medeni kanunca nikâhı olmayan karı kocanın dini nikâhları muteber sayılmaz. Süryanilerde boşanma olamaz, ancak kadını zinaya düştüğünü bilen kocası onu boşayabilir veya üç muteber tanığın ifadesiyle de boşanma olabilir. Tıpça da lüzum görülürse boşanma olabilir, bundan gayri boşanma olamaz. Bir kadın, bir erkeğe olabilir. Zira iki kadından doğan çocuklar, kardeşlikten ziyade düşman gözüyle birbirine bakarlar. Karı koca arasındaki haklar kâmilten eşittir fakat son söz erkeğindir, çünkü kadının başı erkektir.²⁰⁶

Evlilik Süryanilerde kutsaldır ve kilisenin kutsal sırlarından birisidir. Evliliğin gerçekleşeceği iki insan arasında, yakın akraba ilişkisi olmamasına dikkat edilir. Rahipler, rahibeler, episkopos, metropolit, mafıryan ve patrikler kesinlikle evlenemezler.

Süryanilerde tek eşli evlilik esastır. Birden fazla kadınla evlilik (poligami) yasaktır. Papazlar papaz rütbesi almadan önce evlenebilirler. Bir papazın eşi öldüğünde yeni bir eş alması yani ikinci bir kere evlilik yapması mümkün değildir. Ruhban sınıfından olmayanlar eşlerinin ölümü halinde ikinci evliliği yapabilmektedirler. Süryaniler arasında evliliği engelleyici durumlar; ruhsal yakınlık, kan bağı ve dini farklılıklardır. Ruhsal yakınlık ile sütkardeşliği, vaftiz kirveliği ve nikâh sağdıçlığı kast edilmektedir. Kan bağı ile aralarında kan akrabalığı bulunanlar (amca, hala, dayı, teyze çocukları) arasında evlilik gerçekleşmez. Bu uygulama nüfusun azalmasıyla terk edilmeye başlanmıştır. Süryanilerde dinin farklı olması da evlilik bağının kurulmasına engeldir.²⁰⁷

Süryanilerde de eskiden görücü usulü evlilikler geçerli iken, günümüzde görücü usulü ile yapılan evlilikler çok nadirdir. Kendi aralarında anlaşır görüşerek yapılan evlilikler daha yaygındır. Süryanilerde başlık parasına rastlanmaz. Eşya listesi de Süryaniler arasında

---

²⁰⁶Günel, a.g.e., s.317-318

²⁰⁷Şimşek, a.g.e., s.219-220

önemini yitirmiştir. Süryaniler de kız verildikten sonra nişan töreni kız ailesi tarafından yapılır ve masraflar kız ailesi tarafından karşılanır. Nişan yüzükleri papaz tarafından gelin ve damat adayına takılır. Kına gecesi nikâhın kıyılacağı Pazar gününden önceki Cumartesi akşamı yapılır. Çarşamba, Cuma ve bayram akşamları nikâh merasimi yapılmaz. Pazar günü öğleden sonra dini nikâh kıyılır. Nikâhta vaftiz babası ve annesi hazır bulunur. Nikâh bittikten sonra akrabalarla belirtilen bir yerde yemek yenir. Daha sonra gelin damadın evine giderken gelinin başına buğday, pirinç, şeker, ceviz, incir dökülür. Bu arada maniler ve zılgıtlar eksik olmaz. Düğünden bir hafta sonra gelin ve damat büyüklerine el öpmeye giderler. Daha sonraları ise bu ziyaretler gelin ile damadın evine yapılır. Gelin ile damadın evine gidilirken mutlaka bir hediye alınır.²⁰⁸

5.1.3.5. Dini Eğitim

Edessa (Urfa) Teoloji Okulu, Zukanin Manastırı, Mor Gabriel Manastırı, Eliyo Bar Gagi Manastırı Süryaniler’de eğitim ve öğretim merkezlerinin başlıcalarıdır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki bu sayılan merkezlerin dışında eğitim ve öğretim verilen ve birçok din ve bilim adamının yetişmesine vesile olan Patriklik, Episkoposluk Merkezleri ve manastırları da vardır.

Süryani medreselerinde uygulanan öğretim programı incelendiğinde eğitim öğretimin büyük ölçüde iki temel amacı gerçekleştirmek üzere planlandığı görülür. Bu amaçlardan ilki; Süryani çocuklarına kilisede yapılan günlük ibadetlerle Pazar ayinlerinde zorunlu olarak kullanılan ilahi ve duaların Süryani dini geleneğine uygun olarak öğretilmesi ve ibadetlerle ilgili temel bilgi ve becerileri kazandırmaktır. İkinci amaç ise; öğrencilere Süryanice okuma, yazma ve konuşma becerileri kazandırırken ilahi ve dualarla Süryanice İncil ve Kutsal Kitap’tan belli metinleri okuyup anlayabilecek düzeye erişmelerini sağlayacak düzeyde dil eğitimi vermektir. Ayrıca öğrencilerin kilise ve manastır yaşamlarında sözlü ve uygulamalı olarak cemaatin dini ve kültürel geleneğini edinmelerine yönelik etkinlikleri de her iki hedefle iç içe bir alt hedef veya sonuç olarak görmek mümkündür. Doğal olarak öğretimde hedefler arasında sıkı bağ vardır.

Süryani medreselerinde uygulanan eğitim-öğretim programında yer alan dersler Süryanice öğretimine yönelik dersler, ilahi, dua ve İncil öğretimini içeren dersler, Süryanilik ve Süryani kültürü, tarihi, gelenekleri ve kısmen inancını aktarmayı hedefleyen dersler

---

²⁰⁸İris, a.g.e., s.205-206

oluşturmaktadır. İlk iki grubu oluşturan derslerde uzun yıllardır okutulmakta olan belirli kitaplar bulunmaktadır. Programda yer verilen üçüncü ders grubu için ilk iki grupta olduğu gibi belirlenmiş ders kitapları bulunmamaktadır. Bu grupta başta Süryani azizleri ve büyüklerinin örnek hayat hikâyeleri olmak üzere, Süryanilikle ilgili hemen her kilise ve manastır medresesinin kütüphanesinde yaygın olarak bulundurulmuş bir dizi kitaba başvurulmaktadır.

Günümüz Süryanilerin dini eğitim ve öğretiminde yaygın olarak kullanmakta oldukları ders kitaplarının çoğunluğu Hollanda'da bulunan Süryani Metropolitinin denetiminde bulunan bir matbaada basılmaktadır. Basılan kitaplar ihtiyaç bildiren kilise ve manastırlara gönderilmektedir. Süryani Kilisesi'nin son yıllardaki basım ve yayın faaliyetleri açısından Hollanda'nın ayrıcalıklı bir yeri vardır.

5.1.3.6. Süryanilerde Ölüm Gelenekleri

Süryaniler ölümü, vücuttaki bütün hücrelerin canlılığını kaybederek, hücrelerin özünü teşkil eden can ve ruhun bedenden ayrılması, dünyevi acıların bitiş noktası, ebedi huzurun ve sonsuz hayatın başlangıcı olarak tarif ederler. İmanlı bir ölüm için durum böyle iken imansız bir yaşamın sonundaki ölüm ise Tanrı'dan uzak kalma ve sonsuza dek mahvolmanın başlangıcıdır. Süryaniler İnanan insanların cennete inanmayan insanların ise cehenneme gideceğine inanırlar.

5.1.3.6.1. Kandilo (Hasta Yağı)

Bu uygulamada kullanılan yağ okunmuş ve takdis edilmiş yağıdır. Öleceği tahmin edilen ağır hastalar için uygulanır. 12 Kilden yapılmış, kadehe benzeyen bir kâse içine konulan hamurun içi çukurlaştırılarak zeytinyağı ile doldurulur. Hamurun üzerine beş adet mum yerleştirilir. Uygulamanın yapılacağı mekânda hazırlanan masa üzerine konan konulan kâsenin sağına ve soluna da birer mum ve haç bulundurulur. Kâse üzerinde bulunan beş adet mum duyu organlarını sembolize eder. Her mum duası okunduktan sonra sıra ile yakılır. Önce doğu yönünde(baş) bulunan, sonra ortada (göğüs), daha sonrada sol ve sağdaki mumlar yakılır. Bu hasta yağı belli bir sıra ile hastanın vücuduna haçlar çizilerek sürülür.

5.1.3.6.2. Ölüm Öncesi İnanmalar

Süryanilerde ölüm öncesi inanışlar vardır. Baykuş sesi, gece köpek veya kurt benzeri hayvanların uzun uzun havlamaları veya ulumaları ölüm habercisi olarak genel kabul görür.

Bunun dışında evde çocukların çok yaramazlık yapmaları, evde ayna kırılması, evde kırık ayna bulunması, cam türünden gereçlerin yere düştüğü halde kırılmamasının ölüme işaret ettiğine inanılır. Ayrıca yıldız kayması, güneş tutulması gibi doğa olayları da toplumca sevilen birisinin öleceğine yorulur.

Rüyada diş çektirmek, oturulan evin yıkıldığını görmek, ölmüş bir yakınının görülmesi veya ölen yakının kendisinden bir şeyler istemesi, seslenmesi veya konuşulması, kömür veya kavrulmuş kahve görülmesi de, ölüm öncesi inanmalara bir örnektir. Öleceği tahmin edilen kişinin, ölmeden önce rahatlaması veya ani bir sağlık belirtisinin ortaya çıkması da o şahsın öleceğine yorulur. Bununla birlikte ev yakınında bulunan bir bitkinin olağanüstü büyümesinde de, evden birisini öleceğine inanılır.²⁰⁹

---

²⁰⁹Şimşek, a.g.e., s.249

SONUÇ

Azınlıklar tarih boyunca ülkeleri yakından ilgilendiren bir konu olmuştur. “Azınlık” terimi XVI. Yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır Ancak tarih boyunca azınlıklar hep var olmuştur. Azınlıkların uluslararası kabul gören net bir tanımının olmaması bu konuda yapılacak uluslararası düzenlemeleri de sekteye uğratmaktadır.

Azınlık hakları ve azınlıkların korunması konusu artık uluslararası sistemin ve uluslararası hukukun en önemli konularından biri olmuştur. 1789 Fransız Devrimiyle ortaya çıkan milliyetçilik akımları sonucunda ulus-devletlerin kurulmasıyla birlikte, azınlıklar artık sadece ait oldukları devletin sınırları içerisinde olan bir konu olmaktan çıkmış ve uluslararası sistemin ve uluslararası hukukun ilgi alanına girmiştir. Azınlıklar sorununu çatışmalı hale devletlerin sınırları içerisinde yaşayan azınlıkları asimile etme, kolektif hak vermeyi istememe ve bunu bir devletlerinin iç sorunu gibi görmeleri getirmektedir. Ne yazık ki devletler içlerinde yaşayan azınlıkları sürekli olarak ulusal bütünlük ve egemenliklerine karşı tehdit olarak görmüşlerdir. Azınlık sorunlarının temelinde ulus-devlet ve milliyetçilik fikri yatmaktadır. Günümüzde hiçbir devlet homojen olma olanağına sahip değildir. Bu nedenle, devletler için farklılıkların nasıl barışçıl şekilde bir arada yaşatılacağı sorunu çok önemlidir.

Ulus-devlet homojen bir ulus istediğinden, azınlıkları en çok korkutan ve uğraştıran, devletlerin asimilasyon çalışmaları olmuştur. İçerisindeki azınlıkları azaltmak, azınlıklara hak vermemek için asimilasyona doğal bir hak olarak bakan, ayrımcılık, tehcir ve hatta jenosidi hak gören devletler olmuştur.

Azınlık haklarının uluslararası korunması bakımından etkin bir mekanizmanın olduğu söylenemez. Bunun temel nedeni, henüz azınlık tanımında devletlerin ortak bir tanımda buluşamamalarıdır. Günümüzde bütün devletlerin üzerinde ittifak ettikleri bir azınlık tanımı yoktur.

Asimilasyon politikaları gütmeyen ve azınlık haklarını yeterince veren devletlerde azınlıkların korunması olumlu sonuçlar verebilir. Günümüzde azınlıkların korunmasının ulus devleti ortadan kaldırmayacağı, aksine bu tür yaklaşımların, yani azınlıklara haklarını vermenin ulus devleti tasfiye edecek politikaları bertaraf edeceği görüşü gittikçe daha da ağırlık kazanmaktadır.

Devletlerin ülkelerinde yaşayan azınlıklara karşı sergileyecekleri demokratik tutumlar ve toplumda azınlıklara yönelik korku ve endişelerin sorgulanması, azınlıklar ile devlet

arasında ilişkilerin daha sağlam olmasına ve devlet ile azınlık grupları arasında güven ortamının oluşmasına yol açar. Böylece toplumsal uzlaşa da sağlanmış olur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin içinde yer aldığı devletler grubu yenilmiş ve galip devletler Osmanlı Devleti'ne koşulları çok ağır olan Sevr Antlaşması'nı dayatmışlardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal önderliğinde Kurtuluş Savaşı başlatılmış ve zaferle sonuçlandırılmıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı sonucunda 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu belgesi de sayılan Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Osmanlı döneminde ortaya çıkıp günümüze kadar gelen azınlıklar sorunu Lozan Konferansı'nda da gündeme gelmiştir. Batılı devletler, Türkiye'de yaşayan bütün soy, dil ve din azınlıklarının, örneğin Müslüman olan Arap, Kürt, Çerkez vb. unsurların azınlık korumasından yararlanmasını yönündeki tüm ısrarlarına rağmen İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyeti soy ve dil azınlıklarını kabul etmemiş ve azınlık koruması sadece gayrimüslimlerle sınırlı tutulmuştur.

Lozan Barış Antlaşması'nın "Siyasal Hükümler" başlığını taşıyan I. Bölümünün "Azınlıkların Korunması" başlıklı III. Kesimi (37-45. Maddeler) azınlıklara verilen hakları içermektedir. Bu çerçevede Türkiye'de hukuksal olarak sadece gayrimüslimlerin azınlık olarak tanınmış olduğu görülmektedir. Ancak, uygulama da yalnızca Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler ile 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan Dostluk Antlaşması çerçevesinde Bulgarlar azınlık koruma hükümlerinden yararlanmış, Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler, Bahailer, Êzidiler vb. diğer gayrimüslim gruplar azınlık korumasından faydalanmamışlardır.

Diğer taraftan, son dönemlerde Lozan Antlaşması'nda sadece gayrimüslimlere değil, bunun yanında Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk vatandaşlarına, Tüm Türk vatandaşlarına ve hatta Türkiye'de oturan herkese haklar getirildiğine dair yorumlar yapılmaktadır. Lozan Antlaşması'nın özellikle 39/4. ve 39/5. Maddelerinin, anadilleri Türkçe'den başka olan Türk vatandaşlarının anadillerini kullanabilmelerine, anadillerinde yayın yapabilmelerine ve anadillerini öğrenebilmelerine imkân tanıdığı şeklinde yorumlar geliştirilmiş olmakla beraber, bu konuda henüz bir görüş birliğine varılamamıştır. Lozan Antlaşması'nın "Azınlıkların Korunması" ile ilgili kesiminin nasıl yorumlanması gerektiği ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Lozan Barış Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalar arasında günümüzde de varlığını sürdüren az sayıdaki uluslararası hukuk metinlerinden birisidir.

Lozan Barış Antlaşması kimilerine göre bir zafer, kimilerine göre de bir hezimettir. Savaş meydanında kazanılan zaferin karşılığı anlaşma masasında alınamamıştır. Ancak Türkiye, o günkü şartlarda yapabileceği en iyi antlaşmayı yapmıştır.

Êzidilik, içinde barındırdığı inanç esasları ile birçok dinle benzerlikler göstermektedir. Êzidiler kendi inançlarının bütün dinlerden önce var olduğunu ve zaman içerisinde kutsal kitaplarının kaybolduğuna inanırlar.

Êzidiler yoğun olarak Irak'ta, Şengal ve Şeyhan Dağları civarında yaşamaktadırlar. Êzidiler ehli kitap dinlerinden birine dâhil olmadıkları için Osmanlı hukuk sisteminde kendilerine yer bulamayarak dışlanmışlar ve çoğu kez İslam dinine döndürülmeye çalışılmıştır. Günümüzde Türkiye'deki Êzidilerin çoğu Avrupa'ya, özellikle Almanya'ya göç etmiştir.

Êzidilere göre dinlerinin yenileyicisi, Êzidilikte önemli bir yeri olan ve yarı tanrı, yarı insan olarak görülen Şeyh Adi b. Müsafir'dir. Şeyh Adi aynı zamanda, Êzidilikte yasak ve kuralları içeren Kitab'ul Cilve'nin yazarıdır. Şeyh Adi, Abdulkadir Geylani ile birlikte, dönemin önemli kişiliklerinden olan İmam Gazali'den ve sufi şeyhlerinden dersler almıştır. Êzidilik'te diğer bir önemli şahsiyet ise Adaviyye tarikatına hareketlilik kazandıran ve Mushaf'e Reş'in yazarı olan Şeyh Hasan'dır. Êzidi dininin oluştuğu Mezopotamya, birçok inanç ve kültürlerin bulunduğu ve kaynaştığı bir coğrafyadır. Bu nedenle Êzidi dininin kökeni ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüş ve bu din Sabiilik, Zerdüştlük, Maniheizm, Mazdekçilik, Mithracılık, Hıristiyanlık, Yahudilik, Müslümanlık gibi birçok dinle ilişkilendirilmiş ve bundan dolayı bağdaştırımcı bir din olarak görülmüştür.

Êzidiler tek tanrıya inanır ve ona Kürtçe "Hüda" derler. Ona evrenin yaratıcısı ve hareket ettiricisi olarak taparlar, Êzidiler göre tanrı, evreni yaratmıştır; fakat onu düzenleyen ve devam ettiren, meleklerin başı olan Melek Tavus'tur.

Êzidi halkı kendilerini, hem Melek Tavus'un seçilmiş halkı olarak görürler hem de Âdem ile Havva'nın çocukları olan diğer halklardan farklı olarak, Âdem'in oğlu Said b.Cer ile bir huriden geldiklerine inanırlar.

Bugün Êzidilik olarak adlandırılan inanç, Şeyh Adi b. Müsafır'ın İslam dışı heteredoks – pagan inançların yaygın olduğu toplulukları sünni bir çizgiye çekmek amacıyla onların arasına girmesiyle Êzidilik inancı tarih sahnesine çıkmıştır. Önceleri Şeyh Adi ve öğretilerini saygıyla karşılayan ve kendisine tabi olan bu inanç sahipleri Şeyhin ölümünden sonra, edindikleri İslami öğretileri eski inançları ile harmanlayarak günümüz Êzidiliğinin temelini atmışlardır. Êzidilik inancına ismini veren Halife Yezid kültürünün bu inanışta başrol oynaması yine bu durumun bir sonucudur. Şeyh Adi'nin ateşli bir Emevi taraftarı olması ve muhtemelen Abbasilere karşı Emevi yanlısı tutumu inancını yayarken ön plana çıkmış ve Şeyhin aralarına yerleşerek inancını yaydığı bu topluluk Şeyhin ölümünden sonra Emevi Halifesi Yezid'e nispetle Êzidiler adını almıştır. Şeyhin Adi b. Müsafır'ın ölümünden (1162) sonra müritleri zamanla İslam çizgisinden tamamen ayrılarak 15 ve 16. Yüzyıllar da Suriye, Irak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yayılarak inançlarını beraberlerinde taşımışlardır. Günümüzde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde sayıları çok azalmakla birlikte halen Êzidiler yaşamaktadır.

Êzidilerin Irak'ta yaşadıkları Şengal bölgesi Ağustos 2014'te DAİŞ (Irak Şam İslam Devleti) örgütü tarafından işgal edilmiştir. Êzidiler bu saldırı nedeniyle Şengal'i terk ederek başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Şengal'den göç etmek zorunda kalan Êzidilerin bir kısmı da Türkiye'ye sığınmıştır. Bu sığınmacıların bir kısmı anayurtlarına dönmeyi beklemekte, bir kısmı da Avrupa ülkelerine gitmenin yollarını aramaktadır.

Süryaniler de Êzidiler gibi tarih boyunca birçok medeniyet, din ve kültürün yaşadığı en önemli coğrafyalardan biri olan Mezopotamya coğrafyasının yaşayan eski sakinlerindendirler. Süryaniler, Hıristiyanlığı ilk kabul eden ve Hz. İsa'nın konuştuğu dili konuşan topluluktur. Günümüzde Süryaniler Türkiye'de daha çok Mardin il merkezi ile ilçe ve köylerinde yaşamaktadırlar. Süryanilerin bunun dışında Diyarbakır, Hatay, Elazığ ve Adıyaman'da kiliseleri ve buralarda yaşayan birkaç Süryani aile bulunmaktadır. Günümüzde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde dört bin, İstanbul'da otuz bin olmak üzere yaklaşık olarak Türkiye'de yaşayan Süryani nüfusunun 34-35 bin olduğu tahmin edilmektedir.

Süryanilerde inanç ve ibadet esasları kendine has birtakım özellikler gösterir. Süryaniler, ölüm ve kıyamete, cennet ve cehenneme, şeytanın insanın düşmanı olduğuna ve irade hürriyetine inanırlar. Süryanilerin yaşamlarında ibadet önemli bir yer tutar. Süryanilerin yaptıkları ibadetler arasında namaz, oruç, ondalık ve kutsal ziyaret önemlidir. Süryaniler

namazı, insanın Tanrıya niyazı, yalvarması ve duası olarak kabul ederler. Süryanilerde oruçta önemli bir ibadet olup, çeşitli zorluk ve uzunlukta tuttıkları birçok oruç vardır. Süryanilerde ondalık denilen ve kilisenin masrafları ve kendini Allah'ın, kilisenin ve cemaatin hizmetine adanmış olan ruhaniler ve diğer kişilerin geçimlerini sağlamaları için kişilerin gönüllü olarak verdikleri yardım ve hediyedir. Süryanilerin bir diğer ibadet şeklide Kutsal Ziyaret “Sourutho Kadišto” adı verilen Kutsal Yerlerin ziyaret edilmesidir. Kutsal yerleri ziyaret edenlere de kutsanmış manasına gelen “Makedşoyo” denmektedir.

Süryaniler için evlilik önemli bir olaydır. Süryaniler evliliği, iyi bir nesil yetiştirmek ve eşiyile beraber ailenin geçimini sağlamak için erkek ve kadın arasında kurulan dini ve hukuki bir bağ olarak görmektedirler. Süryaniler evlenecek kişilerin yakın akraba olmaması kuralına dikkat ederler.

Süryaniler, ölümü ruhun bedenden ayrılması, dünyevi acıların sona ermesi, ebedi ve sonsuz hayatın başlangıcı olarak kabul ederler. Ölen kişi yüzü açık kalacak şekilde kefenlenir ve tabuta o şekilde yerleştirilir. Cenaze merasimi kilisede yapılır. Ölen kişi mezara ayakları Doğu yönünde olacak şekilde gömülür. Süryanilerde bayramlarda, ölüm yıldönümlerinde, ayinlerde mezarlıları ziyaret ederler.

Süryaniler ince el sanatları, mimari ve mimari süslemeciliğinde başarılıdırlar. Süryanilerin başarılı olduğu ince el sanatlarının başında kuyumculuk gelmektedir. Günümüzde de Mardin, Diyarbakır ve İstanbul'da ki kuyumcuların çoğunu Süryaniler oluşturmaktadır. Süryaniler pek çok sanatta olduğu gibi tarım ve bağcılık alanında da başarılıdırlar. Bağcılığa önem vermeleri nedeniyle şarapçılık Süryaniler arasında oldukça gelişmiştir.

Mardin ve çevresinde faal durumda olan kilise ve manastırlar, Kırklar Kilisesi, Deyrul-Zafaran Manastırı, Mor Gabriyel Manastırı, Meryem Ana Manastırı ve Mor Şimuni Kilisesi'dir.

Osmanlı İmparatorluğu içinde esnafılık ve zanaat işleriyle uğraşan Süryaniler Osmanlı'nın millet sistemi içinde devlete bağlı yaşamışlardır.

Süryaniler de Êzidiler de din, dil ve soy olarak ülkenin geri kalanlarından farklı olmalarına karşın Türkiye Cumhuriyeti tarafından azınlık sayılmamıştır. Kendilerine Ermeni,

Rum ve Musevilere tanınan azınlık hakları tanınmamıştır. Êzidilerin eğitime önem vermemeleri onlara okul açma, kendi dilinde eğitim yapma gibi bir sıkıntı yaratmamıştır. Ancak, Süryaniler bu konuda çok sıkıntı çekmişlerdir. Çünkü Süryanilerin okul açma, kendi dilinde eğitim yapma, göçler sonucunda boşalmış olan Süryani köylerindeki kilise, ve manastırların korunması, bu kilise ve manastırların restorasyon ve yenilenmesine izin verilmesi, yeni kilise yapımına izin verilmesi gibi istekleri vardı. Ancak Süryanilere bu konuda ne yazık ki devlet tarafından sürekli engeller ve zorluklar çıkarılmıştır. Süryaniler her zaman olduğu gibi içinde yaşadıkları devlete bağlıdırlar.

Süryaniler son dönemlerde özellikle 1960'lı yıllardan itibaren gerek Türkiye içinde büyük kentlere, gerekse yurt dışına yoğun bir şekilde göç etmişlerdir. Bu göç azalmakla birlikte halen devam etmektedir. Süryaniler özellikle ABD, İsveç, Hollanda, İsviçre, Almanya ve Fransa'ya göç etmişlerdir. Süryaniler göç ettikleri ülkelerde de bir arada yaşamaya dikkat etmektedirler.

2005 yılına yapılan "Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi" ile bir kısım Süryani köylerine geri dönmüş fakat bu geri dönüşle beraber yıllardır Süryanilerin boş bıraktığı bağları ve tarlaları işleten köylüler ile bunların gerçek sahipleri karşı karşıya gelmişlerdir. Bu konuda da devlete büyük görev düşmektedir. Çünkü bu konuda Batman ili Beşiri ilçesine geri dönmek isteyen bazı Êzidi ailelerde topraklarına el konulması problemi yaşamışlardır.

2013 yılında Ankara 13. İdare Mahkemesi Süryanilerin anadilde eğitim taleplerini kabul etti. Ankara 13. İdare Mahkemesi vermiş olduğu kararla Süryanilerin azınlık haklarından faydalanabileceğine hükmetti. Böylece Süryaniler azınlık haklarına Lozan'dan 90 sene sonra mahkeme kararıyla kavuşmuş oldular.

KAYNAKÇA

- Ahmet Teymur Paşa, *Êzidiler ve Êzidiliğin Doğuşu*, İstanbul: Ataç Yayınları, 2008
- Aksoy, Suphi ve Tuma Çelik, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi*, Ankara: Nika Yayınevi, 2013
- Akyol, Taha, *Bilinmeyen Lozan*, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2014
- Andrews, Peter Alford, *Türkiye’de Etnik Gruplar*, İstanbul: Ant Yayınları, 1992
- Arsava, Ayşe Füsün, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1993.
- Arslan, Abdurrahman, *Samsun’dan Lozan’a Mustafa Kemal ve Kürtler*, İstanbul: Doz Yayınları, 1991
- Bilge, Yakup, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları, 1990
- Bilsel, Mehmet Cemil, *Lozan I. Cilt*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Bilsel, Mehmet Cemil, *Lozan II. Cilt*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Bozan, Metin, *Şeyh Adi Bin Müsafır*, İstanbul: Nübihar Yayınları, 2012
- Bulut, Faik, *Ortadoğu’nun Solan Renkleri*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2003
- Celil, Celile, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler*, Ankara: Özge Yayınları, 1992
- Celil, Celile, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, İstanbul: Doğa Basın Yayın, 2007
- Courtois, Sebastian De, *Süryaniler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014
- Çakar, Mehmet Sait, *Êzidilik Tarih ve Metinler Kürtçe ve Arapça Nüshalar*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007
- Çavdaroğlu, Hüseyin Avni, *Öncesi ve Sonrası İle Lozan*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011
- Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, İstanbul: Su Yayınları, 2000
- Çelik, Mehmet, *Süryani Tarihi*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1996
- Demirci, Sevtap, *Belgelerle Lozan*, İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım, 2013
- Erdoğan, Birsen, *“Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: BM ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi”*, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara: 2000, s. 236
- Erdost, Muzaffer İlhan, *Azınlıklar Sorunu*, Ankara: Onur Yayınları, 2005.
- Fuccaro, Nelida, *Öteki Kürtler*, İstanbul: bgst Yayınları, 2010
- Göldaş, İsmail, *Lozan “Biz Türkler ve Kürtler”*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009

- Guest, John Schofield., *Êzidilerin Tarihi*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007
- Güler, Ali, *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar*, Ankara: Berikan Yayınları, 2000
- Günel, Aziz, *Türk Süryaniler Tarihi*, İstanbul: Oya Matbaası, 1970
- Güven, Dilek, *6-7 Eylül 1955 Olayları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Hasgüler, Mehmet ve Mehmet Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Işık, İrfan, *Birlikte Olduğumuz Halklar Keldani, Assuri, Süryani, Ermeni*, İstanbul: Sorun Yayınları, 2000
- Işık, M. Kemal, *Kürtlerin Yakınçağ Tarihi*, İstanbul: Doz Yayıncılık, 2006
- İnanç, Zeri, *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*, Ankara: Ütopya Yayınları, 2004
- İris, Muzaffer, *Bütün Yönleriyle Süryaniler*, İstanbul: Dilek Ofset Matbaacılık, 2003
- Kaboğlu, İbrahim Ömer, *“İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye”, Ulusal, Uluslararası ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2002, s. 17-28
- Kapani, Münci, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2011.
- Kaplan, Yaşar, *Günümüz Êzidiliği*, İstanbul: Nübihar Yayınları, 2013
- Kaptan, Eyüp, *Lozan Konferansında Azınlıklar Sorunu*, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 2002
- Kaya, Ayhan. Turgut Tarhanlı, *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları*, İstanbul: Tesev Yayınları, 2008
- Kaya, Önder, *Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kaya, Ümit, *Akıntıya Karşı Yüzmek*, Ankara: Özge Yayınları, 2010
- Kreyenbroek, Philip George, *Avrupa’da Êzidilik*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011
- Kurubaş, Erol, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara: Asil Yayın, 2006.
- Lescot, Roger, *Êzidiler Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Êzidileri*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009
- Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2010
- Malik, Gorgis David, *Süryanilerin Tarihi İlk Hıristiyanlıktan Kadim Doğu Süryani Müjdecisi-Havari Kilisesi*, Vedii İlmen (çev), İstanbul: Yaba Yayınları, 2012
- Meray, Süha, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970

- Okçu, Davut, *Êzidilik ve Êzidiler*, Konya: Tablet Kitabevi, 2007
- Omerxali, Xanna, *Ezdiyati Cıvak Sembol Ritüel*, İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2007
- Omerxali, Xanna ve Xanki, Kovan, *Analiza Qevlen Ezdiyan*, Avesta Yayınları, İstanbul: 2009
- Oran, Baskın, *Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2011
- Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001
- Oran, Baskın, *Türkiye’de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010
- Onaran, Nevzat, *Emval-i Metrüke Olayı Osmanlı’da ve Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 2010
- Özbay, Kemal, *Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiye’deki Durumları*, İstanbul: Baha Matbaası, 1975
- Özcoşar, İbrahim, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2008
- Öztemiz, Murat, *Yezidiler ve Süryaniler*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1988
- Öztemiz, Mutay, *Süryaniler*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012
- Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013
- Preece, Jennifer Jackson, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, İstanbul: Donkişot Yayınları, 2001.
- Reşid, Tosine, *Ezdiyati Oleke He Ji Nenaskiri*, İstanbul: Lis Basın Yayın, 2010
- Sarı, Gökhan, *Ermeni Meselesi Işığında Süryaniler*, Ankara: Barış Kitabevi, 2013
- Sever, Erol, *Êzidilik ve Êzidilerin Kökeni*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1993
- Soykan, Taşkın Tankut, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler*, İstanbul: Ütopya Kitabevi Yayınları, 2000
- Süvari, Çakır Ceyhan, *Êzidiler*, Ankara: Ütopya Yayınları, 2013
- Şamcun, Mor Esay, *Süryanilerin Acı Sonu*, İsveç: Nsibin Yayınları, 1991
- Şimşek, Mehmet, *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul: Kent Yayınları, 2006
- Tahincioğlu, Yakup, *Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler*, İstanbul: Butik Yayıncılık, 2011
- Tanör, Bülent, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul: Özal Matbaası, 1990
- Taşğın, Ahmet, *Êzidiler*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005
- Taşğın, Ahmet, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, *Süryaniler ve Süryanilik I*, Ankara: Orient Yayınları, 2005

Taşğın, Ahmet, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, *Süryaniler ve Süryanilik III*, Ankara: Orient Yayınları,2005

Taşğın, Ahmet, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, *Süryaniler ve Süryanilik IV*, Ankara: Orient Yayınları, 2005

Ürer, Levent, *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.

Yalkut, Sabiha Banu, *Melek Tavus'un Halkı Êzidiler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2002

Yaşar, Tanıl, *Çemberin İçindeki İnanış Êzidilik*, İstanbul: Nokta Kitap, 2008

Yıldız, Hasan, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, İstanbul: Koral Yayınları, 1991

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Nusaybin> (erişim 17.07.2015)

<http://www.batman.gov.tr/www/ilceler/detaylandir/besiri/index.html>(Erişim 18.07.2015)

<http://www.bisavvakfi.org/?Syf=22&Mkl=77093>.(Erişim, 05.01.2016)

<http://dunyadinleri.com>(erişim 18.07.2015)

<http://www.gap.gov.tr> (19.07.2015)

<http://www.mardin.gov.tr/turkce/ilceler/nusaybin.asp> (19.07.2015)

<http://www.midyat.gov.tr/yeni/midyat/default.asp> (19.07.2015)

<http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/cumhuriyetin-azinlik-raporu/19607/> (22.07.2015)

<http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/ermeni-soykiriminda-alman-rolu/21013/>
(22.07.2015)

<http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/halide-edipveermeni-yetimleri/19504/> (26.07.2015)

<http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/melek-tavusun-halki-Êzidiler/16462/> (26.07.2015)

<http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/kendikaderini-tayin-hakki-kandirmacasi/12508/>
(27.07.2015)

www.tdk.gov.tr (27.10.2015)

EKLER

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI (KESİM III)

Madde 37 – Türkiye, 38 den 44 e kadar olan maddelerde açıklanan hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir yasa, hiçbir tüzük ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere zıt ve karşı olmamasını ve hiçbir yasa, hiçbir tüzük ve hiçbir resmi işlemin sözü edilen hükümlerden üstün olmamasını yükümlenir.

Madde 38 – Türkiye hükümeti doğum, milliyet, dil, soy veya din ayırmaksızın Türkiye halkının tümünün yasam ve özgürlüklerini tam olarak korumayı yükümlenir. Türkiye'nin bütün halkı, kanun düzenine ve genel ahlak ile bağdaşmayan her din, mezhep veya inancın gerek genel gerek özel biçimde özgürce kullanılması hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar, tüm Türk uyruklulara uygulanan ve Türk hükümetince milli savunma veya kamu düzeninin korunması için ülkenin her yanında ya da bir kısmında alınan önlemler saklı kalmak koşulu ile, özgür seyahat ve yer değiştirme hakkından yararlanacaktır.

Madde 39 – Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukluların, Müslümanlarla özdeş medeni ve siyasi haklardan yararlanacaklardır. Bütün Türk halkı din farkı gözetilmeksizin yasalar önünde eşit olacaklardır. Din, inanç veya mezhep farkı hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık ve siyasi haklardan yararlanmasına ve özellikle kamu hizmetlerinde çalışmasına, memurluğa ve yukarı dereceye ulaşmasına (terfi) ya da türlü meslekleri ve teknik işleri yapmasına bir engel oluşturmayacaktır. Herhangi bir Türk uyruklu kişinin gerek özel veya ticari ilişkiler, gerek din, basın ya da her tür yayın alanında ve gerek sosyal toplantılarda herhangi bir dilin özgürce kullanılmasına karşı hiçbir kısıtlama getirilmeyecektir. Resmi dilin varlığı ile Türkçe 'den başka dil ile konuşan Türk uyruklulara mahkemeler önünde kendi dillerini sözlü biçimde kullanabilecekleri hususunda kolaylık gösterilecektir.

Madde 40- Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları diğer Türk uyruklulara uygulanan benzeri davranış ve güvenceden yararlanacaklar ve özellikle harcamaları kendileri üstlenmek üzere, her çeşit dinsel, sosyal ve de her tür okul ve diğer eğitim, öğretim kurumları tesis, yönetme ve denetleme ve buralarda kendi dillerini özgürce kullanma ve dinsel çalışmalarını serbestçe yapma konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41- Genel eğitim ve öğretim konusunda, Türkiye hükümeti Müslüman olmayan halkın önemli bir oran içinde oturdukları il ve ilçelerde bu Türk vatandaşlarının çocuklarının ilkökullarda kendi dilleri ile eğitim görmeleri için gereken kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenilmesini zorunlu kılmasına engel

olmayacaktır. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukluların önemli oranda var oldukları kent ve ilçelerde devlet bütçesi, belediye veya diğer bütçelerce eğitim, din ve hayır amacı ile genel gelirlere ayrılan paralardan adı geçen azınlıklar eşit bir biçimde yararlanacaktır. Söz konusu paralar ilgili kuruluşun yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Madde 42 –Türkiye hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile hukuku veya kişisel hakları konusunda, bu sorunların adı geçen azınlıkların gelenek ve göreneklerine göre çözümlenmesine yardımcı olacak her tür yasayı çıkarmaya (olur) verir. İşbu yasalar Türk hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık durumunda, Türk hükümeti ile milletler cemiyeti birlikte Avrupa hukukçuları arasından seçilecek bir üst hakem atayacaktır. Türkiye hükümeti adı geçen azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki dinsel kuruluşlara her tür koruma önlemi almayı yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye’de var olan vakıflarına, dinsel ve hayırsal her türlü kolaylık gösterilecek ve Türkiye hükümeti yeni dinsel ve hayırsal kuruluşların çalışması için benzeri diğer özel kuruluşlara sağlanmış olan kolaylıkların hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43 –Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklular, inançlarına zıt veya ibadetlerini bazen herhangi bir işlemin yapılmasına zorlanmayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelere getirilmekten veya herhangi bir yasal işlem yapmaktan kaçındıklarından ötürü, hakları kaybolmayacaktır. Bununla beraber, bu hüküm sözü edilen Türk uyrukluları kamu düzeninin korunması yönünden öteki herhangi bir Türk uyrukluya yüklenen sorumluluktan bağışık kalmayacaktır.

Madde 44 – Türkiye işbu faslın yukarıda ki maddelerinin Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarına ilişkin olduğu derecede söz konusu maddeler hükümlerinin uluslararası çıkarları içeren yükümlülük oluşturmasını ve milletler cemiyetinin güvencesi altına alınmasını kabul eder. İşbu hükümler milletler cemiyetinin çoğunluğunun onayı olmaksızın değiştirilemeyecektir. Britanya imparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya milletler cemiyetinin çoğunluğu tarafından işbu maddeler hakkında usulü çerçevesinde kabul edilecek olan her türlü değişikliği geri çevirmeyi bu antlaşma ile yükümlenirler. Türkiye, milletler cemiyeti üyelerinden her birinden yükümlülüklerden herhangi birine karşı yapılan saldırıyı veya tehdidi meclisin dikkatine sunmaya yetkili olacağını ve meclisin gerektiğinde uygun ve etkili sayılacak bir davranış göstereceğini ve de direktif verebileceğini kabul eder. Bundan başka Türkiye, işbu maddelere ilişkin hukuksal veya eylemsel sorunlarda Türkiye hükümeti ile bağıt

öteki devletlerden herhangi biri ya da milletler cemiyeti üyelerinden diğerk bir devlet arasında görüş ayrılığı ortaya çıktığında işbu anlaşmazlığın, milletler cemiyeti antlaşmasının 14.üncü maddesi gereğince uluslararası nitelikte bir anlaşmazlık gibi sayılmasını kabul eder. Türkiye Hükümeti bu türden olan herhangi bir anlaşmazlığın diğerk taraf istediğı takdirde, uluslararası daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Mahkemenin kararını temyiz edilmeyip, milletler cemiyeti antlaşmasının 13. Maddesi gereğince verilmiş bir kararın gücüne ve tıpkısına sahip olacaktır.

Madde 45 –İşbu fasıldaki hükümler ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınan haklar, Yunanistan tarafından da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlıklar için de tanınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kadir KILIÇÇIOĞLU 1967 tarihinde Siirt Kurtalan'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Batman ve Kurtalan'da tamamladı. 1986 yılında Dicle Üniversitesi Siirt Eğitim Yüksekokulu Sınıf Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 1987 yılında M.E.B.'de öğretmen olarak göreve başladı. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans programına 2011 tarihinde başladı. Halen Siirt Merkez 80. Yıl İlkokulu'nda Müdür Yardımcısı olarak görevini sürdürmektedir.